

NIDHAMU YA UISLAMU.

Taqiuddin

An-Nabahani.

Hizb ut-Tahrir.

1372 Hijri—1953 CE.

1:-NJIA YA IMANI.

3:-UONGOZI WA KI-FIKRA KATIKA
UISLAMU.

2:- AL-QADHAA WA AL-QADR.

4:-NAMNA YA KUBEBA ULINGANIZI WA
KIISLAMU.

5:- HADHARA YA KIISLAMU.

6:- NIDHAMU YA KIISLAMU.

7:- HUKMU YA SHERIA.

8:- AINA ZA HUKMU ZA KI-SHERIA.

9:- SUNNA.

10:-KUIGIZA VITENDO VYA MTUME
(SAAW).

11:- KUTABANNI HUKMU ZA KISHERIA.

12:- KATIBA NA KANUNI.

13:- AKHLAQI KATIKA UISLAMU.

NJIA YA IMANI.

Huendelea mwanadamu kwa fikra alizonazo juu ya uhai, ulimwengu na binadamu na mahusiano yake yote na (yaliyoko) kabla ya maisha ya duniani na (yaliyoko) baada yake. Basi hapana budi illa kubadilisha kijumla na kimsingi fikra zilizobebwa sasa na mwanadamu. Na mahala pake kuwekwa fikra nyengine itakayo muendeleza mbele, kwa sababu fikra ndio inayozalisha ufahamu juu ya vitu, na hudumisha/humakinisha ufahamu huu. Mwanadamu hupeleka mambo yake duniani kwa mujibu ya ufahamu alio nao juu yake. Ufahamu wa mwanadamu kwa ampendaye huathiri mahusiano yake na yeye, kinyume na mahusiano yake na mtu amchukiaye kwa sababu za chuki alizozibeba juu yake. Na pia ni tofauti na mahusiano yake na mtu asiyemjua, asiye na ufahamu wowote juu yake. Miondoko (*suluk*) ya mwanadamu huathirika na ufahamu wake. Tukitaka kubadilisha miondoko duni ya mwanadamu na kuifanya miondoko ya kimaendeleo, basi hapana budi ila kubadilisha mwanzo ufahamu wake.

{ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ }

“*Hakika Mwenyezi Mungu habadili yaliyoko kwa watu mpaka wabadili yaliyomo katika nafsi zao*” [TMQ 13:11]

Njia ya pekee ya kubadilisha ufahamu ni kwa kuwekwa fikra juu ya uhai wa duniani ili ipatikane ufahamu sahihi kupitia kwake. Fikra juu ya maisha duniani hazitosimama msimamo utakayo zaa natija ila baada ya kupatikana fikra juu ya ulimwengu, uhai na binadamu na kilicho tangulia maisha ya duniani na baada yake, na mahusiano yake na kilicho kabla yake na kilichoko baada yake. Hii ni kwa kuwekwa fikra jumla (*fikra kuliyya*) juu ya kilichoko nyuma ya ulimwengu, binadamu na uhai. Kwani hii ndio fikra kitegemeo (*qa'ida fikriyya*) ambayo juu yake hujengwa fikra zote kuhusu maisha. Kuwekwa fikra jumla juu ya vitu hivi ndio tatuo la tatizo kubwa kwa binadamu. Na pindi inapo

tatuka tazito hilo hutatuka matatizo yote yaliyobakia, kwani matatizo hayo ni sehemu yake au ni mitagaa yake. Lakini tatu hili halileti mwamko sahihi ila ikiwa ni tatu sahihi linalo wafikiana na umbile la mwanadamu na kukinaisha akili yake basi hujaza moyo wake na utulivu.

Wala haimkiniki kufikia tatu sahihi ila kwa fikra ya kindani iliyo kamilika (*fikra mustaneer*) juu ya ulimwengu, binadamu na uhai. Kwa hivyo ni juu ya kila mwenye kutaka mwamko na kusongea mbele katika njia ya maendeleo kwanza kutatua tatizo hili, tatu sahihi kupitia fikra ya kindani iliyo kamilika. Tatu hili ndio aqeeda, na pia ni fikra kitegemeo ambalo kwamba juu yake hujengwa fikra zote za kimitagaa juu ya miondoko katika uhai na nidhamu za maishani.

Uislamu ulilenga tatizo hilo kubwa/msingi na kulitatua kwa mwanadamu na tatu/suluhisho linalo wafikiana na umbile la mwanadamu na kukinaisha akili yake na kuujaza moyo wake na utulivu. Na ukalazimisha kwa atakaye kuingia ndani yake kutegemea kukiri tatu lake, kukiri kunako tokamana na akili. Kwa hivyo Uislamu umejengwa juu ya msingi mmoja nao ni aqeeda. Nao ni kuwa nyuma ya ulimwengu, uhai na binadamu kuna muumba aliyeviumba hivo vyote, na kuumba kila kitu, naye ni Allah Ta'ala. Na kwamba muumba huyu aliumba kila kitu ambayo kabla kuumba kwake havikuwepo, na pia akaumba maumbile/maisha haya (*wajaba al-wujud*). Yeye si kiumbe na lau angekuwa kiumbe basi asingekuwa muumba. Na sifa yake kama muumba hulazimisha kwambe yeye si kiumbe, na hulazimisha kwamba yeye ndiye aliyumba maisha haya, kwa sababu vitu vyote humtegemea yeye kuwepo wala yeye hategemei chochote.

Amma kuhusu vitu vilivyombwa hapana budi ila kuwepo muumba, hii ni kwa sababu vitu vinavyotambuliwa na akili ni binadamu, uhai na ulimwengu. Vitu hivi vina kikomo na ni dhaidu, pungufu na humhitaji mwengine. Binadamu ana kikomo kwa sababu hukuwa katika kila kitu kwa kiwango ambacho hakivuki basi yeye ni mwenye kikomo. Uhai nao una kikomo kwa sababu hudhihirika kibinafsi tu na hushuhudiwa kihisia kwa kumalizika kwa mtu binafsi basi uhai una kikomo. Ulimwengu pia una kikomo kwa sababu ulimwengu ni mjumuiko wa sayari na sayari hizo zina vikomo, na mjumuiko wa vitu venye vikomo ina kikomo kiwazi kiakili. Kwa hivyo binadamu, uhai na ulimwengu bila shaka zina kikomo.

Na pindi tunapo kiangalia kilicho na kikomo tutakikuta kuwa si cha kudumu milele na lau kingelikuwa cha kudumu milele kisingekuwa na kikomo. Basi hakuna budi kwa kila chenye kuwa na kikomo kuwa ni kiumbe kilicho umbwa na mwengine. Na huyu mwengine ni muumba wa binadamu, uhai na ulimwengu. Na yeye imma ni kiumbe aliyeumbwa na mwengine au amejiumba mwenyewe au ni wa kudumu milele aliyeumba uhai huu. Amma kuwa yeye ni kiumbe aliyeumbwa na mwengine, hilo ni batili kwa sababu angekuwa na kikomo. Amma kuhusu kujiumba mwenyewe hilo pia ni batili kwa sababu haiwezekani kuwa ni kiumbe na muumba wa nafsi yake kwa wakati huo huo mmoja. Basi hapana budi kuwa yeye ni muumba anayedumu milele aliyeumba uhai huu naye ni Allah ta'ala.

Kila mwenye akili hufahamu mujarad ya kuwepo vitu anvyovihisi ni lazima vitu hivi vina muumba aliyeviumba kwa kuwa vyote vinadhahirisha kuwa vina upungufu, havijitoshelezi na kumhitajia mwengine. Basi kwa hakika hivyo ni viumbe. Kwa hivyo hutosha kutizama kitu chochote katika ulimwengu, uhai na binadamu kutujulisha kuwepo

muumba anavyoviendesha. Tutakapo tizama nyota yoyote miongoni mwa nyota zilizoko ulimwenguni au kutaamali dhihirisho lolote miongoni mwa madhihirisho ya uhai au kuzingatia kiungo chochote cha mwanadamu hutujulisha kwa dalili iliyowazi kwa kuwepo kwa Allah Ta'ala. Kwa hivyo tutakuta kuwa Al-Qur'an Al-Kareem hupeleka mtazamo wetu kwa vitu, na humlingania mwanadamu aviangelie na aangalie vilivyovizunguka na vilivyo-shikamana navyo ili avitumie kujenga hoja kuwepo kwa Allah Ta'ala. Na pindi anapovitizama vitu jinsi vinavyo muhitaji mwengine, hufahamu kutoka haya kuwepo Allah muumba anayeendesha viumbe fahamu ya kukatikiwa. Zimekuja ma-mia ya ayah kwa maana hino. Asema Allah katika Surah Al-'Imran:

{ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ }
“Katika kuumbwa mbingu na ardhi na mfuatano wa usiku na mchana ziko hoja (za kuonyesha kuwepo Mwenyezi Mungu mmoja) kwa wenye akili” [TMQ 3:190] Na asema Allah katika Surah Ar-Rum:

{ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ }
“Na katika dalili (ayat) zake ni kuumbwa mbingu na ardhi na kutofautiana lugha zenu na rangi zenu” [TMQ 30:22] Na asema Allah katika Surah Al-Ghashiya:

{ أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ - وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ - وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ - وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ }
“Je: Hawatizami ngamia jinsi walivyoumbwa. Na mbingu jinsi zilivyoinuliwa. Na milima jinsi zilivyo thibitishwa. Na ardhi jinsi ilivyo tandazwa” [TMQ 88:17-20] Na asema Allah katika Surah At-Tariq:

{ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ - خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ - يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ }
“Hebu naajitizame mwanadamu ameumbwa kwa kitu gani Ameumbwa kwa majo yatokayo kwa kichupa. Yatokayo katikati ya mifupa ya mgongo na kifua (mbavu)” [TMQ 86:5-7] Asema Allah Ta'ala katika Surah Al-Baqarah:

{ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ }

“Hakika katika kuumbwa kwa mbingu na ardhi na kuandamizana usiku na mchana na vyombo ambavyo hupita katika bahari kwa viwafaavyo watu, na maji aliyoyateremsha Mwenyezi Mungu kutoka mawinguni na kwa hivyo kuhuisha ardhi baada ya kufa kwake na akaeneza humo kila aina ya wanyama na mabadiliko ya upepo na mawingu yanayoamrisha kupita baina ya mbingu na ardhi, zimo ishara (ayat) kwa watu wenye akili” [TMQ 2:164]

Na aya nyenginezo zenye kumlingania mwanadamu kutizama mtazamo wa kindani katika vitu na vilivyo vizunguka na vilivyo fungamana navyo. Na kuvitumia kama dalili ya kuwepo muumba mwenye kuviendesha, mpaka awe na imani thabiti juu ya Allah iliojengeka ki-akili na kwa dalili.

Ndio, imani kwa muumba anayeendesha ni hisia ya ki-maumbile kwa kila mwanadamu isipokuwa imani hii ya ki-maumbile yaja kupitia njia ya hamasa/hisia. Njia hii ikiwachwa pekee yake haidhamini mwisho mwema wala msimamo wa kudumu. Hisia mara nyingi humfanya mtu aamini vitu visivyo na uhakika wowote, lakini hisia humdanganya kuziamini kama sifa za lazima na kumtumbukiza katika ukafiri na upotevu. Ibada ya masanamu, uzushi, na visa vya urongo (*turhat*) zote ni natija ya makosa ya kihisia. Kwa sababu hino Uislamu haukuwacha njia ya imani kuwa ni hisia pekee ili Mwenyezi Mungu asipewe sifa zinazogongana na uungu wake au kushirikishwa na vitu au kumfanya aweza kujiunganisha na vitu vya ki-mada au kuwazwa uwezekano wa kujikurubisha kwake kwa kuabudu vitu vya ki-mada, kumfikisha katika

ukafiri au ushirikini au katika hawaa na uzushi, zote zinazopingwa na imani ya kikweli. Kwa sababu hii Uislamu umelazimisha kutumiwa akili pamoja na hisia, na ukamwajibisha Mwislamu kutumia akili yake pale anapomwamini Allah Ta'ala. Na ukakataza kuigiza (*taqleed*) katika aqeedah basi kwa hivyo Uislamu ukaifanya akili kuwa ni mwamuzi wa imani kwa Allah ta'ala. Asema Ta'ala:

{ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَبْصَارِ }

“Kwa hakika kwenye kuumbwa mbingu na ardhi, na mfuatano wa usiku na mchana, ziko hoja kwa wenye akili”
[TMQ 3:190]

Kwa hivyo ni wajibu wa kila Mwislamu kufanya imani yake iwe imetokomana na mazingatiwa, uchunguzi na kutazama, na iamue akili uamuzi wa kukata katika imani juu ya Allah Ta'ala. 'Na mwito wa kuutazama ulimwengu ili kustadili mwenendo wake ili kujenga imani kwa muumba wake imekaririwa na Qur'ani ma-mia ya mara katika sura tofauti. Zote zamlenga (kumshajiisha) mwanadamu aliye na akili zikimlingania azingatie na ataamali ili imani yake itokamane na akili na dalili. Na humtahadharisha kuchukuwa kutoka yale aliyeyakuta nao baba zake bila kutaamali wala kuzingatia juu yake na kuamini kidhati kuwa imefikia haki. Hii ndio imani inayolinganiwa na Uislamu, wala si ile imani inayoitwa 'imani ya makongwe.' Bali ni imani ya kindani iliyokamilika kwa mwenye kukinai aliyotazama na kutazama kisha akatafakari na kutafakari kisha akafika, baada kutumia njia ya kutazama na kutafakari, kwa yakini juu ya Allah aliyetukuka uweza wake.

Pamoja ya uwajibu wa mwanadamu kutumia akili ili kufikia imani juu ya Allah ta'ala, lakini haimkiniki kwa mwanadamu kudiriki vilivyoko juu ya hisia zake na juu ya akili yake. Hii ni kwa sababu akili ya mwanadamu ina

kikomo na nguvu zake pia ina kikomo; vyovyote itakavyo kukuwa au kuendelea kwake kuna kikomo ambacho haitakivuka. Kwa hivyo kudiriki (kufahamu)? Kwake kuna kikomo kwa hivyo hapana budi iwe na kasoro isiweze kudiriki dhati ya Allah na isiweze kujua uhakika wake kwa sababu Allah yuko juu ya ulimwengu, binadamu na uhai. Akili ya mwanadamu haidiriki uhakika ulio nyuma ya binadamu, kwa hivyo hushindwa kudiriki dhati ya Allah. Wala haisemwi: Vipi humuamini Allah kiakili pamoja na kuwa akili yake haidiriki dhati ya Allah? Kwa sababu imani ni kuamini kuwepo kwa Allah na kuwepo kwake hufahamika kwa kuwepo viumbe vyake navyo ni ulimwengu, binadamu na uhai. Na viumbe hivi huingia ndani ya mipaka yanayodirikiwa na akili, ikavitambua na kuvitambua ni kutambua muumba wake naye ni Allah Ta'ala. Kwa hivyo kuamini kuwepo Allah ni kupitia akili na ni ndani mwa mipaka ya akili, tofauti na kudiriki dhati ya Allah ambayo haiwezekani kwa sababu dhati yake iko juu ya ulimwengu, binadamu na uhai kwa hivyo iko juu ya akili. Na akili haiwezi kutambua uhakika wa kilichoko juu ya utambuzi wake kwa sababu ya kasoro yake mbele ya kudiriki hivi. Kasoro hino yenyewe ni dalili inayotilia nguvu imani na sio sababu ya kutia wasiwasi na shaka. Basi ilipokuwa imani yetu kwa Allah hutokamana na akili huwa utambuzi wetu kuwepo kwa Allah ni utambuzi kamili, na zilipokuwa hisia zetu juu ya kuwepo Allah zimefungamana na akili huwa hisia zetu juu ya kuwepo Allah ni hisia za kukinaisha. Yote haya hutufanya tuwe na utambuzi uliokamilika na kuhisi kulikokinaika kwa sifa zote za uungu. Na kazi ya haya ni kutukinaisha kuwa sisi hatuwezi kudiriki hakika ya dhati ya Allah pamoja na uthabiti kamili wa imani zetu kwake. Ni wajibu kwetu sisi kusalimu amri kwa kila anacho tupasiia habari nacho hata kama akili zetu hazidiriki wala hazifiki kuzidiriki kwa sababu ya udhaifu wa kimaumbile ya akili ya binadamu na vipimo vyake vya

kufananisha kimipaka kudiriki kilichoko juu yake. Kwa sababu kudiriki hivi kwahitaji vipimo visio vya kufananisha au vya ki-kikomo, na uwezo huu haumilikiwi na binadamu na wala hatoweza kuzimiliki.

Amma kuthibitisha haja ya kuwepo wajumbe, nayo ni kwamba imethibitika kuwa binadamu ni kiumbe cha Allah Ta'ala na kuwa hisia ya kidini ni katika maumbile ya binadamu kwa sababu ni ghariza (hisia) miongoni mwa ghariza zake. Basi ni katika maumbile yake kumtukuzwa muumba wake, na kutukuzwa huko ni ibada. Nayo ni mahusiano baina ya mwanadamu na muumba wake. Na mahusiano hayo yakiwachwa bila nidhamu, humfanya mwanadamu achanganyikiwe na kumuabudu asiyekuwa muumba. Basi hakuna budi ila kuyapangia nidhamu mahusiano haya kwa nidhamu sahihi. Na nidhamu hii haipasi kutoka kwa mwanadamu kwa sababu hawezi kudiriki uhakika wa muumba ila apange nidhamu baina Yake na yeye, basi hakuna budi ila nidhamu hii kutoka kwa muumba. Na kwa sababu hakuna budi ila muumba amfikishie mwanadamu nidhamu hii, ndipo hakuna budi kuwepo wajumbe watakao wabalighishia watu dini ya Allah Ta'ala.

Na dalili nyengine juu ya haja ya watu kwa wajumbe ni kushibisha mwanadamu ghariza na mahitaji zake za kiviungo ni jambo la lazima. Na kushibishwa huku ukitekelezwa bila nidhamu huleta kushibishwa kwa njia ya makosa na kombo, na husababisha dhiki kwa mwanadamu. Basi hakuna budi ila kuwepo nidhamo itakayompangia mwanadamu ghariza zake na mahitaji yake ya kiviungo. Na nidhamu hii haitoki kwa mwanadamu kwa sababu fahamu yake ya upangaji wa ghariza za mwanadamu na haja zake za kiviungo hubeba tofauti, ikhtilafu, mgongano na huathiriwa na mazingara anapoishi basi hii akiachiwa yeye huwa

nidhamu imebeba tofauti, ikhtilafu na mgongano inayo sababisha dhiki kwa mwanadamu. Basi hakuna budi ila itoke nidhamu hii kutoka kwa Allah Ta'ala.

Ama kuthibitisha kuwa Qur'ani yatoka kutoka kwa Mwenyezi Mungu, nayo ni Qur'ani ni kitabu ya kiarabu alichokuja nacho Muhammad (SAW). Nacho imma chatoka kutoka kwa waarabu au kutoka kwa Muhammad au kutoka kwa Allah ta'ala. Na wala haimkiniki kutoka kwa asiyekuwa mmoja miongoni mwa hawa watatu kwa sababu ni cha kiarabu kilugha na kimbinu.

Amma kwa kuwa chatoka kwa waarabu, hili ni batili kwa sababu Qur'ani ili walingania walete mithali yake.

{ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ }

“Sema: Leteni sura kumi mithali yake” [TMQ 11:13] na

{ قُلْ فَأْتُوا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهِ }

“Sema: Leteni sura moja mithali yake” [TMQ 10:38]

Walijaribu kuleta mithali yake lakini wakashindwa kwa hivyo si katika maneno yao kwa kushindwa kwao kuleta mithali yake pamoja na kulinganiwa (*tahaddi*) kwao na majaribio yao kuleta mithali yake. Na amma kuwa chatoka kutoka kwa Muhammad hilo pia ni batili kwa sababu Muhammad ni mwarabu miongoni mwa waarabu na jinsi utakavyo kuwa uhodari wake, yeye ni miongoni mwa wanadamu na ni mmoja wao katika mujtama wake na umma yake. Na maadamu waarabu walishindwa kuleta mithali yake basi huwa sawa kwa Muhammad aliyemwaarabu kushindwa kuleta mithali yake kwa hivyo hakitokamani na yeye. Pamoja na hili ni kuwa Muhammad (SAW) ana hadithi sahihi na nyengine zilizopokelewa na wapokezi wengi (*tawatur*) ambazo ni muhali ila kuzisidikisha. Na inapo fananishwa hadithi yeyote na aya yeyote hakuna tashbihi yeyote baina yake katika mbinu, na alikuwa

akisoma aya iliyomshukia na akisema hadithi katika wakati huo huo mmoja na baina yake kulikuwa toafuti katika mbinu. Maneno ya mtu jinsi atakavyo yatofautisha hushabihiana katika mbinu kwa sababu ni sehemu yake. Na kwa kusokana mshabaha baina hadithi na aya basi haiwi Qur’ani kata kata ni maneno ya Muhammad kwa sababu ya tofauti iliyowazi inayodhihirka baina yake na maneno ya Muhammad. Pia waarabu ambao ni wajuzi kushinda watu wengine kwa mbinu ya lugha ya kiarabu, wala hakuna kati yao aliyodai kuwa Qur’ani ni maneno ya Muhammad au hushabihiana na maneno yake. Walichokidai tu ni kwamba yeye anaita kutoka kijana wa kinasara aliyeitwa (Jabr) na kwa hili Allah Ta’ala aliwarudia akisema:

{ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِّسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ }

“Na tunajua kwamba wao wanasema: Yuko mtu anayemfundisha. Lugha ya yule wanaye mwelekeza kipotofu ni ya kigeni, na hii ni lugha ya kiarabu mbayana!” [TMQ 16:103]

Na kwa sababu ya kuthibitika kuwa Qur’ani si maneno ya waarabu wala si maneno ya Muhammad basi huwa ni maneno ya Allah kwa yakini na ni muujiza kwa yule aliyoileta. Na kwa kuwa Muhammad ndio aliyekuja nao, nayo ni maneno ya Mwenyezi Mungu na Sheria yake wala haji na Sheria ya Mwenyezi Mungu isipokuwa mitume au wajumbe, basi kwa yakini Muhammad ni mtume na mjumbe kwa dalili ya ki-akili. Hii ni dalili ya ki-akili juu ya imani kwa Allah na ujumbe wa Muhammad na kuwa Qur’ani ni maneno ya Allah.

Na kwa haya huwa imani juu ya Allah ni yenye kupatikana kwa njia ya ki-akili na hakuna budi kwamba imani hiyo ije kwa njia ya ki-akili. Na kwa hivyo huwa ni nguzo inayosimama juu yake imani juu ya mambo yote

yasiyoonekana (*ghayb*) na yote anayotueleza nayo Mwenyezi Mungu kwa maadamu tumekwisha muamini Yeye ta'ala na Yeye amesifika kwa sifa za uungu twawajibika kuamini yote anayotueleza nayo sawa sawa yanayodirikiwa na akili au kuwa juu ya akili zetu, kwa sababu Allah ta'ala ndiye aliyetupasha habari nayo. Na kufika hapa ni wajibu kuamini siku ya kuregeshwa na kufufuliwa, pepo, moto, hisabu, adhabu, malaika, majini, mashetani na mengineo yaliyokuja nayo Al-Qur'an Al-Kareem au hadithi zilizokatikiwa (*qat'iyy*). Na imani hii ijapokuwa imetokamana kwa njia ya kunukuliwa na kusikilizwa lakini katika msingi wake ni imani ya ki-akili kwa sababu msingi umethubutu ki-akili. Na kwa hivyo hakuna budi ila kuwa itikadi ya Mwislamu kutegemea akili au yale yaliyothubutu msingi wake kwa njia ya ki-akili. Basi Mwislamu huwajibika kuitakidi yaliyothubutu kwa njia ya akili au kwa njia ya kusikilizwa iliyokinaishwa na kukatikiwa juu yake yaani yaliyothubutu katika Al-Qur'an Al-Kareem na hadithi za kukatikiwa yaani *mutawatir*. Na kisichothubutu kutoka njia mbili hizi: Akili na dalili wazi (*nass*) katika Kitabu na Sunna ya kukatikiwa, ni haramu kwake yeye kuitakidi kwa sababu itikadi haichukuliwi ila kwa yakini.

Kwa hayo ni wajibu kuamini kilicho kabla ya maisha ya duniani naye ni Allah Ta'ala, na yaliyoko baada yake naye ni Siku ya Qiyama. Na kwa kuwa maamrishi ya Mwenyezi Mungu ndio fungamano la kabla ya maisha na maisha (ya duniani) juu ya kuwa fungamano ya kuumbwa, na kuhisabiwa kwa vitendo vya mwanadamu katika maisha ni fungamano ya yale baada ya maisha na maisha juu ya kuwa ni fungamano ya kuregeshwa na kufufuliwa. Kwa hakika hakuna budi ila kwamba maisha haya kufungamana na yaliyoko kabla na baada yake, na kuwa hali za mwanadamu ndani yake yamefungika na fungamano hilo. Kwa

mwanadamu ni wajibu kupeleka maisha yake kulingana na nidhamu za Mwenyezi Mungu na kuitakidi kuwa Yeye atamhisabu Siku ya Qiyama juu ya vitendo vyake katika maisha ya dunia.

Na kwa haya hupatikana fikra ya kindani iliyokamilika kwa kilichoko nyuma ya ulimwengu, uhai na binadamu na pia hupatikana fikra ya kindani iliyokamilika kwa kilichoko kabla ya maisha na baada yake. Na kwa kuwa maisha haya yana mahusiano na kabla yake na baada yake. Na kwa haya huwa tatizo kubwa limetatuliwa na itikadi ya Kiislamu.

Na anapomaliza mwanadamu kwa tatu hili huweza mwanadamu kugura kwa fikra juu ya uhai wa duniani, na kuweka ufahamu sahihi unaozaa natija juu yake. Na tatu hilo yenyewe ni msingi unaosimama juu yake mfumo ambao huchukuliwa kuwa ni njia ya maendeleo, na pia ni msingi unaosimama juu yake (hadhara) ya mfumo huu. Na ni msingi unaotokamana kwayo nidhamu zake na ni msingi unaosimama juu yake serikali yake. Basi msingi unaosimama juu yake Uislamu—fikra na njia (*tareeqa*)—ni aqeeda ya Kiislamu.

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَيَّ رَسُولِهِ
وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا }

“Enyi mlioamini, mwaminini Allah na Mjumbe wake na kitabu ambacho kimeteremka kwa Mjumbe na kitabu ambacho kimetangulia kuteremshwa. Yeyote anayemkufuru Allah na malaika wake na vitabu vyake na wajumbe wake na Siku ya Mwisho basi amepoteo upotofu wa mbali!” [TMQ 4:136]

Amma baada ya kuthibitika haya na kuyaamini kuwa ni jambo la lazima, basi ni lazima kwa Mwislamu kuamini Sheria ya Kiislamu kikamilifu kwa sababu imekuja katika

Al-Qur'an Al-Kareem na Mjumbe (SAW) amekuja nayo au atakuwa ni mkafiri. Kwa hivyo kuikanusha Sheria kwa jumla, au ufafanuzi wake uliokatikiwa, ni ukafiri sawa sawa ziwe ni ahkamu zenye kuambatana na ibada au maingiliano (*mu'malat*) au nidhamu ya kuadhibu waasi au vyakula. Kukanusha aya.

{ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ }

“*Simamisheni swala*” [TMQ 2:43] ni kama kukanusha aya

{ وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا }

“*Allah amehalalisha biashara na kuharamisha riba*” [TMQ 2:275] ni sawa kama kukanusha aya

{ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا }

“*Mwivi, mume au mke, wakateni mikono yao*” [TMQ 5:38] na ni kama kukanusha aya

{ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أَمْيَتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أَهَلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ }

“*Imeharamishwa kwenu mfu na damu na nyama ya ngurue na kilichochinjwa si kwa ajili ya Mwenyezi Mungu*” [TMQ 5:3]. Wala imani juu ya Sheria haitegemei akili bali hakuna budi ila kusalimu amri kikamilifu kwa kila alichokileta Allah Ta'ala:

{ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا }

“*La, naapa kwa Mola wako Mlezi, hawana imani mpaka wahukumu kukupitia wewe kwa kila husuma baina yao, kisha wasione uchungu katika nafsi zao kwa yale uliyohukumu bali wasalimu (amri) kikamilifu!*” [TMQ 4:65].

AL-QADHAA WA AL-QADR.

Asema Allah ta'ala katika Sura Al-'Imran:

{ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا }

“*Na haiwezi nafsi kufa ila kwa idhini ya Mwenyezi Mungu kama ilivyo andikwa ajali yake*” [TMQ 3:145] Na asema katika Sura Al-'Araf:

{ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ }

“Na kila Umma una muda (ajal) wao. Unapofika muda wao basi hawataakhirishwa hata saa moja wala hawatatangulizwa” [TMQ 7:34] Na asema katika Sura Al-Hadeed:

{ مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ }

“Hautokei msiba katika ardhi wala katika nafsi zenu ila iko katika Kitabu kabla hatujaiumba Hakika hayo ni mepesi kwa Mwenyezi Mungu” [TMQ 57:22] Na asema katika Sura At-Tawbah:

{ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ }

“Sema: Haitotusibu sisi ila kile alichotwandikia Mwenyezi Mungu. Yeye ni Mola wetu. Na waumini wamtegemee Allah” [TMQ 9:51] Na asema katika Sura Saba:

{ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ }

“Hakuna kilicho fichika kwake katika mbingu wala katika ardhi hata chenye uzito wa chembe tu, wala kidogo kushinda hicho wala kikubwa ila k iko katika kitabu chenye kubainisha” [TMQ 34:3] Na asema katika Sura Al-An’am:

{ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ }

“Naye ndiye anayewafisheni usiku na anajua mlichio fanya mchana. Kisha Yeye huwafufua humo (mchana) ili itekelezwe muda uliotajwa. Kisha kwake Yeye ndiyo maregeo yenu naye tena atawaambieni mliyo kuwa mkiyafanya” [TMQ 6:60] Na asema katika Sura An-Nisaa:

{ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلُّ مَنْ عِنْدَ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا }

“Na likiwafikia jambo jema wanasema: Hili limetoka kwa Mwenyezi Mungu. Na likiwafikia jambo ovu wanasema: Hili limetoka kwako wewe. Sema: Yote yanatokana na Mwenyezi Mungu. Basi wana nini watu hawa hata hawakaribii kufahamu maneno?” [TMQ 4:78]

Aya hizi na aya nyenginezo zinazo fanana nazo hutumiwa na wengi kama ushahidi katika masala ya *al-qadhaa wa al-qadr*, ushahidi ambao unaobeba ufahamu yakuwa mwanadamu hulazimishwa kutenda anayoyatenda, na hivi vitendo anavovitenda huwa amelazimishwa na matakwa (*irada*) ya Allah na mapendeleo yake, na Allah ndiye aliyemuumba mwanadamu na akaumba vitendo vyake. Nao wanajaribu kutilia nguvu msemu wao kwa msemu wa Allah Ta'ala:

{ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ }

“Na Allah amewaumba na mnayoyatenda” [TMQ 37:96] Kama wanashuhudia na hadithi nyengine kama msemu wake (SAAW): “*Roho mtakatifu amenitia wahyi kuwa haiwezi kufa nafsi mpaka imalizike rizki yake na ajali yake na qadri yake iliyo qadiriwa juu yake.*”

Masala ya *al-qadhaa wa al-qadr* imechukuwa pahala muhimu katika madhahibu ya Kiislamu. Ahl as-Sunna walikuwa na rai inayofupishwa kwamba mwanadamu ana uchumaji (*kasb*) wa khiyari katika kutenda vitendo yake na atahisabiwa juu ya hino uchumaji (*kasb*) wa khiyari. Na ufupi wa rai ya Mu'tazila ni kwamba mwanadamu ndiye anayeviumba vitendo vyake vyote kwa nafsi yake, basi atahisabiwa juu yake kwa sababu yeye ndiye aliyeviumba. Na ufupi wa rai ya Jibriyya ni kwamba Allah Ta'ala ndiye aliyemuumba mwanadamu na ameumba vitendo vyake, kwa hivyo huwa mja amelazimishwa kwa vitendo vyake wala hana khiyari basi huwa kama unyoa angani unaopeperushwa na upepo unapopenda kuvuma.

Anayechunguza masala ya *al-qadhaa wa al-qadr* kimakini hupata kwamba umakini wa uchunguzi ndani yake kuwa ni wajibu kujuwa msingi unaojengewa uchunguzi juu yake. Na msingi huu si vitendo vya mja amma kuwa yeye ndiye aliyeviumba au Allah ta'ala. Na sio elimu ya Allah ta'ala

kujuwa kwamba mja atatenda kitendo kadha na elimu yake izunguke (kitendo) hichi, na si matakwa (*irada*) ya Allah ta'ala kuwa matakwa yake yameambatana na kitendo cha mja basi hakuna budi ila kutokea kwa sababu ya matakwa haya. Wala sio kuwa vitendo vya mja kuwa zimeandikwa katika *al-lawh al-mahfudh* basi hakuna budi ila avitende kulingana na yaliyoandikwa.

Ndio, havijawa kabisa vitu hivi kuwa msingi wa uchunguzi kwa sababu havina mahusiano yeyote na maudhui kwa upande wa thawabu na adhabu. Bali mahusiano yake huwa kwa upande wa uumbaji, elimu inayo zunguka kila kitu, matakwa yanayohusiana na kila kinachowezekana na *al-lawh al-mahfudh* kuzunguka kila kitu. Na mahusiano haya ni maudhui mengine tofauti na maudhui ya kutoa thawabu au adhabu kwa vitendo yaani: Je mwanadamu ni mwenye kulazimisha kutenda kitendo cha kheri au shari, amma ana khiyari juu yake? Na je ana khiyari kutenda kitendo au kukiwacha au hana khiyari?

Na mchunguzi wa kimakini katika vitendo huona kwamba mwanadamu anaisha ndani ya mizunguko miwili, moja anatawala juu yake ambayo ni mzunguko unaotukia ndani ya mipaka ya vitendo (*tasrifat*) vyake na ndani ya mpaka huu hupatikana vitendo vyake anavyo vitenda kwa khiyari yake pekee. Na ya pili unamtawala yeye na ndiyo mzunguko ambayo yeye yuko ndani ya mipaka yake na hupatikana ndani ya mzunguko huu vitendo ambavyo hana mwingiliano wowote juu yake sawa ikiwa vimtukia kutoka kwake au juu yake.

Vitendo ambavyo hutukia katika mzunguko unao mtawala na yeye asiye na mwingiliano wowote juu yake wala hana lolote juu ya matukio yake. Nayo ni vifungu viwili: Kifungu kinacho lazimishwa na nidhamu ya kimaisha (ulimwengu)

na kifungo ambayo hutukia ndani yake vitendo ambavyo haziko ndani ya uweza wake na ambavyo hana nguvu ya kuzipinga lakini hazilazimishwi na nidhamu ya kimaisha. Amma yanayolazimishwa na nidhamu ya kimaisha, yeye husalimu amri kwake na kwa hivyo hupelekwa kwa mujibu yake kilazima kwa sababu hupelekwa pamoja na ulimwengu na uhai kulingana na nidhamu mahsusan isiyobadilika. Kwa hivyo hutukia amali (vitendo) ndani ya mzunguko huu bila ya matakwa yake na yeye ndani yake hupelekwa wala hakhiyarishwi. Amekuja kwa dunia hii bila matakwa yake na ataondoka bila matakwa yake, wala hawezi kukirusha kiwiliwili chake kipekee na kupaa angani. Wala hawezi kwa hali ya kimaumbile yake kutembea juu ya maji wala hawezi kujiambia nafsi yake rangi ya macho yake wala sura ya kichwa yake wala ukubwa wa mwili wake. Hakika yule aliyeumba yote haya peke yake ni Allah ta'ala pasina mja kiumbe kuwa na athari yeyote wala mahusiano yeyote katika haya. Kwa sababu Allah ndiye aliyeumba nidhamu ya kimaisha na akaijaalia kuwa ni mpangilio wa maisha, na akafanya maisha ni yenye kuenda kwa mujibu yake wala haiwezi kuenda kinyume yake.

Amma vitendo ambavyo haviko ndani ya uweza wake na ambayo hana uweza wa kujikinga nayo na wala hazilazimishwi na nidhamu ya kimaisha, nayo ni vitendo vinavyotokamana na mwanadamu au juu yake kinguvu wala hamiliki kabisa uweza kujikinga navyo. Kama mtu kuanguka kutoka juu ya ukuta na kumwangukia mtu mwengine na kumuua au kama mtu anapofyetua risasi akimlenga ndege kisha amsibu mtu asiyemjua na kumuua. Au kama ajali la gari la moshi au gari au kuanguka kwa ndege kwa sababu ya ikhtilafu iliyotokea isiyoweza kuepukika na kuanguka kwake isababishe kufa kwa abiria, na yenye kufanana na haya. Hivi vitendo vinavyotokamana na mwanadamu au juu yake hata kama si katika yale

yaliyolazimishwa na nidhamu ya kimaisha lakini hutukia kutoka mwanadamu au juu yake bila matakwa yake na yeye hana uweza ndani yake basi huingia katika mzunguko unaomtawala mwanadamu. Vitendo hivi vyote vinavyotukia katika mzunguko ambao hutawala juu ya mwanadamu ndiyo inayoitwa “*qadhaa*” kwa sababu Mwenyezi Mungu peke yake ndiye aliye yaamulia. Kwa hilo hatohisabiwa mja kwa vitendo hivi hata kama vitakuwa na manufaa au madhara au mapenzi au makuruhu zikihusishwa na mwanadamu, yaani vitakavyo kuwa na kheri na shari kwa mujibu anavyo yafasiri mwanadamu hata kama Mwenyezi Mungu peke yake ndiye anayejua shari na kheri katika vitendo hivi. Hii ni kwa sababu mwanadamu hana athari yeyote ndani yake wala havijui wala hajui jinsi vinavyotukia, wala hamiliki kabisa uweza kujikinga navyo wala kuvikusanya. Na ni juu ya mwanadamu kuamini “*al-qadhaa*” hii na kuwa inatoka kwa Allah subhanahu wa ta’ala.

Amma *al-qadar* nayo ni kuwa vitendo vinavyo patikana sawa sawa ziwe katika mzunguko unao mtawala mwanadamu au mzunguko anao utawala yeye ziko katika vitu au kwa vitu vya mada vya ulimwengu, mwanadamu na uhai. Allah ameviumba vitu hivi na sifa maalumu, akaumba moto na sifa ya kuchoma na katika kuni sifa ya kuchomeka na katika kisu sifa ya kukata; na akavifanya vya lazima kwa mujibu ya nidhamu ya kimaisha isiotofautika. Na ikidhihirika kwamba imetofautika huwa Allah ndiye aliye vipokonya sifa hizo na jambo hilo huwa kinyume na ada. Haya hupatikana kwa mitume na huwa ni miujiza kwao wao. Kama Allah alivyoumba vitu na sifa zake hivyo hivyo ameumba ndani ya mwanadamu ghariza na mahitaji ya kiviungo na akavijaalia na sifa maalumu kama sifa katika vitu. Akaumba katika ghariza ya kuendeleza kizazi matamano ya kijinsiya na katika mahitaji ya ikviungu akaweka sifa ya njaa, kiu na mifano yake. Akazifanya sifa

hizi lazima katika mwenendo wa ki-maisha. Sifa hizi maalumu ambazo Allah subhanahu wa Ta'ala amezitia katika vitu na katika ghariza na katika mahitaji ya kiviungo katika mwanadamu huitwa *al-qadar* kwa sababu ni Allah peke yake aliyeviumba vitu, ghariza na mahitaji ya kiviungo na akavikadiria sifa zake maalum. Nazo hazitoki kwa mwanadamu wala mja hana usemi wowote ndani yake wala hana athari yoyote juu yake. Ni juu ya mwanadamu kuamini kuwa yule aliyevikadiria vitu kuwa na sifa maalum ni Allah subhanahu wa Ta'ala. Kuna uwezekano katika sifa hizi kwa mwanadamu kutenda vitendo kwa kuvipitia kwa mujibu wa maamrishi ya Allah Ta'ala na huwa kheri au aende kinyume na maamrishi ya Allah na huwa shari, sawa sawa katika utumiaji wa vitu na sifa zake ama kuitikia ghariza na mahitaji ya kiviungo huwa kheri vikiambatana na maamrishi na makatazo ya Allah na shari ikiwa ni kinyume na maamrishi na makatazo ya Allah.

Na kufikia hapa vitendo vinavyotukia katika mzunguko ambao humtawala mwandamu kutoka kwa Allah imma kheri au shari, na sifa zinazopatikana katika vitu na ghariza na mahitaji ya kiviungo hutoka kwa Allah sawa sawa natija yake ikiwa ni kheri au shari. Na kufikia hapa ni lazima kwa Mwislamu kuamini *al-qadha*, kheri yake na shari yake ni kutoka Allah Ta'ala yaani ni kuitakidi kuwa vitendo nje ya mipaka yake ni kutoka Allah Ta'ala. Na pia kuamina *al-qadar*, kheri yake na shari yake ni kutoka kwa Allah Ta'ala yaani ni kuitakidi kuwa sifa katika vitu vilioko katika maumbile yao yatoka kwa Allah ta'ala. Sawa sawa ikiwa natija inaopatikana kutoka kwake ni kheri au ni shari, na mwanadamu kiumbe hana athari yeyote juu yake. Ajali (kifo) ya mwandamu na riziki yake na nafsi yake yote ni kutoka kwa Allah kama hisia ya kijinsiya na hisia ya kumiliki inaopatikana katika ghariza ya kuendeleza kizazi na

kuhifadhi maisha, na njaa na kiu zinazopatikana katika mahitaji ya kiviungo vyote ni kutoka kwa Allah Ta'ala.

Haya ni kuhusu vitendo vinavyotukia katika mzunguko unaomtawala mwanadamu na katika sifa za vitu vyote. Amma mzunguko anao utawala mwanadamu nayo ni mzunguko anaotembea ndani yake kwa khiyari kwa nidhamu anaoidhania sawa sawa ni Sheria ya Allah au nyengineo, na mzunguko huu ndio unaotukia ndani yake vitendo vinavyotokamana na mwanadamu au juu yake kwa mapendeleo yake. Yeye hutembea, hula, hunywa na husafiri wakati wowote apendao na hujizuia na hayo wakati wowote apendao. Huchoma kwa moto na hukata kwa kisu kama apendavyo, naye hushibisha njaa ya kijinsiya au njaa ya kumiliki au njaa ya matumbo kama apendavyo; hutenda kwa khiyari na hujizuia kutenda kwa khiyari. Kwa hivyo ataulizwa juu ya vitendo anavyovitenda ndani ya mzunguko huu.

Hata kama sifa maalum ya vitu na ghariza na mahitaji ya kiviungo ambavyo amevikadiria Allah na akavifanya vya lazima ndivyo ambavyo vina athari katika natija ya vitendo, lakini sifa hizo zenyewe hazitendi bali mwanadamu huvitumia pindi anapofanya kazi navyo. Hisia ya kijinsiya inayopatikana katika ghariza ya kuendeleza kizazi ina uwezekano wa kheri au shari. Njaa inayotokamana na mahitaji ya kiviungo ina uwezekano wa kheri au shari, lakini yule anayetenda kheri au shari ni mwanadamu na sio ghariza au mahitaji ya kiviungo. Hii ni kwa sababu Allah subhanahu wa ta'ala amemuumba mwanadamu na akili inayotambua na akaijaalia katika umbile la akili hino ni kujua na kutambua na akamjulisha mwanadamu njia ya kheri au shari:

{ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ }

“*Na tukamwongoza njia mbili*” [TMQ 90:10]. Na akaijaalia kujua uovu na uchaji mungu:

{ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا }

“Na akaifahamisha uovu wake na uchaji mungu wake”
[TMQ 91:8].

Na mwanadamu pindi anapoitikia mwito wa ghariza zake na mahitaji yake ya kiviungo kwa mujibu ya maamrishi na makatazo ya Allah huwa amekwisha tenda kheri na amefuata njia ya uchaji mungu. Na pindi anapoitikia mwito wa ghariza na mahitaji ya kiviungo kinyume na maamrishi na makatazo ya Allah huwa amekwisha tenda shari na kufuata njia ya uovu. Na huwa katika yote hayo yanayotokamana kutoka yeye kheri au shari na huandikiwa juu yake kheri au shari. Juu ya msingi huu huhisabiwa juu ya vitendo hivi vinavyotukia katika mzunguko anaoutawala yeye na hupewa thawabu au huadhibiwa juu yake kwa sababu yeye amevitenda kwa khiyari bila ya kutenzwa nguvu aina yeyote juu yake. Pamoja na kuwa ghariza na mahitaji ya kiviungo ni sifa maalum kutoka kwa Allah na uwezekano wao wa shari na kheri kutoka kwa Allah, lakini Allah hakuvilazimisha vitekelezwe kwa njia maalum sawa sawa inayomridhisha Allah au kumuudhi yaani sawa sawa shari au kheri. Kama ilivyo sifa ya kuchoma haikulazimishwa kuchoma kwa njia ya lazima sawa sawa kuchoma kwa njia inayomridhisha Allah au kumuudhi yaani kwa kheri au shari. Na zimejaaliwa sifa hizi zinapotekelezwa na mtendaji kwa njia inayotakikana kufikia (kheri au shari). Na Allah pindi alipomuumba mwanadamu na akamuumba na ghariza na mahitaji hayo na akamuumba na akili inayotambua na akampa khiyari ya kutenda au kutotenda wala hakumlazimisha kutenda kutotenda. Wala hakuzijaalia sifa za vitu na mahitaji ya kiviungo ni venye kumlazimisha kutenda au kutotenda. Kwa hivyo mwanadamu ni mwenye kukhiyarishwa kuja kutenda au kutotenda akitumia akili inayotambua aliotunukiwa na Allah na akaifanya kituo cha kukalifishwa na Sheria. Kwa haya akamjaalia thawabu kwa kitendo cha kheri kwa sababu akili

yake imechagua kutenda kwa mujibu ya maamrishi ya Allah na kuepukana na makatazo yake, na akajaalia adhabu kwa kitendo cha shari kwa sababu akili yake imechagua kinyume na maamrishi ya Allah na akatenda yale aliokatazwa nayo katika kuitikia ghariza na mahitaji yake ya kiviungo kinyume na njia aliyoiamrisha Allah. Na malipo yake kwa vitendo hivi ni haki na uadilifu kwa sababu yeye ni mwenye kukhiyarishwa katika utendaji na si mwenye kutenzwa nguvu, wala hakuna mahusiano na mas'ala ya *al-qadhaa wa al-qadr* ndani yake. Bali mas'ala ni kutenda kwa nafsi yake kwa kitendo alichokichagua, na kwa haya ni mwenye kuulizwa kwa aliyoyachuma:

{ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ }

“*Kila nafsi iko rahanani kwa iliyoyachuma*”[TMQ 74:38].

Amma kuhusu elimu ya Allah ta'ala, hakika haimtenzi nguvu mja kutenda kitendo kwa sababu Allah ywajua yeye atatenda kitendo kwa khiyari. Wala haiwi kutenda kwake kitendo imebuniwa juu ya elimu, bali elimu hino imemtangulia (*azaliyy*) kwamba yeye atatenda kitendo. Na haiwi kuandikiwa katika *al-lawh al-mahfudh* ila ni msemo (*ta'bir*) kwamba elimu ya Allah imezunguka kila kitu.

Amma matakwa ya Allah ta'ala hino pia halimtenzi nguvu mja juu ya kitendo bali hutokamana na kuwa haitukii chochote katika ufalme wake ila anayoyataka, yaani hatenzwi nguvu pindi linapotukia jambo lolote ulimwenguni. Anapotenda mja kitendo Allah hamzuilii wala hamlazimishi bali ywamuacha atende kwa khiyari yake, na huwa kitendo chake hichi ni kwa matakwa ya Allah wala hatenzwi nguvu juu yake. Na huwa ni kitendo cha mja nafsi yake kwa khiyari yake, basi matakwa (ya Allah) haikumtenza nguvu katika amali yake.

Hii ndiyo mas'ala ya *al-qadhaa wa al-qadr*, na humfanya mwanadamu kutenda kheri na kuepekuna na shari pindi anapojua kuwa Allah ywamuangalia na atamhisabu na kuwa yeye amemkhiyarisha katika kutenda na kuwacha, na ikiwa yeye hatatumia vizuri khiyari yake katika vitendo itakuwa ole wake na adhabu kali juu yake. Kwa hivyo tutamkuta muumini mkweli anayefahamu uhakika wa *al-qadhaa wa al-qadr*, anayejua uhakika wa tunu aliyoneemeshwa nayo na Allah katika akili na khiyari tutamkuta amchungu sana Allah akiwa na kumwogopa Allah sana. Atajitolea kutenda kusimama kwa maamrishi ya kimungu na kuepuka na makatazo akikhofia adhabu ya Allah na kwa tamaa ya pepo yake na kwa kupenda kuchuma kilicho kikubwa kushinda hayo nayo ni radhi za Allah subhanahu wa Ta'ala.

UONGOZI WA KI-FIKRA KATIKA UISLAMU.

Huzuka baina watu kila fikra inapozorota fungamano la kizalendo. Hilo huwa kwa sababu ya kuishi kwao katika nchi moja na kufungika kwao na nchi hiyo. Huathiriwa na ghariza ya kuhifadhi maisha na huwasukuma kuitetea nchi wanamoishi ndani yake na ardhi wanaoishi juu yake na hapa huja fungamano la kizalendo na ni dhaifu zaidi miongoni mwa mafungamano kinguvu na duni zaidi. Hupatikana katika wanyama, ndege kama inavyopatikana katika mwanadamu, na daima huchukua dhihirisho la ki-huruma. Hujilazimisha katika hali ya uadui wa kigeni kwa nchi kwa kuivamia au kutawala juu yake wala haijitokezi katika hali ya usalama wa nchi kutoka uadui na atakapo fukuzwa kutoka nchi au kutolewa huisha kazi yake kwa hilo huwa ni fungamano duni.

Na pindi inapokuwa fikra finyo huzuka baina ya watu fungamano la kikabila, nayo ni fungamano la ki-jamii lakini kwa sura pana. Hilo ni kwa kuwa mwanadamu ana ghariza ya kuhifadhi maisha basi hupatana ndani yake mapenzi ya

ubwana. Katika mwanadamu aliozorota huwa fikra ya ki-binafsi, na kila inapozidi fahamu yake hupanuka mapenzi yake ya ukubwa. Basi hutaka ubwana wa jamii yake na wakaribu wake kisha hupanuka kwa kupanuka upeo na fahamu na hutaka ubwana juu ya kabila yake katika nchi yake mwanzoni. Kisha unapohakikishwa ubwana juu ya kabila lake katika nchi yake hutaka ubwana wao juu ya wengine. Kwa hivyo huzuka kwa upande huu husuma za kindani baina ya watu wa jamii juu ya ubwana, kisha inapo makinika ubwana katika jamii kwa mmoja wao kwa ushindi wake juu ya wengine hugura husuma kuwa baina ya jamii hino na jamii nyengine juu ya ubwana. Mpaka inapomakinika ubwana juu ya kabila kwa jamii au kwa kikundi cha watu kutoka jamii tofauti, kisha huzuka husuma baina kabili hili na makabila mengine juu ya ubwana na kupanda cheo katika kila nyanja ya maisha. Kwa hivyo hutekwa na ukabila (*asabiyya*) watu wenye fungamano hili, na hutekwa na matamano (*hawa*) na kusaidiana wao kwa wao. Kwa hivyo huwa fungamano si la ki-binadamu na litabaki kuwa ni sababu ya husuma/utesi wa kindani ikiwa haitokuza husuma za ki-nje.

Kwa hivyo fungamano la kizalendo ni fungamano potofu kwa sababu tatu:

Kwanza—kwa sababu ni fungamano duni lisilofaa kuwa fungamano baina ya mwanadamu mmoja kwa mwengine pindi wanapochukuwa njia ya mwamko. Pili—kwa sababu ni fungamano la ki-huruma linalo tokamana na ghariza ya kuhifadhi maisha, na fungamano la ki-huruma lina uwezekano wa kubadilika kwa hivyo haufai kufanywa ni fungamano la kudumu baina ya wanadamu. Tatu—kwa sababu ni fungamano la muda hupatikana katika hali ya kujitetea amma katika hali ya utulivu—nayo ni hali asli ya

mwanadamu—haipatikani kwa hivyo haifai kuwa ni fungamano baina ya wanadamu.

Na hivyo hivyo fungamano la kikabila ni fungamano potofu kwa sababu tatu: **Kwanza**—kwa sababu ni fungamano la kikabila wala halifai kumfunga mwanadamu mmoja kwa mwingine pindi wanapochukua njia ya mwamko. **Pili**—kwa sababu ni fungamano la ki-hisia linalo tokamana na ghariza ya kuhifadhi maisha inayoleta mapenzi ya ubwana. **Tatu**—kwa sababu ni fungamano lisilokuwa la ki-binadamu kwa sababu husababisha husuma baina ya watu juu ya ubwana. Kwa hivyo haifai kuwa ni fungamano baina ya wanadamu.

Na miongoni mwa mafungamano ya kifisadi watu wanayoyadhania ni fungamano la ki-maslahi na fungamano la ki-roho isiokuwa na nidhamu yeyote inayotokamana nayo. Amma fungamano la ki-maslahi nalo ni fungamano la muda lisilofaaa kuwafunga watu kwa sababu hutokea mashindano ya kupata maslahi makuu basi hupotea katika hali ya kupimwa maslahi makubwa zaidi kwengine. Na kwa sababu humalizika pindi maslahi yanapotofautika, na hugawanya watu na kwa sababu humalizika pindi maslahi haya yanapotimia. Kwa hivyo ni fungamano wa hatari kwa watu wake.

Amma fungamano la kiroho bila nidhamu kutokamana kwayo, hino hudhirika katika hali ya kidini wala haidhihiriki katika mambo ya kimaisha. Kwa hivyo ni fungamano la kivipande lisilokuwa la kivitendo na wala haifai kuwa ni fungamano baina ya watu juu katika mambo yao maishani. Na hapa hudhirika kuwa itikadi ya kikristo haifai kuwa ni fungamano baina ya watu wa bara la uropa pamoja na kuwa wote ni wakristo kwa sababu ni fungamano la kiroho bila ya nidhamu yeyote.

Kwa hivyo mafungamano yote yaliyotangulia hayafai kumfunga mwandamu mmoja na mwengine maishani wanaposhika njia ya maendeleo. Na fungamano sahihi la kuwafunga wanadamu maishani ni fungamano la ki-itikadi ya ki-akili inaotokamana nayo nidhamu, na hii ni fungamano la ki-mfumo.

Mfumo ni itikadi ya ki-akili inaozaa nidhamu. Amma aqeeda hii ni fikra kuliyya juu ya ulimwengu, binadamu na uhai, na yale kabla ya maisha ya duniani na baaada yake, na mahusiano yake na yale kabla yake na baada yake. Amma nidhamu inayotokamana na aqeeda hii, hiyo ni suluhisho za matatizo ya mwanadamu, na ufunuzi wa vipa kutekeleza suluhisho hizi, kuhifadhi aqeeda na kubeba mfumo. Na ikawa ufunuzi wa vipi kutekeleza suluhisho na kuhifadhi na kubeba da'wah ni njia (*tareeqa*), na yasioyokuwa hayo nayo ni aqeeda na suluhisho ni fikra. Hapo huwa mfumo ni fikra na twarika.

Mfumo hauna budi ila kuanza katika akili ya mtu imma kwa wahyi kutoka kwa Allah kwake na kuamrisha aibalighishe, au ni uhodari unaotokamana na mtu. Amma mfumo unoanza katika akili ya mtu kupitia wahyi kutoka kwa Allah kwake hino ndio mfumo sahihi kwa sababu ni kutoka muumba wa ulimwengu, binadamu na uhai naye ni Allah; basi ni mfumo usio na shaka. Amma mfumo unaonza na akili ya mtu unaotokamana na uhodari wake huu ni mfumo batili kwa sababu umeanza na akili ilio na kikomo inayoshindwa kuzingira na kujua maumbile, na kwa kuwa fahamu ya mwanadamu katika kupanga nidhamu huathiriwa na tofauti, ikhtilafu, kugongana na kuathiriwa na mazingara anayoishi ndani yake inayosababisha nidhamu ya kugongana inayomfikisha mwanadamu kwa dhiki. Kwa hivyo mfumo unaoanzwa katika akili ya mtu ni batili katika aqeeda yake na nidhamu yake inayotokamana nayo.

Na juu ya haya huwa msingi wa mfumo ni fikra jumla (*fikra kuliyya*) juu ya ulimwengu, mwanadamu na uhai na huwa twarika ndio inaoijaalia mfumo uhai na utendaji katika nyanja za maisha, jambo la lazima kwa fikra hino ili ipatikane mfumo. Amma kuwa fikra jumla ni msingi kwani hiyo ni aqeeda na ni fikra kitegemeo (*qa'ida fikriyya*) na pia ni fikra kiongozi (*qiyada fikriyya*). Juu ya msingi wake hulekea mwanadamu mwenye fikra na mtazamo wake maishani, na juu yake hujengwa fikra zote na hutokamana kwake kila suluhisho za matatizo yote maishani. Amma kuwa twarika ni jambo la lazima, hii ni kuwa nidhamu inayotokamana na aqeeda isipohusisha ufunuzi wa jinsi ya utekelezaji wa suluhisho, na ufunuzi wa jinsi ya kuhifadhi aqeeda na ufunuzi wa jinsi ya kulingania da'wah huwa fikra ya kifalsafa na ndoto na madhania inayobaki kusajiliwa katika vitabu bila kuwa na athari yeyote katika maisha ya dunia. Kwa hivyo hapana budi kuweco aqeeda, na hapana budi kuweco suluhisho za matatizo na hapana budi kuweco twarika mpaka iwe ni mfumo. Mujaradi ya kuweco fikra na twarika katika aqeeda inayotokamana kwake nidhamu haimaanishi kuwa mfumo huo ni sahihi bali humaanisha tu kuwa ni mfumu wala haimaanishi jambo lolote jengine. Jambo ambalo hujulisha ukweli au ubatili wa mfumo ni aqeeda ya mfumo kwa jinsi huwa ni sahihi au batili. Hii ni kwa sababu aqeeda hiyo ni fikra kitegemeo ambayo juu yake hujengwa fikra zote, na ambayo huulekeza kila mtazamo na hutokamana kwake kila suluhisho na kila twarika. Basi ikiwa fikra kitegemeo hiyo ni sahihi huwa mfumo ni sahihi na ikiwa ni batili huwa mfumo ni batili kutoka msingi wake.

Fikra kitegemeo itakapo wafikiana na maumbile ya mwanadamu na kujengwa juu ya akili basi huwa fikra (*qa'ida*) sahihi, na pindi inapokhtalifiana na maumbile ya mwanadamu au kutojengwa juu ya akili basi huwa fikra

kitegemeo batili. Maana ya kuwafikiana fikra kitegemeo na maumbile ya mwanadamu ni kukiri kwake kwa maumbile ya mwanadamu ni ya uajizi na kumhitajia muumba anayoendesha ulimwengu, au kwa maana nyengine ni kuwafiki ghariza ya kuabudu. Na maana ya kuwa imejengeka juu ya akili ni kutojengwa juu ya mada au suluhisho ya kati na kati.

Tunapouangalia ulimwengu wote leo hatupati ndani yake ila mifumo mitatu: nayo ni urasilmali, ujamaa unaotokamana kwake ukomunisti na mfumo wa tatu ni Uislamu. Mifumo miwili ya mwanzo hubebwa kila mmoja wake na serikali moja au serikali nyingi. Na mfumo wa tatu haubebwi na serikali bali hubebwa tu na watu binafsi katika umma, lakini hupatikana ki-ulimwengu katika ardhi.

Amma urasilmali umesimama juu ya msingi wa kutenganisha dini na maisha. Fikra hino ndio aqeeda yake na ni fikra kiongozi (*qiyada fikriyya*) yake na fikra kitegemeo (*qa'ida fikriyya*) yake. Na juu ya fikra kitegemeo hino huwa mwanadamu ndiye anayejiwekea nidhamu maishani. Na huwa hapana budi kumhifadhia mwanadamu uhuru wake, nayo ni uhuru wa kiitakadi, uhuru wa rai, uhuru wa kumiliki na uhuru wa ki-binafsi. Na natija ya uhuru wa kumiliki ni nidhamu ya ki-uchumu ya kirasilmali. Urasilmali ndio uliojitokeza mbele katika mfumu huu na ndio uliojitokeza mbele kutoka kwa itikadi ya mfumo huu. Kwa hivyo mfumo huu umeitwa mfumo wa urasilmali katika mlango wa kuita kitu kwa jina la lile linalojitokeza mbele zaidi ndani yake.

Amma demokrasia uliochukuliwa kutoka mfumo huu, hutoka katika upande wa kuwa mwanadamu ndiye anayejiwekea nidhamu. Kwa hivyo umma huwa ni chimbuko la utawala, ndiye inayoweka nidhamu na ndiye inaomuajiri mtawala kuwatawala na humpokonya utawala

wakati wowote watakayo. Na humwekea nidhamu yeyote waitakayo kwa sababu utawala ni mkataba wa kuajiriwa baina ya watu na mtawala kuwatawala na nidhamu aliowekewa na watu awatawale nayo.

Hata kama demokrasia imetokamana na mfumo huo lakini si muhimu kuliko nidhamu yake ya ki-uchumi wake kwa dalili yakuwa nidhamu ya urasilmali katika magharibi ndio inayomuathiri mtawala na humfanya ni mnyenyekevu kwa matajiri wenye rasilimali mpaka huwa warasilimali hawa ndio watawala wa ki-uhakika katika biladi ambayo imeamini mfumo wa urasilmali. Na juu ya yote hayo demokrasia sio makhsusi na mfumo huu kwani wakomunisti pia huudai demokrasia na husema kuwa waupa umma utawala. Basi ni usawa zaidi mfumo huu kuitwa kuwa mfumo wa urasilmali.

Chanzo cha kuzuka mfumo huu ni kuwa makaisari na wafalme wa uropa na urusi walichukuwa dini kama mbinu kuwatumia watu, kuwadhulumu na kunyonya damu zao na wakawafanya watu wa dini kuwa ni chombo kwa hayo. Pakazuka mapambano makali baina wanafilosofia na wajuzi waliosimama miongoni mwao waliokanusha dini kabisa na miongoni mwao walioitambua dini lakini wakatangaza kwamba itenganishwe na maisha. Mpaka ikamakinika rai kwa wengi wa wanafilosofia na wajuzi juu ya fikra moja nayo ni kutengwa dini na maisha, na natija yake ya kutarajiwa ni kutengwa dini na serikali. Na ikamakinika rai ya kutochambua dini katika upande wa kuikanusha au kuikiri, uchambuzi ukafungwa juu ya uwajibu wa kutenganisha dini na maisha. Na huchukuliwa fikra hino kuwa ni suluhisho la kati na kati baina ya watu wa dini ambao wanaotaka kila kitu kiwanyenyekee kwa jina la dini na baina ya wanafilosofia na wajuzi ambao wanaokanushi dini na utawala wa watu wa dini. Basi haikanishi dini na wala haipi nafasi kuingia katika maisha bali ikaitenganisha

dini na maisha na ikawa aqeeda wanaoiamini wamagharibi wote ni kutenganisha dini na maisha. Na ikawa aqeeda hino ndio fikra kitegemeo ambayo juu yake zimejengwa fikra zote. Na hulekeza kwa msingi wake mwelekeo wa kifikra wa mwanadamu na mtazamo wake maishani. Na juu ya msingi wake hutatuliwa matatizo yote maishani, na ndio fikra kiongozi unaobebwa na wamagharibi na wanaoulingania kwayo ulimwengu wote.

Aqeeda ya kutenganisha dini na maisha ni kukiri kindani ya kuwa kuna kitu kinachoitwa dini yani yupo muumba alioumba ulimwengu, mwanadamu na uhai na kuna siku ya kufufuliwa kwa sababu hii ndio asili ya dini kwa jinsi ilivyo dini. Na kukiri huko ni kupeana fikra juu ya ulimwengu, mwanadamu na uhai na kilichoko kabla ya maisha na baada yake, kwa sababu haikukanusha kuwepo kwa dini bali pindi ilipoweka fikra ya kuitenga ilikiri kindani kuwepo kwake. Na huwa imethibitisha kuwepo kwa dini na ikaweka fikra ya kuwa maisha haya hayana mahusiano na yaliyoko kabla na baada yake pindi iliposema kutengwa dini na maisha na kuwa dini ni fungamano baina ya mtu na muumba wake tu. Na kwa haya huwa aqeeda ya “kutenganisha dini na maisha” kwa maana yake kamilifu ni fikra jumla juu ya ulimwengu, mwanadamu na uhai. Kutoka hapa huwa mfumo wa kirasilmali kwa sura yake tuliobainisha ni mfumo kama mifumo mengine.

Amma ujamaa na kutokamana kwake ukomunisti huuona ulimwengu, mwanadamu na uhai kuwa ni mada tu na kuwa mada ni asili ya kia kitu na kwa kubadilika kwake ndio huwa vitu. Wala hakuna nyuma ya mada hino kitu chochote kata kata, na mada ni ya milele na watangu (*qadeem*) wala hakuna alichokileta yaani mada ndicho kilicho anzisha maisha. Kwa hivyo wanakanusha fikra ya kuwa vitu ni viumbe vilivyoubwa na muumba yaani hukanusha upande

wa kiroho katika vitu na wanahisabu kukiri kuwepo kwake ni hatari kwa maisha. Kwa hivyo wanachukulia dini ni kilevya kinachowalevya watu na kuwazuia kufanya kazi. Hapana kitu chochote kwao ila mada hata fikra ni taathira ya mada juu ya ubongo basi mada ndio asili ya fikra na asili ya kila kitu na kwa kubadilika kwake ki-mada ndio hupatikana vitu. Kwa ufahamu huu wanakanusha kuwepo muumba na huhisabu kuwa mada ni cha milele na pia hukanusha kilichoko kabla ya uhai na baada yake wala hawataumbui ila uhai tu.

Pamoja na ikhtilafu baina ya mifumo haya miwili katika mtazamo wa kimsingi kwa mwanadamu, ulimwengu na uhai, wao huwafikiana ya kuwa mfano mkuu kwa mwanadamu ni katika viwango vikuu anavyovipanga mwanadamu mwenyewe na furaha na mafanikio (*sa'ada*) ni kuchukua kufungu kikubwa zaidi za starehe za kiwiliwili kwa sababu kwa mtazamo wao ndio njia kufikia mafanikio bali yenyewe ndio mafanikio. Wamekubaliana pia kumpa mwanadamu uhuru wa kibinafsi kujipeleka apendavyo na kwa upande anayotaka maadamu huona upo mafanikio katika kujipeleka hivi. Kwa hayo huwa miondoko wa kibinafsi au uhuru wa kibinafsi ni miongoni mwa yale yanayotukuzwa na mifumo haya miwili.

Na haya mifumo miwili hutofautiana katika mtazamo juu ya mtu binafsi na mujtama. Urasilimali ni mfumo wa kibinafsi na huona kwamba mujtama ni mkusanyiko wa watu binafsi wala haitizami mujtama ila kwa mtazamo wa kudharau. Hukhusisha mtazamo wake kwa mtu binafsi na kwa hayo ni wajibu kuhifadhi uhuru wa mtu binafsi. Na kwa kuhifadhi uhuru wake hutenda mtu binafsi yeyote kwa ajili ya mujtama. Kwa hayo huwa uhuru wa itikadi katika baadhi inayoitukuzwa na pia uhuru wa ki-uchumu hutukuzwa. Wala haifungwi kwa mujibu ya falsafa yake bali hufungwa tu

kupitia serikali ili kuhifadhi uhuru na serikali hutabikisha vifungo hivi kwa nguvu ya jeshi na ukali wa kanuni. Lakini serikali ni njia wala si lengo, basi ubwana wa mwisho ni kwa watu binafsi wala si kwa serikali. Kwa hivyo mfumo wa kirasilmali hufanya fikra yake kiongozi kuwa kutenganisha dini na maisha, na kwa mujibu wake huhukumu na nidhamu yake na huulingania na hujaribu kuutabikisha kila mahali.

Amma ujamaa na kutoka kwake ukomunisti, huu ni mfumo unaoona kwamba mujtama ni mjumuiko jumla unaokusanya wanadamu na mahusiano yao na mazingara, na haya mahusiano yamefungwa na ni ya kilazima nayo hunyenyekea unyenyekevu wa kilazima na kama mashini. Huu mjumuiko wote ni kitu kimoja; mazingara, binadamu na mahusiano yote ni kitu kimoja wala si viungo vinavyogawanyika. Huona kwamba mazingara ni sehemu ya shakhsiyya ya mwanadamu nayo ni sehemu inayobebwa na dhati yake. Kwa hivyo habadaliki mwanadamu kitabia ila kwa kufungika na upande huu wa shakhsiyya yake nayo ni mazingara, na fungamano lake na mazingara ni kama fungamano la kitu na nafsi yake. Kwa hivyo huhisabu mujtama ni mkusanyiko mmoja hubadilika yote kwa pamoja pindi linapobadilika moja wapo, na huzunguka mtu binafsi kwa kufuatia mkusanyiko kama inavyozunguka jino katika gurudumu. Kwa hivyo kwao wao hana mtu binafsi uhuru wa itikadi wala uhuru wa ki-uchumi. Itikadi imefungwa na yale yatakayo serikali na uchumi umefungika kwa yale yatakayo serikali; kwa haya huwa serikali miongoni mwa yale yanayotukuzwa na mfumo. Na kutokamana na falsafa hii ya mada imebuniwa nidhamu ya kimaisha. Na ikaifanya nidhamu ya ki-uchumi ndio msingi wa kwanza na ndio dhihirisho la kijumla la nidhamu zote.

Kwa hivyo mfumo wa ujamaa na ukomunisti unaotokamana kwake umebeba fikra kiongozi nao ni mada na mabadaliko ya ki-mada. Na juu ya msingi huu huhukumu kwa nidhamu zake, na huulingania na hujaribu kuutabikisha kila mahali.

Amma Uislamu umebainisha kuwa nyuma na ulimwengu, uhai na mwanadamu kuna muumba aliyeviumba naye ni Allah Ta'ala. Kwa hayo umekuwa msingi wake ni itikadi kuwepo kwa Allah 'azza wa jalla na imekuwa aqeeda hino ndio iliyohusisha upande wa kiroho. Nayo ni kuwa mwanadamu, uhai na ulimwengu wameumbwa na muumba. Na kwa hapa huwa fungamano la ulimwengu kwa sifa yake kama kiumbe na Allah muumba ndio upande wa kiroho katika ulimwengu. Na fungamano la uhai iliyoubwa na Allah muumba ni upande wa kiroho katika uhai. Na fungamano la mwanadamu kiumbe na Allah muumba ni upande wa kiroho katika mwanadamu. Na kufikia hapa huwa roho ni kutambua (*idrak*) kwa mwanadamu kwa fungamano lake na Allah Ta'ala.

Imani juu ya Allah yawajibishwa kuunganishwa na imani kwa utume wa Muhammad na ujumbe wake na kuwa Qur'ani ni maneno ya Allah na hupasa kuamini yote aliokuja nayo. Na kwa haya aqeeda ya Kiislamu ina msimamo wa kuwa yupo kabla ya uhai anayelazimika kuaminiwa naye ni Allah na imelazimisha kuamini yalio baada ya uhai nayo ni Siku ya Qiyama. Na kuwa mwanadamu katika maisha ya dunia amefungwa na maamrishi ya Allah na makatazo yake na hino ndio mafungamano ya maisha na yalio kabla yake. Na amefungwa kwa kuhisabiwa juu ya kufuata kwake maamrishi na kuepukana na makatazo hayo, na hino ndio fungamano ya maisha na yale baada yake. Kwa hivyo ni lazimwa kwa Mwislamu kutambua fungamano lake na Allah pindi anapotenda kitendo. Hupeleka vitendo vyake kwa mujibu wa maamrishi ya Allah na makatazo yake na hio

ndio maana ya kuunganisha mada na roho. Na lengo la kupeleka mambo kwa mujibu wa maamrishi ya Allah na makatazo yake ni radhi za Allah. Na shabaha linalokusudiwa katika kutendo matendo hayo ni thamani itakayopatikana kwa matendo hayo.

Kwa hivyo hayakuwa malengo makuu la kulinda mujtama ni yenye kupangwa na mwanadamu bali ni maamrishi ya Allah na makatazo yake. Nayo ni thabiti yasiobadilika wala kugeuka. Kuhifadhi jinsi ya mwanadamu, akili, heshima ya mwanadamu, nafsi ya mwanadamu, mali ya mtu binafsi, dini, usalama na serikali ni malengo makuu thabiti ya kulinda mujtama. Hayafikiwi na mabadiliko wala mageuzi, na zikawekwa adhabu kali ili kuzihifadhi. Zikawekwa hududi na adhabu ili kuhifadhi malengo haya thabiti. Kwa hivyo huchukuliwa kusimama kuhifadhi malengo hayo ni jambo la lazima kwa sababu ni maamrishi na makatazo kutoka Allah si kwa sababu ya kuhakikisha thamani ya kimada. Hivi ndivyo anavyosimama Mwislamu na kusimama serikali kwa vitendo vyake vyote kwa mujibu ya maamrishi ya Allah na makatazo yake kwa sababu hayo ndio yanayo mpangia mwanadamu mambo yake yote. Kutenda vitendo kwa mujibu ya maamrishi ya Allah na makatazo yake ndiyo yanaoleta utulivu kwa Mwislamu. Na hapa huwa kunali furaha na mafanikio (*sa'ada*) si kuushibisha kiwiliwili na kuipa starehe yake bali ni katika kumridhisha Allah subhanahu wa Ta'ala.

Amma mahitaji ya kiviungo na ghariza vimekwisha kupangwa na Uislamu kwa nidhamu inao dhamini kushibisha njaa zote, iwe njaa ya tumbo au njaa ya kijinsiya au njaa ya kiroho au yasiyokuwa hayo. Lakini sio kushibisha baadhi kwa hisabu ya nyengine na wala si kwa kunyima baadhi na kuachia mikono nyengine wala si kuwacha zote huru bali kuyahusisha yote kwa pamoja na kuyashibisha yote kwa nidhamu funuzi inayomfikisa mwanadamu katika

furaha na utulivu. Na humzuia mwanadamu kushuka hadhi ya kufikia daraja ya kinyama kwa sababu ya faudha ya kighariza.

Na kudhamini mpango huu, Uislamu unaoungalia mujtama kwa kipimo ya ki-jumla bila kuigawanya na unamuangalia mtu binafsi kwa sifa yake ya sehemu ya jamii bila kumtenganisha nao. Lakini hali ya kuwa yeye ni sehemu ya jamii haimaanishi usehemu wake ni kama jino katika gurudumu bali humaanisha ni sehemu ya jamii kama mkono ni sehemu ya kiwiliwili. Kwa hivyo Uislamu humtilia hamu mtu binafsi kwa sifa yake kama sehemu katika jamii, sio mpweke aliotenganishwa nao kwa njia unaopeleka uangalizi huo kwa kuhifadhi jamii. Na ukautilia hamu wakati huo huo jamii si kwa sifa yake ya ki-jumla bila vipande bali kwa sifa yake ya mjumuiko inayojumuisha vipande, nawo ni watu binafsi, kwa njia unaopeleka uangalizi huo kwa kuhifadhi watu binafsi kama vipande vyake. Mtume (SAW) asema: **“Mfano wa yule anayechunga mipaka ya Allah na yule anayetukia ndani yake ni kama watu waliopanda jahazi wakawa baadhi yao juu yake na baadhi yao chini yake. Wakawa wale walio chini yake wakiwa ni kiu ya maji hupita kwa wale juu yao. Wakasema: Lau kama sisi tutatoboa tundu katika sehemu yetu tusiwaudhi wale juu yetu. Wakiwawacha (kutenda) wanaotaka wataangamia wote pamoja na wakiwazuia wataokoka na kuokoka wote pamoja.”**

Na mtazamo huu kwa jamii na mtu binafsi ndio unaofanya mujtama uwe na ufahamu maalum kwa sababu watu hawa binafsi ndio sehemu ya jamii hawana budi kuwa na fikra itakayo waunganisha watakayoishi kwa mujibu wake na kuwa na hisiya moja inayowaathiri na itakayo wasukuma kwa mujibu yake. Na kuwa na nidhamu moja itakayo tatua matatizo yao yote maishani. Na kufikia hapa huwa mujtama

umehusisha watu, fikra, hamasa na nidhamu. Na huwa mwanadamu amefungwa maishani na fikra hizo, hamasa na nidhamu. Kwa hivyo huwa Mwislamu maishani amefungwa katika kila kitu na Uislamu na hana uhuru wowote. Na aqeeda kwa Mwislamu imefungwa kwa mipaka ya Kiislamu na wala haikuwachwa wazi. Kwa hivyo huhisabiwa kuritadi kwake kuwa ni kosa kubwa linalostahiki kwa aliyeritadi kuuliwa ikiwa hatorudia imani yake. Na upande wa kibinafsi amefungika kwa nidhamu ya Kiislamu, kwa hivyo huwa zinaa ni kosa analoadhibiwa kwa kosa hilo bila huruma pamoja na kutekelezwa hadaharani.

{ وَلَيَشْهَدُ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ }

“Na lishuhudie adhabu yao kundi la Waislamu”[TMQ 24:2].

Na huwa kunywa tembo ni kosa la kuadhibiwa kwa kosa hilo. Na kuwadhuru wengine ni kosa linalokhtalifiana kwa kutofautiana madhara kama kumsingizia mtu amezini kirongo, au kuuwa au yanayofanana nayo. Na upande wa kiuchumi umefungwa na Shera na kwa sababu zilizofanywa kuwa ni mubah kwa mtu binafsi kuzitumia ili kumiliki. Na kwa uhakika wa umilikaji wa mtu binafsi ni kuwa mteremshaji Sheria (Allah) ametoa idhini kunufaika nayo. Na kwa kukiuka vifungo hivi huwa ni makosa yanayokhtalifiana kwa ikhtilafu ya aina ya kutokamana kama uwizi au kupora au yanayofanana nayo. Na kwa haya hakuna budi kuwa na serikali ambayo itahifadhi jamii hino na mtu binafsi huyu, na kutabikisha nidhamu juu ya mujtama. Na huwa hapana budi kwa mfumo kuathiri wafuasi ili hifdhi hino iwe ya kimaumbile inayotoka kutoka kwa watu wenyewe. Kwa hivyo mfumo ndio unaofunga na kuhifadhi na serikali ndio inayotekeleza. Na kwa haya ubwana huwa kwa Sheria na sio kwa serikali au kwa Umma, hata kama utawala huwa ni wa Umma ni dhihirisho lake ni katika serikali. Na kufikia hapa huwa twarika ya kutekeleza nidhamu ni serikali, hata kama tegemeo ni juu ya uchaji

mungu wa mtu binafsi muumini kusimamisha hukmu za Kiislamu. Basi hakuna budi ila kuwepo Sheria itakayo tekelezwa na serikali na mwelekao kwa mtu binafsi muumini atekeleze Uislamu kwa msukumo wa uchaji mungu. Na kufikia hapa huwa Uislamu ni aqeeda na nidhamu, na huwa mfumo wa Kiislamu ni fikra na twarika kutokamana na jinsi ya fikra hii. Na nidhamu hutokamana na aqeeda yake na ulikuwa hadhara yake ina muundo wa kipekee maishani. Na ulikuwa twarika katika kubeba da'wa unatekelezwa na serikali na ibebe fikra kiongozi kwa ulimwengu na ndio msingi tunavyo fahamu nidhamu ya Uislamu na utendaji wake. Na utendaji wake huwa katika jamii ambao huhukumiwa na nidhamu ya Kiislamu katika kueneza ulinganizi wa Uislamu kwa sababu utabikishaji wanidhamu ya Kiislamu juu ya wasiokuwa Waislamu miongoni mwa watu huchukuliwa ni njia ya kivitendo ya da'wa. Ulikuwa utabikishaji huu na athari kubwa zaidi kuunda ulimwengu huu mpana wa Kiislamu.

Kwa ufupi mifumo yanayopatikana katika ulimwengu ni mitatu nayo ni urasilmali, ujamaa na kutokomana nayo ukomunisti na mfumo wa tatu ni Uislamu. Na kila moja wapo katika mifumo hii ina aqeeda inayoyotokamana kwake nidhamu zake, na ina kipomo cha vitendo vya mwanadamu maishani, na mtazamo maalum kwa mujtama na njia ya kutekeleza nidhamu.

Amma kwa upande wa aqeeda, mfumo wa kikomunisti huona kuwa mada ni asili ya vitu na kuwa vitu vyote hutokamana na mabadiliko ya mada. Na mfumo wa urasilmali huona kuwa ni lazima kutenganisha dini na maisha, na natija yake ni kutengwa dini na serikali. Warasilmali hawataki kuchambua je kuna muumba au la, lakini uchambuzi wao ni juu ya kuwa muumba hana mahusiano na maisha, sawa akikiri kuwepo kwake au

akikanusha. Kwa hivyo hulingana kwao anayekiri kuwepo muumba na anayemkanusha katika aqeeda yao, nayo ni kutenganisha dini na maisha.

Amma Uislamu huona kuwa Allah ndiye muumba aliyeumba maumbile yote na kuwa yeye ndiye alitumiliza mitume na wajumbe na dini yake kwa binadamu, na kuwa yeye ndiye atakayemhisabu mwanadamu kwa vitendo vyake siku ya qiyama. Kwa hivyo aqeeda yake ni imani juu ya Allah, malaika wake, vitabu vyake, mitume wake, Siku ya Mwisho na *al-qadha* na *al-qadr* kheri yake na shari yake kutoka kwa Allah Ta'ala.

Amma kwa upande wa jinsi inavyotokamana nidhamu na aqeeda, mfumo wa ukomunisti huona kuwa nidhamu huchukuliwa kutokamana na chombo cha uzalishaji kwa sababu mujtama wa kishamba (feudalism) huwa shoka kwake ni achombo cha uzalishaji na kutokamana na chombo hichi hupatikana nidhamu ya (feudalism). Na unapobadilika mujtama ukawa ni urasilmali ikawa ala (mashini) ni chombo cha uzalishaji; kwa hivyo huchukuliwa nidhamu ya kirasilmali kutokamana nayo. Nidhamu yake huchukuliwa kutokamana na mabadiliko ya ki-mada. Amma mfumo wa kirasilmali huona kuwa pindi mwanadamu anapotenganisha dini na maisha huwa hakuna budi kwake ila ajiwekee nidhamu kwa nafsi yake juu ya maisha yenyewe. Akawa ni mwenye kuchukua nidhamu zake kutoka mazingara yake akijitungia mwenyewe. Amma Uislamu huona kuwa Allah ndiye aliyempangia mwanadamu nidhamu maishani ili ajipeleke kwa mujibu yake, na akamtumiliza bwana Muhammad (SAW) kwa nidhamu hii na akaibalighisha kwayo. Basi ni wajibu kuishi kwa mujibu wake. Na kwa hivyo husoma tatizo na kisha kuchukua tatu lake kutoka Kitabu na Sunna.

Amma kwa upande wa vipimo vya vitendo maishani, mfumo wa ukomunisti huona kuwa mada yaani nidhamu ya ki-mada ndiyo kipimo maishani; na kwa kubadilika kwake hubadilika kipimo. Na mfumo wa kirasilmali huona kuwa kipimo cha vitendo maishani ni manufaa na jinsi ilivyo manufaa hupimwa vitendo na husimamishwa juu ya msingi huu. Na Uislamu huona kuwa kipimo cha vitendo maishani ni halali na haramu yaani maamrishi ya Allah na makatazo yake. Halali hutendwa na haramu huepukwa. Wala hayo hayabadiliki wala hayageuki, bali huhukumu Shar'a juu yake.

Amma kwa upande wa mtazamo juu ya mujtama, mfumo wa kikomunisti huona kuwa mujtama ni mkusanyiko wa kijumla unaojumuisha ardhi, vyombo vya uzalishaji, maumbile na mwanadamu zote zikichukuliwa kama kitu kimoja nayo ni mada. Na pindi yanapobadilika maumbile hubadilika pamoja naye yote yaliyomo na pia mwanadamu hubadilika na hubadilika mujtama wote. Kwa hivyo huwa mujtama ni yenye kuathirika na mabadiliko ya ki-mada na ni juu ya mwanadamu kuleta migongano ili kuharakisha mbadiliko huu. Na pindi inapobadilika mujtama hubadilika mtu binafsi kwa kubadilika kwake, na huzunguka pamoja nayo kama inavyozunguka jino katika gurudumu.

Amma mfumo wa kirasilmali huona kuwa mujtama mkusanyiko wa watu binafsi na pindi yanavyo pangika mambo ya mtu binafsi basi hupangika mambo ya mujtama. Kwa hivyo hakuna budi ila kumtazama mtu binafsi pekee. Na serikali humfanyia kazi mtu binafsi na kwa hivyo umekuwa mfumo huu ni mfumo wa kibinafsi. Amma Uislamu huona kuwa msingi unaosimamama juu yake mujtama ni aqeeda na inayobeba katika fikra na hisia, na yanayotokamana nayo miongoni mwa nidhamu. Pindi zinapotawala fikra za Kiislamu na hisia za Kiislamu, na

kutabikishwa nidhamu za Kiislamu juu ya watu hupatikana mujtama wa Kiislamu. Kwa hivyo mujtama umekusanya watu, fikra, hisia na nidhamu. Mwanadamu peke yake pamoja na mwanadamu mwengine huwa ni jamii lakini haipatikani mujtama ila kwa fikra zinazobebwa na wanadamu, na hisia zao, na nidhamu zinazotabikishwa juu yake. Kwa sababu kinacholeta mafungamano baina ya mwanadamu na mwanadamu mwengine ni maslahi, na maslahi pindi inapounganika fikra juu yake, na inapounganika hisia juu yake huunganika radhi ana ghadhabu. Na inapoungana nidhamu ambayo itakayo tatua basi hupatikana mafungamano/mahusiano baina ya mwanadamu mmoja na mwanadamu mwengine. Lakini zitakapo ikhtalifiana fikra juu ya maslahi au kukhtalifiana hisia juu yake hakutakuwa na muungano katika radhi wala ghadhabu, au ikitofautika nidhamu itakayo tatua baina ya mwanadamu mmoja na mwanadamu mwengine, hakutopatikana mafungamano hali itakayo fanya kusipatikane mujtama. Kwa hivyo huwa mujtama umejumuisha wanadamu, fikra, hisia na nidhamu kwa sababu ndizo zinazoleta mafungamano na kuifanya jamii kuwa ni mujtama maalumu.

Kwa hivyo lau kama watu wote ni Waislamu na wangukuwa fikra walizozibeba ni za kirasilmali za ki-demokrasia, na hisia wanazozibeba ni za ki-roho za ki-kasisi au kizalendo na nidhamu inayotabikishwa juu yao ni ya kirasilmali ya ki-demokrasia huwa mujtama ni mujtama usiokuwa wa Kiislamu hata kama wengi wa watu wake ni Waislamu.

Amma kuhusu upande wa utekelezaji wa nidhamu, mfumo wa kikomunisiti huona kama ni serikali peke yake inayotekeleza nidhamu kwa nguvu za kijeshi na ukali wa kanuni na husimamia mambo ya mtu binafsi na na mambo ya jamii, na ndiyo inayobadilisha nidhamu. Na urasilmali huona kuwa serikali ndio inayosimamia uhuru, na pindi

anapokiuka mmoja juu ya uhuru wa mwengine huzuia ukiukaji huu kwa sababu imewekwa kudhamini uhuru na asipokiuka mmoja juu ya uhuru wa mwengine hata kama amemtumia na akachukuwa haki zake lakini kwa kuridhika kwake wakati huo huwa hakuna ukiukaji wa uhuru na serikali haingilii. Kwa hivyo serikali ipo ili kudhamini uhuru.

Amma Uislamu huona kuwa nidhamu inatakelezwa na mtu binafsi muumini kwa msukumo wa wa uchaji mungu na hutekelezwa na serikali kwa kuhisi jamii uadilifu wake. Na kwa ushirikiano wa umma pamoja na mtawala kwa kuamrisha mema na kukataza uovu, na kwa nguvu za serikali. Na husimamia serikali mambo ya jamii wala haimsimamii mtu binafsi mambo yake ila anaposhindwa nayo, na wala haibadiliki nidhamu milele. Na serikali ina uweza ya ku-tabanni hukmu za ki-Sheria zikizidi matunda ya ijtihadi ndani yake.

Na fikra kiongozi ya mfumo wa Uislamu huwafikiana na umbile la mwanadamu na pamoja na undani wake ni sahali na wepesi. Haraka anapofungua mwanadamu akili yake na moyo wake ni harabaka kuukubali na kuufahamu, na kuzama katika ufahamu kwa umakini na uhodari kwa sababu kuwa na hisia ya kuabudu ni katika umbile la mwanadamu, na kila mwanadamu kwa maumbile yake ni mwenye kutaka kuabudu. Wala haiwezi nguvu yoyote kung'oa kutoka kwake umbile hili kwa sababu inahusiana naye. Mwanadamu kwa umbile lake hujihisi kama yeye ni mpungufu na kuwa kuna nguvu iliyokamilika kumshinda yeye, na kwamba nguvu hino yastahiki kutukuzwa. Na sifa ya dini ni kumhitaji muumba anayaendesha, inayotokamana na udhaifu wa ki-asili katika maumbile ya mwanadamu. Nayo ni ghariza thabiti ilio na athari maalumu nayo ni kutukuza, kwa hivyo wamekuwa wanadamu kupitia karne

zote wakiabudu kitu. Wakaabudu wanadamu, nyota, majiwe, wanyama, moto na mengineyo. Ulipokuja Uislamu na aqeeda yake, ulikuwa kuwatoa watu kutokana na ibada ya kuwaabudu viumbe kufikia ibada ya Allah aliyeumba kila kitu. Na ilipodhihiri mfumo wa ki-mada unaokanusha kuwepo kwa Allah na kukanusha roho, haikuweza kuimaliza hino hisia ya dini ya ki-maumbile bali ikagurisha sura ya mwanadamu juu ya nguvu kubwa kumshinda yeye na kugurusha kutukuza nguvu hino, ikagurisha yote hayo kuwa na sura ya kwamba nguvu hino iko katika mfumo na wanayo ilingania. Ukafanya kutukuzwa kwa haya mawili tu kana kwamba ikamrudisha nyuma na kugurisha kutukuza watu kutoka kumuabudu Allah kufika kuabudu waja wa Allah, na kutoka kutukuza aya za Allah kufikia kutukuza maneno ya viumbe basi ikawa yenye kurudi nyuma katika haya. Wala haiwezi kuimaliza umbile la hisia ya dini lakini ikaibadilisha kwa kuchanganyikiwa mbadiliko wa kurudisha nyuma. Kwa hivyo umekhtalifiana uongozi wake wa ki-fikra na umbile la mwanadamu na umekuwa uongozi mbaya na kufikia hapa umekuwa uongozi wa kifikra wa kikomunisti ni wenye kuzorota katika upande wa ki-maumbile. Lakini wakadanganya kwa kuahidi kujaza matumbo, wakashawishi walio na njaa, walio na khofu na walio kata tamaa. Na wakashikana nayo wale waliozorota walio duni maishani, mahasidi ndani yake na waliolemaa kiakili mpaka wakaambiwa ndio walio na akili pindi wanapozungumza kwa mtazamo wa mabadiliko ya ki-mada ilio dhirisha ufidadi zaidi na uliokanushwa kwa ushahidi wa ki-hisia na ki-akili pamoja. Na unatumia mbinu ya ki-nguvu ili kuwalazimisha watu na mfumo wao na kufikia hapa twaona kuwa ugandamizaji na unyanyasaji na mapinduzi, uchafuzi, uharibifu na balaa ni miongoni mwa mbinu muhimu kwake.

Na hivyo hivyo umekhalifu uongozi wa kifikra wa kirasilmali na umbile la mwanadamu ambalo ni umbile la

kuabudu kwa sababu umbile la kuabudu kama inavyojitokeza katika kutukuza, hujitokeza katika kupeleka mwanadamu mambo yake maishani kwa kudhihirika ikhtilafu na migongano pindi anapotekeleza mambo hayo. Na hii ni dalili ya kushindwa kwake, kwa hivyo hakuna budi ila kufanya dini ndio inayompangia mwanamdau vitendo vyake maishani. Kutenganisha dini na maisha ni kinyume na umbile la mwanadamu. Na hii haimaanishi kuwepo dini maishani ni kufanya vitendo vyote maishani ni ibadati bali maana ya kuwepo dini maishani ni kuifanya nidhamu alioiamrisha nayo Allah ndio inayotatua matatizo ya mwanadamu maishani. Nidhamu hino hutokamana na aqeeda inayokiri yaliyomo katika maumbile ya mwanadamu, na kuiweka mbali na kuchukuwa nidhamu inayotokamana na aqeeda isiyowafikiana na ghariza ya kuabudu inayokhalifu na maumbile ya mwanadamu. Kwa hivyo uongozi wa kifikra wa ki-rasilmali umezorota katika upande wa ki-maumbile kwa sababu ni uongozi wa ki-makosa kwa kutenganisha dini na maisha; na kwa kuiweka kwake dini mbali na maisha na kuifanya ni jambo la ki-binafsi, na kwa kutenganisha nidhamu ambayo Allah ameiamrisha kutatua matatizo ya mwanadamu.

Uongozi wa kifikra wa Kiislamu ndio uongozi wa kisawa kwa sababu umefanya akili kuwa ni msingi wa imani juu ya kuwepo Allah pindi anapopeleka mtazamo kwa yaliyomo ulimwenguni, mwanadamu na uhai inayombeba kuamini imani ya yakini ya kuwepo Allah aliyeumba viumbe hivi. Na humtambulizia mwanadamu anachokitafuta ki-maumbile kwa ukamilifu uliokamilika kisicho patikana kwa mwanadamu, ulimwengu na uhai na huongoa akili yake kwake basi humtambua na anamwamini.

Amma uongozi wa kifikra wa kikomunisti, umejengeka juu ya mada na sio akili hata kama imefikiwa na akili, kwa

sababu ukomunisti husema kuwa mada ilikuwepo kabla ya fikra na ukaifanya ndio asili ya vitu, nayo ni mada. Amma uongozi wa kifikra wa kirasilmali umejengwa juu ya suluhisho la kati na kati ambao umeufikia baada ya mapambano ya kidamu ulioendelea kwa karne kadha baina ya watu wa kanisa na watu wa falsafa ambao natija yake ni kutenganishwa dini na serikali.

Kwa hivyo uongozi wa kifikra hizi mbili za ukomunisti na urasilmali yamepotea kwa sababu zimegongana na maumbile na hayakujengwa juu ya akili.

Kwa hivyo uongozi wa Kiislamu ndio uongozi wa kifikra pekee ulio sahihi na isiyokuwa yake ni uongozi wa kifikra ulio fisidika kwa sababu uongozi wa kifikra wa Kiislamu umejengwa juu ya akili wakati ambao uongozi za kifikra nyengine haukujengwa juu ya akili. Na pia kwa sababu uongozi wa kifikra wake huwafikiana na umbile la mwanadamu basi anautikia wakati ambao uongozi za kifikra nyengine hukhalifu maumbile ya mwanadamu. Na hilo ni kuwa fikra kiongozi ya kikomunisti umejengwa juu ya mada na sio akili kwa sababu husema kuwa mada hutangulia fikra yaani hutangulia akili. Kwa hivyo mada pindi humulikwa juu ya ubongo hupatikana kwa sababu yake fikra. Hufikiri juu ya mada iliomulikwa juu yake. Amma kabla ya kumulikwa mada juu ya ubongo haipatikaniki fikra, kwa hivyo kila kitu kimejengwa juu ya mada. Na asili ya aqeeda ya kikomunisti yaani uongozi ya kifikra ya kikomunisti ni mada na sio akili.

Na hilo ni kosa kwa pande mbile. Kwanza, haipatikani umulikaji baina ya mada na ubongo. Ubongo haumuliki juu ya mada, wala mada haumuliki juu ya ubongo kwa sababu umulikaji huhitaji kuwepo uwezekano wa umilikaji juu ya kitu kitakacho mulikwa kama kioo. Hakika yake huhitaji

uwezekano wa umilikaji juu yake. Na hii haipatikaniki, si katika ubongo na sio katika hali ya mada. Kwa hivyo haipatikani umulikaji baina ya mada na ubongo kabisa kwa sababu mada haimiliki juu ya ubongo na hainukuliwi kufikia kwake bali hunukuliwa mada kuhisiwa kufikia ubongo kupitia hisia. Na kunukuliwa mada na hisia kufikia ubongo sio umulikaji wa mada juu ya ubongo wala umulikaji wa ubongo juu ya mada bali ni kuhisiwa kwa mada tu. Wala hakuna tofauti baina ya jicho na kisicho kuwa hicho miongoni mwa hisia, hupatikana hisia katika kugusa, kunusa, kuonja na kusikia kama inavyo patikana katika kuona. Basi kinachopatikana kutokana na vitu sio umulikaji juu ya ubongo bali ni hisia juu ya vitu. Mwanadamu huhisi vitu kupitia hisia zake tano wala haimiliki vitu juu ya ubongo wake.

Pili, haipatikani fikra kutoka hisia peke yake bali kinachopatikana ni hisia peke yaani kuhisi hali kisha hisia juu ya hisia izidi hisia mara milioni, jinzi itakavyo ongezeka sampuli ya hisia, itafikia tu hisia wala si fikra kabisa. Bali hakuna budi ili kuwepo elimu iliotangulia kabla kwa mwanadamu ili afasiri kuipitia hali anayoihisi mpaka apate fikra. Tukimchukua mwanadamu wa leo, mwanadamu yeyote, na tumpe kitabu kilicho andika kwa lugha ya ‘siriyaniiya’ (lugha kale ya Bilad Ash-Sham) wala hamiliki elimu itakayo muunganisha na lugha hiyo, na tujaalie hisia zake zitulike juu ya kitabu kwa kukiona na kukigusa kisha tuzikariri hisia hizi mara milioni moja, hatokuwa na uweza kujua hata neno moja. Mpaka apewe elimu juu ya lugha ya ‘siriyaniiya’ na kinachohusika na ‘siriyaniiya’, wakati huo kufikiria juu yake na kuitambua. Hivyo hivyo tukimchukua mtoto mchanga ambaye ana hisia wala hana elimu yeyote kisha tumwekee mbele yake kipande cha dhahabu na kipande cha shaba na jiwe na tujaalie kwamba hisia zake zote zishiriki kuhisi vitu hivi, hatokuwa na uweza

kuvifahamu hata kama tukaririshe hisia juu yake na sampuli zake. Lakini tukimpa elimu juu yake kisha azihisi, basi atatumia elimu na kuzitambua. Mtoto huyu huyu lau atakuwa ki-umri na kufikia miaka ishirini na asipate elimu yeyote basi atabakia kama siku ya kwanza akihisi vitu tu wala hazitambui vyovyote litakavyokuwa bongo lake. Kwa sababu kinachomfanya mtu kutambua sio bongo, bali ni elimu iliyotangulia pamoja na bongo na hali anayoihisi. Hini ni kwa upande wa utambuzi wa ki-akili. Amma katika upande wa utambuzi wa ki-hisia hino ni natija ya ghariza na mahitaji ya kiviungo. Kinacho patikana katika wanyama hupatikana katika wanadamu. Hujulikana kwa kukariri kupeana tufaha na jiwe kuwa tufaha huliwa na jiwe haliliwi kama anavyojua punda kuwa ngano huliwa na mchanga hauliwi. Upambuzi huu sio fikra wala sio utambuzi bali hutokamana na ghariza na mahitaji ya kiviungo. Nayo hupatikana katika wanyama kama inavyopatikana katika wanadamu. Kwa hivyo haimkiniki kupatikana fikra ila baada ya kupatikana elimu iliyo tangulia pamoja na kunukuliwa hisia ya hali ilivyo kupitia viungo za hisia kufikia ubongo.

Kwa hayo akili au fikra au utambuzi ni kunukulu hisia juu ya hali ilivyo kupitia viungo vya kuhisi kufikia ubongo na kuwepo elimu ilio tangulia inayo fasiri hali ilivyo.

Kwa hivyo fikra kiongozi ya kikomunisti ni ya kimakosa na fisifidu kwa sababu haukujengwa juu ya akili, kama ilivyo fisidika kwake maana ya akili na fikra.

Na hivyo hivyo viongozi wa kifikra wa kirasilmali uliojengwa juu ya suluhisho la kati na kati baina ya watu wa kanisa na mufakireena. Baada ya mvutano mkkali ulioendelea kwa karne kadha baina ya watu wa dini na mufakireena, suluhisho walilofikia ni suluhisho la kati na kati nayo ni kutenganisha dini na maisha yaani inayokiri

kindani kuwepo dini pamoja na kutenganisha kwake na maisha. Kwa hivyo uongozi wake wa ki-fikra haukujengwa juu ya akili bali ni suluhisho la maridhiano au la kati na kati. Kwa hivyo tutakuta kwamba suluhisho la kati na kati ni asli ya fikra yao. Nawo hukurubisha baina ya haki na batili kwa suluhisho la kati na kati, na baina imani na ukafiri kwa suluhisho la kati na kati, na baina nuru na giza kwa suluhisho la kati na kati. Pamoja na kuwa suluhisho la kati na kati ni suluhisho lisilo kuwepo kwa sababu mas'ala ni imma haki au batili, imma imani au ukafiri, na imma nuru au giza. Lakini suluhisho la kati na kati walio lijenga juu yake aqeeda yao na fikra yao kiongozi ume waweka mbali na haki, imani na nuru. Kwa hivyo fikra yao kiongozi ni fisidifu kwa sababu haukujengwa juu ya akili.

Amma fikra kiongozi ya Kiislamu, hahika yake umejengwa juu ya akili. Pindi inapofaridhisha Mwislamu kuamini kuwepo Allah na utume wa Muhammad na kuwa Al-Qur'an Al-Kareem kwa njia ya ki-akili. Na humfaridhisha kuamini vitu asivyoviona (*ghayb*) lakini zikitokamana na kitu kilichothubutu kuwepo kwake kupitia akili kama Al-Qur'an Al-Kareem na hadithi zilizo pokelewa na wapokezi wengi (*mutawatir*). Kwa hivyo fikra kiongozi ya Kiislamu umejengwa juu ya akili. Huu ni upande wa ki-akili.

Amma kwa upande wa ki-maumbile, fikra kiongozi ya Kiislamu unawafikiana na maumbile kwa sababu huamini kuwepo dini na uwajibu wake kuwepo maishani. Na hupeleka maisha kwa mujibu ya maamrishi ya Allah na makatazo yake. Hisia ya kuabudu ni maumbile kwa sababu ni ghariza miongoni mwa ghariza nayo ina athari maalumu ambayo ni kutukuza inayokhalifu athari za ghariza nyengine. Hino ni athari ya ki-maumbile ya ghariza maalumu. Kwa hivyo imani kwa dini, na uwajibu wa kupeleka mambo ya mwanadamu maishani kwa mujibu ya

maamrishi ya Allah na makatazo yake ni jambo linalotokamana na ghariza. Basi huwafikiana na maumbile kwa hivyo mwanamdau huuitikia.

Tofauti na fikra mbili kiongozi za ukomunisti na urasilmali zinazokhalifu na maumbile kwa sababu fikra kiongozi ya kikomunisti hukanusha kamwe kuwepo dini na humpiga vita kali kila mwenye kutambua dini, nayo hugongana na maumbile. Na fikra kiongozi wa kirasilmali haitambui dini wala haikunushi, wala haifanyi kutambua kwake wala kukanushwa kwake ni jambo la uchunguzi. Lakini husema ni wajibu kutenganisha dini na maisha, na hutaka maisha yapelekwe ki-manufaa peke yake bila ya dini kuwa na usemi wowote. Na hii hugongana na maumbile na ni mbali nayo. Kwa hivyo umekuwa fikra kiongozi ya kirasilmali umegongana na maumbile ya mwanadamu.

Na kufikia hapa twakuta kuwa fikra kiongozi ya Kiislamu ni pekee inayofaa kwa kuwafikiana kwake na maumbile ya mwanadamu na kuwafikiana kwake na akili, na kisichokuwa fikra kiongozi ya Kiislamu ni batili. Kwa hivyo umekuwa fikra kiongozi ya Kiislamu pekee ndio sahihi na ndio peke yenye kufaulu.

Limebaika swala moja nalo ni: Je, walitabikisha Waislamu Uislamu? Amma walikuwa wamebeba aqeeda yake na kutabikisha nidhamu na hukmu nyengine? Jawabu kwa haya ni kuwa Waislamu waliutabikisha Uislamu pekee katika zama zote tangu alipofika Mtume (SAAW) Madina mpaka 1336 Hijri yaani 1918 miliadiyya ilipoanguka serikali ya mwisho ya Kiislamu chini ya mikono ya mabepari. Na ulikuwa utabikishaji wake ni utabikishaji kamili mapak ukafualu utabikishaji huo kwa viwangu vikubwa vya kufaulu.

Amma kuhusu kuwa Waislamu walitabikisha Uislamu kivitendo, hakika yule anayetabikisha nidhamu ni serikali na wenye kutabikisha katika serikali ni watu wawili. Mmoja wao ni kadhi anayeamua kesi za uhasama baina ya watu, na wa pili ni mtawala anayetawala watu. Amma kadhi, imenukuliwa kwa twarika ya upokezi wa wingi (*tawatur*) kuwa ma-kadhi wanaoamua uhasama baina ya watu tangu wakati wa Mtume (SAW) mpaka mwisho wa Khilafa katika Istanbul walikuwa wakiziamua kwa mujibu ya ahkamu za Sheria tukufu katika mambo yote maishani. Sawa sawa yawe ni baina ya Waislamu peke yao au baina ya Waislamu na watu wengine. Na ilikuwa mahakama inayoamua husuma zote katika haki, malipo, hali za kibinafsi na yasiyokuwa hayo ni mahakama moja inayohukumu kwa Sheria ya Kiislamu peke yake. Wala haikupokelewa kutoka mtu yeyote kuwa (hata) kesi moja iliamuliwa kwa tofauti na ahkamu za Sheria za Kiislamu, au kuwa mahakama yoyote katika biladi ilihukumu kwa tofauti na Uislamu kabla ya kugawanywa mahakama kuwa za ki-Sheria na za ki-nidhamu kwa tathira ya ubepari. Dalili iliyo karibu ni jalada za mahakama za ki-Sheria zilizo hifadhiwa katika miji ya zamani kama Al-Quds, Baghdad, Dimishki, Masri na Istanbul na miji mengine ambayo ni dalili ya yakini kuwa Sheria ya Kiislamu ndio pekee ilio tabikishwa na ma-Kadhi. Mpaka wasiokuwa Waislamu miongoni wa makristo na mayahudi waliisoma fiqhi ya Kiislamu na kuitungia vitabu, mfano Saleem Al-Baz aliye sherehesha makala ya “Al-Majalla” (gazeti rasmi) na wengineo waliotunga katika fiqhi ya Kiislamu katika zama za mwisho. Amma kilichoingia katika kanuni, ziliziingia kufuatia fatwa za ma-ulama kuwa kanuni hizo hazikhalifu hukmu za Kiislamu. Na hivi ndivyo zilivyo ingizwa kananu za ki-Uthmani katika kuadhibu wahalifu mwaka 1275 hijra sawa na 1857 miladi, na zikaingizwa kanuni katika hakina biashara mwaka 1276 hiri sawa na 1858 miladi kisha katika mwaka 1288 hijri sawa na

1870 miladi. Zikagawanya mahakama vigawanyo viwili, mahakama za ki-Sheria na mahakama za ki-nidhamu na hino ikapangiwa nidhamu kisha katika mwaka wa 1295 hijri sawa na 1877 miladi ilitolewa amri yak ubuniwa kwa mahakama ya ki-nidhamu. Na zikawekwa kanuni za ki-msingi ya mahakama ya haki na malipo mwaka 1296. Na pindi walipokosa ma-ulama kisibabu kitakacho halalisha kuingizwa kanuni za ki-madani (civil law) katika serikali kuliwekwa jarida la kanuni kupanga maingiliano (*mu'amalat*) na ikatenganishwa kanuni za ki-madani ambayo ilikuweco mwaka 1286 hijri. Kanuni hizi ziliwekwa kama hukmu zilizo ruhusiwa na Uislamu na wala hazikuwekwa katika hali ya utendaji ila baada kuchukuliwa fatwa za kuziruhusu, na baada ya kuidhinishwa na Sheikh al-Islam kama ilivyobainika katika amri iliyotoka kuzitangaza. Na kwa hakika ulikuwa ubepari tangu mwaka 1918, tangu walipoziteka biladi, walikuwa wakiamua husuma katika haki na malipo kwa yasiyokuwa Sheria ya Kiislamu, lakini biladi ambazo hawakuvamia na majeshi ya kibepari lakini aliziingiza chini ya nguvu zakke baado huhukumu ki-Kadhi na Uislamu. Bara Arabu yote--Hijazi, Najd na Kuwait—na kadhalika Afghanistaniani baado ma-Kadhi hutabikisha Uislamu na mpaka na leo baada ma-Kadhi huhukumu kwa Sheria ya Kiislamu hatak ama viongozi katika biladi hizi hawatabikishi Uislamu. Pamoja na hilo, twaona Uislamu ulitabikishwa ki-kadhi wala hawakutabikisha tofauti na hayo katika zama zote za serikali ya Kiislamu.

Amma utabikishaji wa kiongozi wa Uislamu, hilo hudhihirika katika mambo matano: Katika ahkamu za ki-Sheria zinazohusika na mtangamano wa jinsi, uchumi, elimu, siasa za kigeni na utawala. Na yamekwisha tabikishwa mambo yote haya matano na serikali ya Kiislamu. Amma nidhamu za mtangamano wa jinsi

inayopanga mahusiano baina ya mwanamke na mwanamume na yanayotokamana na mahusiano haya yaani hali ya ki-binafsi, hakika haijawachwa kutaabikishwa mpaka leo pamoja na kuwepo ubepari na kuwepo hukmu za kikafiri. Wala hakuna jengine lililo tabikishwa mpaka leo. Amma nidhamu za ki-uchumi hudhihirika katika pande mbili. Upande wa kwanza ni jinsi serikali inavyochukuwa mali kutoka watu ili kutatua matatizo ya watu, na pili ni vipi inavyozitumia. Amma jinsi inavyozichukua, ilikuwa ikichukua zaka za mali, ardhi, wanyama na nyenginezo kama kwa sifa yake kama ibada na kuzigawanya baina vile vikundi vinane tu waliotajwa katika Qur'ani wala hazikutumiwa kupeleka mambo ya serikali. Na huchukua mali ya kupeleka mambo ya ki-serikali na Ummah kama ilivyoeleza Sheria wala haikuchukuwa nidhamu yeyote ya kodi bali ilitabikisha Uislamu tu. Ilichukua kharaji katika ardhi, ikachukua jizya kutoka kwa wasiokuwa Waislamu, na ilichukua ushuru za kuingizwa mali za nje kwa hukmu ya uangaliza wake wa biashara za nje na ndani. Wala haikuwa ikapata mali ila kwa njia ya Sheria ya Kiislamu. Amma kugawanya mali, ilikuwa ikitekeleza hukmu za kumsimamia aliyeshindwa kujisimamia na kumwangalia safihi (anayeshindwa kusimamia mali yake vizuri) na mbadhirifu (mwenye israfu) na kumwekea wasiya. Na ilikuwa ikijenga majumba katika kila mji na katika njia ya Hijja ili kuwalisha mafakiri, maskni na wapita njia. Na mpake leo ziko athari zake katika miji mikuu katika biladi za Waislamu. Basi kwa jumla kilichoendelea ni kutumiwa mali na serikali kwa mujibu ya Sheria, wala kattu haikupelekwa kinyume yake. Iliyoshuhuwa katika upungufu kwa upande huu ulikuwa ni dharau na utabikishaji makosa wala si kutobakishwa kabisa.

Amma elimu, hakika siasa yake ulikuwa umejengwa juu ya msingi wa Kiislamu. Ilikuwa mafundisho ya Kiislamu ndio msingi wa manhaj ya elimu na ilifanywa ulinzi kubwa

kutochukuliwa hadhara (*thaqafa*) geni kwa sababu inagongana na Uislamu. Amma upungufu katika kujenga madrasa, ulitokea mwishoni wa serikali ya ki-Uthmani kwa usawa katika kila biladi za Kiislamu kwa sababu ya kuzorota ki-fikra uliofika kilele chake wakati huo. Amma zama zilizobakia, ilikuweko mashuhuri katika ulimwengu mzima kuwa biladi ya Kiislamu ilikuweko pekee ni kitu cha macho mwa ma-ulamaa na wanafunzi. Na vituo vikuu vya Kurtuba, Baghdad, Dimishki, Iskandaria na Kairo vilikuwa na athari kubwa katika kulekeza elimu katika ulimwengu.

Amma siasa za kigeni, hakika yake ilijengwa juu ya msingi wa Uislamu. Serikali ya Kiislamu ilikuweko ikijenga mahusiano yake pamoja na serikali nyengine juu ya msingi wa Uislamu, na serikali zote zilikuweko zikiangalia kwa sifa yake kama serikali ya Kiislamu. Na ulikuwa mahusiano yake yote ya kigeni yamejengwa juu ya Uislamu na maslahi ya Waislamu kama Waislamu. Amma kuwa siasa ya kigeni ya serikali ya Kiislamu kuwa ni siasa ya Kiislamu, hii ilikuwa jambo mashuhuri ki-ulimwengu mpaka haihitaji dalili yeyote.

Amma katika upande wa nidhamu ya utawala, uhakika wa muundo wa serikali katika Uislamu umejengwa juu ya nguzo nane nazo ni: Khalifa naye ndiye raisi wa serikali, wasaidizi (*muawinun*) wake katika utawala, wasaidizi watendaji, ma-wali, ma-Kadhi, Amir al-Jihad, idara za serikali na Majlis Al-Umma. Muundo huu ulikuwepo na Waislamu hawakupitiwa na wakati wowote bila Khalifa ila baada ya makafiri mabepari walipoiondoa Khilafa kwa kutumia mkono wa Kamal Ataturk mwaka 1342 hijri mwaka 1924 miladiyya. Amma kabla ya hayo Waislamu daima walikuwa na Khalifa, akiondoka mmoja huja baada yake mwengine hata katika nyakati za uzorotefu zaidi. Na pindi anopokuweko Khalifa huweko serikali ya Kiislamu, kwa

sababu serikali ya Kiislamu ndio Khalifa. Amma wasaidizi vivyo hivyo walikuwepo katika zama zote na walikuweco ni watekelezaji amri na sio mawaziri hata kama wamliitwa jina la waziri katika zama za uko wa Abasiyya. Lakini wao ni wasaidizi wala hawakuwa na sifa za mawaziri walioko sasa katika nidhamu ya utawala ya kidemokrasia, bali walikuwa ni wasaidizi na kiungo cha utekelezaji pekee, na uweza wote ulikuwa ni wa Khalifa. Amma ma-wali na ma-Kadhi wa idari za ki-serikali, kuwepo kwake ni jambo thabiti. Na kafiri bepari pindi aliponyakua biladi zetu yalikuweco mambo haya yakiendelea, na walikuwepo ma-wali, ma-Kadhi na idara za ki-serikali kitu kisicho hitaji dalili. Amma jeshi, hakika ilikuwa ni jeshi la Kiislamu na ulimwengu wote ulifahamu kuwa jeshi la Kiislamu halishindwi. Amma Majlis Al-Umma, hakika baada ya ma-Khalifa Rashidun kuweco kwake haukutiliwa hamu na sababu yake ni kuwa shura sio nguzo miongoni wa nguzo za utawala hata kama ni katika muundo wa serikali. Uhakika hiyo ni haki miongoni mwa haki za raia juu ya mtawala. Asipoitekeleza atakuwa amefanya upungufu lakini utawala utabakia ni utawala wa Kiislamu. Hilo ni kwa sababu shura ni kuchukuwa rai na sio kuhukumu, tofauti na kikao cha waakilishi ya kidemokrasia. Na kutokamana na haya hubainika kuwa nidhamu ya utawala ilikuwa ikitabikishwa katika Uislamu.

Na hapa huja mas'ala juu ya kubaiishwa Khalifa. Ni katika jambo liliokatikiwa kuwa haikuwa Khilafa ni nidhamu ya kurithiwa yaani haikuwa kurithi ni hukmu ililoruhusiwa katika serikali katika kuchukuwa utawala yaani kuchukuwa uraisi wa serikali kama ilivyo wajibishwa katika nidhamu ya kifalme. Hakika kilicho ruhusiwa katika kuchukuwa utawala ni bay'a, na ilikuwa ikichukuliwa kutokamana na Wiaslamu katika zama fulani na kutokamana na watu wenye ushauri (*Ahl al-Hall wa al-'Aqd*) wakati mwengine na kutokamana na Sheikh ul-Islam katika mwisho mwa zama za uzorotefu.

Kilichotendeka katika zama zote za serikali ya Kiislamu ni kuwa hatawazwi Khalifa ila baada ya kupewa bay'a wala hakutawazwa kwa urathi pasina bay'a kattu; haikupokewa hata kisa kimoja kwamba ametawazwa Khalifa kwa urathi pasina bay'a. Lakini kuchukuwa bay'a ilikuwa ikitabakishwa vibaya basi alikuwa Khalifa akiichukuwa kutoka kwa watu katika uhai wake kwa ajili ya mtoto wake au ndugu yake au binamu wake au mtu yeyote katika ukoo wake, kisha bay'a mpya ilipewa kwa mtu huyu baada kufa Khalifa. Huu ni utabikishaji mbaya wa bay'a wala sio urathi au mrathi aliyechaguliwa (*wilaya al-'ahd*). Kama ilivyo katika kura za wabunge katika nidhamu ya kidemokrasia, hutokea utabikishaji mbaya lakini bado huitwa kura na wala haitwi uteuzi hata akishinda kura hizo mtu ambaye aliyepwendwa na serikali. Kwa hayo yote, tunaona kuwa nidhamu ya Kiislamu imetabikishwa kivitendo na wala hukuna chengine kilichotabikishwa katika zama zote za serikali ya Kiislamu.

Amma kuhusu kufaulu kwa uongozi huu kivitendo, kufaulu kwake hakukuwa na kifani na ulidhihirika katika mambo mawili yanayofuatia:

Amma la kwanza, uongozi wa kifikra wa Kiislamu iliwagurisha taifa (*sh'ub*) la waarabu kutokamana na hali duni ya kifikra uliochanganyikiwa katika giza ya vita vya ukabila ya ukoo na giza la ujinga mweusi mpaka katika karne ya mwamko wa kifikra unaomeremeta kwa nuru ya Kiislamu ambayo nuru la jua lake halikuangiza juu ya waarabu tu bali ilijumuisha ulimwengu mzima. Waislamu walitapakaa ulimwengu mzima na kuubeba Uislamu kwa ulimwengu wote, na wakatawala biladi ya mafursi, Iraq, Sham na kaskazini mwa Afrika. Ilikuweko kila taifa miongoni mwa mataifa haya ni tofauti na nyengine, na lugha yake tofauti na nyengine. Lilikuwa ukabila la kifursi katika

bilad al-faris ni tofauti na ukabila la kirumi katika Sham, na tofauti na ukabila la ki-kubti katika Masri, na tofauti na ma-barbera katika kaskazini mwa Afrika. Na zilikuwa ada zao, mila zao na dini zao tofauti tofauti. Walipokuwa katika kivuli wa utawala wa Uislamu haikuchukuwa muda ila wakaufahamu Uislamu na wote wakasilimu na wote wakawa umma mmoja nao ni Umma wa Kiislamu. Kwa hivyo ulikuwa kufaulu kwa uongozi wa kifikra wa Kiislamu katika kuunganisha watu na taifa kufaulu kusiokuwa na kifani, pamoja na kuwa mbinu za mawasiliano ya kuubeba ni ngamia na mbinu ya kuuneza ni kupitia mdomo na kalamu.

Amma ukombozi, ulikuweko ni wa kuondoa nguvu na nguvu na kuvunja kizuizi cha nguvu mpaka wawachwe watu na kinacho waongoza kwayo akili au kuwaongoza kwayo maumbile. Kwa hilo waliingia watu katika dini ya Allah kwa makundi. Amma ukombozi wa kijeuri, hutenganisha baina mkombozi na alioyekombolewa na baina ya mshindi na mshindwa. Ukoloni wa kimagharibi katika mashariki kwa miaka ma-kumi kadha bila ya kupata ushindi si mbali, na lau kama si athari ya hadhara inayowapoteza ingelikuwa ishafutwa na lau kama si ugandamizi wa viongozi vibaraka ungekuwa ushaondoka. Na ingelikuwa kurudi kwa Uislamu kama mfumo na nidhamu zake ni haraka kuliko kupapasa jicho. Twarudia na twasema, ulikuweko kufaulu kwa uongozi wa kifikra ya Kiislamu katika kuunganisha watu ni kufaulu kusiko kuwa na kifani, na wakabakia watu hawo mpaka leo ni Waislamu pamoja na mikasa ilioletwa na ubepari na uchafu wake na vitimbi vyake katika kufisidi aqeeda na kuzitia sumu fikra. Na utabaki mpaka kitakapo simama Qiyama kuwa ni Umma mmoja wa Kiislamu. Wala haijatokea kwamba taifa lolote miongoni mwa mataifa lilioamini Uislamu kuritadi kutoka Uislamu.

Amma Waislamu wa Andalus, walimalizwa na mchakama za kuhoji, na majiko ya moto. Na Waislamu wa Bokhara na Al-Qoqaz na Turkistan, walifikwa na mkasa uliowafikia waliowatungulia. Uislamu wa watu hawa na kuunganishwa kwao kama Umma mmoja na pupa yao kubwa kwa aqeeda yake hutoa sura ya kiwango kilichofikia kufaulu kwa fikra kiongozi hino na serikali ya Kiislamu katika kutabikisha nidhamu ya Kiislamu.

Amma jambo la pili linaloonyesha kufualu kwa uongozi huu, hii ni kuwa Umma wa Kiislamu ulikuwa ni umma ulio mbele katika ulimwengu katika hadhara, madaniyya, thaqafa na elimu. Na ikawa serikali ya Kiislamu ndio serikali kuu katika ulimwengu ilio na nguvu zaidi kwa muda wa karne kumi na mbili kutoka karne ya saba miladiyya mpaka kati kati ya karne ya kumi na nane miladiyya, na ilikuwa pekee ndio uwa la waridi duniani na jua linalochomoza bina ya umma zote kwa muda huo wote. Jambo linalohibitisha kufaulu kwa uongozi huu, na kufaulu kwa Uislamu katika kutabikisha nidhamu yake na aqeeda yake juu ya watu. Na pindi ilipowacha serikali ya Kiislamu na Umma wa Kiislamu kubeba fikra kiongozi, pindi ilipowacha kulingania Uislamu na ikawa na upungufu katika kuufahamu Uislamu na kuutabikisha ilirudi nyuma kata ya umma nyengine.

Na kwa haya twasema kuwa fikra kiongozi ya Kiislamu ndio pekee inayofaa na ndio pekee inaopaswa kubebwa kwa ulimwengu. Pindi inaposimama kama wajibu serikali ya Kiislamu inayobeba uongozi huu utafaulu leo kama ilivyoweza kufaulu jana.

Tumesema kuwa Uislamu unawafikiana na maumbile ya mwanadamu kwa yale yaliyotokamana kwayo katika nidhamu. Kwa haya hahisabiwi mwanadamu kuwa chombo cha sanaa anayeishi bila hitilafu na anatabikisha nidhamu

bila tofauti kwa vipimo makini vya ki-handisi, bali huhisabiwa mwanadamu kama kiumbe cha mujtamai anayetabikisha nidhamu kama kiumbe cha mujtamai kinacho tofautiana kinguvu/uweza na ki-sifa. Ni katika hali ya ki-maumbile kwa upande mmoja kukurubisha baina watu bila kuwafanya sawa pamoja na kudhamini utulivu kwa wote. Na ni katika hali ya ki-maumbile kwa upande mwengine, na haya maudhui ndio yatakayo chambuliwa sasa, kwamba baadhi ya watu binafsi kwa hisabu hino kwenda kombo na kukhalifu nidhamu inayotabikishwa. Na watu binafsi wasiitikie nidhamu hiyo, na watu binafsi waipe nyongo nidhamu hiyo. Kwa hivyo hakuna njia kujiepusha na kuwepo mafasiki na waovu katika mujtama, na kuwepo makafiri na wanafiki, na kuweco wanaoritadi na wasio-muamini mungu lakini huchukuliwa mujtama kwa ujumla kwa jinsi ilivyo fikra, hisia, nidhamu na watu. Huchukuliwa kuwa ni mujtama ya Kiislamu inayotabakisha Uislamu pindi inapodhihirika Uislamu katika vitu hivi.

Dalili juu ya hayo ni kuwa haimkini kwa mtu yeyote kuweza kutabikisha nidhamu kama alivyoitabikisha Muhammad, Mtume wa Allah, nidhamu ya Kiislamu. Pamoja na hilo walipatikana katika zama yake makafiri na wanafiki, na wakapatikana mafasiki na waovu, na wakapatikana walioritadi na wasio-muamini mungu. Lakini hakuna awezaye ila kusema kwa yakini kuwa: Uislamu ulikuwa ukitabikishwa kikamilifu, na mujtama ulikuwa wa Kiislamu. Lakini utabikishaji huu ni juu ya mwanadamu ambaye ni kiumbe cha ki-mujtamai na sio chombo cha sanaa.

Na ulikuwa Uislamu ndio pekee uliotabikishwa juu ya Umma wa Kiislamu kuwa ukamilifu wake, waarabu na waajemi, tangu alipomakinika (SAAW) Madina mpaka waliponyakua mabepari biladi ya Kiislamu wakaibadilisha nidhamu ya Kiislamu kuwa nidhamu ya kirasilmali.

Kwa hivyo Uislamu umetabikishwa kivitendo tangu mwaka wa kwanza wa hijra mpaka mwaka 1336 hijriya inaowafikiana na 1918 miladiya, wala haukutabikisha Umma wa Kiislamu zama zote hizo nidhamu yeyote isiokuwa ya Kiislamu.

Hata kama Waislamu wamefasiri kwa lugha ya kiarabu falsafa na elimu na hadhara ya kigeni tofauti tofauti lakini hawakufasiri utungaji sheria au kanuni au nidhamu yeyote kutoka umma wowote, sio kwa kuitabikisha wala kuisoma. Ila kwamba Uislamu kwa sifa yake kama nidhamu ilikuwa watu wakiitabikisha vizuri au wakaitabikisha vibaya ikifuata nguvu ya serikali au udhaifu wake na ufunuzi wa fahamu wake na kutoweka ufahamu huu, na kufuata nguvu ya kubeba fikra kiongozi au ulegevu katika kuubeba. Kwa hivyo utabikishaji mbaya uliotokea katika zama fulani ulifanya mujtama wa Kiislamu kuzorota baada ya kuzorota, hali inayopatikana katika kila nidhamu kwa sababu utabikishaji wake hutegemea wanadamu. Lakini utabikishaji mbaya haumaanishi kuwa Uislamu haikutabikishwa bali hakika ni kuwa Uislamu ulitabikishwa na wala hakuna chengine kilicho tabikishwa miongoni mwa mifumo na nidhamu. Kwa sababu la muhimu katika utabikishaji ni kanuni na nidhamu ambazo serikali inaamuru zitekelezwe, na wala haikuchukuwa serikali ya Kiislamu chochote katika hayo kutoka kokote tofauti na Uislamu. Kilichotokea tu ni utabikishaji mbaya kwa baadhi ya nidhamu zake kutoka baadhi ya watawala. Kitu ambacho chapasa kuwa wazi ni kuwa ni wajibu pindi tunaporegelea kutabikishwa kwa Uislamu ki-tarekhe ni lazima tufahamu mambo mawili.

Amma la kwanza yake, tusichukue tarekhe kutoka maadui wa Kiislamu walio na chuki nayo, na tuichukue baada ya kuihakikisha kimakini kutokamana na Waislamu wenyewe

mpaka tusichukuwe sura iliogeuzwa. Na jambo la pili ni kuwa haijuzu kutumia qiyasi ya kijumla kwa mujtama mzima kwa sababu ya tarekhe ya watu binafsi, na wala katika tarekhe ya sehemu katika mujtama. Kwa mfano ni makosa kuchukua zama za Umawiyya kutoka tarekhe ya Yazid wala kuchukuwa tarekhe ya zama ya Abasiyya kutoka baadhi ya matukio ya ma-Khalifa wake. Hivyo hivyo haijuzu kuhukumu juu ya mujtama ya zama ya Abasiyya kutoka kusoma vitabu vya nyimbo vilivyotungwa juu ya habari za wapuzi, washairi na watunzi au kutoka kusoma kitabu cha usufi na mithali yake, na tuhukumu kuwa zama hizo ni zama za ufasiki na uovu au zama za kuipa nyongo dunia na kujitenga. Bali yatupasa kuuchukuwa mujtama kwa ukamilifu wake. Wala haikuandikwa tarekhe ya mujtama ya Kiislamu katika zama zozote na kilichoandikwa ni habari za watawala na baadhi ya watendaji na waliondika hayo si watu wakutegemewa. Wote ni imma wapakaji matope au mpambaji, wala haikubaliwi msemu wa mmoja wao.

Pindi tunapousoma mujtama wa Kiislamu kwa msingi huu yaani tuusome kwa kila upande na kwa uchunguzi wa kimaakini, tutaikuta kuwa ni mujtama bora kwa sababu lilikuweco hivi katika karne ya kwanza na ya pili na ya tatu kisha karne zilizobakia mpaka katikati mwa karne ya kumi na mbili hijriya. Na tutaikuta kuwa Uislamu umetabakishwa katika zama zote hata mpaka mwisho mwa serikali ya ki-Uthmaniyya kwa sifa yake kama serikali ya Kiislamu. Na pia ni lazima tufahamu kuwa haijuzu kuchukuliwa tarekhe kama chimbuko la nidhamu na fiqhi bali nidhamu huchukuliwa kutoka machimbuko yake ya ki-fiqhi na sio tarekhe, kwa sababu tarekhe sio chimbuko lake. Pindo tunapotaka kufahamu ukomunisti hatuichukuwi kutoka tarekhe ya Urusi bali tutaichukuwa kutoka vitabu vya mfumo wa kikomunisti vyenyewe. Na pindi tunapotaka kujua maarifa ya fiqhi ya kiingereza, hatuichukuwi kutoka

tarekhe ya uingereza bali tutaichukuwa kutoka fiqhi ya kiingereza. Na hivi ndivyo hupimwa nidhamu au kanuni yeyote.

Uislamu ni mfumo ulio na aqeeda na nidhamu. Pindi tunapotaka kuijua na kuichukuwa, haitujuzu kattu kuchukuwa tarekhe kama chimbuko lake, sio katika kuijua wala katika upande wa kuchukuwa ahkamu zake.

Amma katika chimbuko la kuujuwa, nayo ni vitabu vya fiqhi za Kiislamu. Amma katika upande wa chimbuko la kuchukuwa ahkamu zake, nazo ni dalili zake funuzi. Kwa hivyo si sahihi kuchukuwa tarekhe kama chimbuko la nidhamu ya Kiislamu, sio katika kuifahamu wala kustadili nayo. Basi si sawa kufanywa tarekhe ya Umar bin al-Khattab au Umar bin Abdulaziz au Harun Ar-Rashid au wengineyo kuwa ni chimbuko la hukmu za ki-Sheria, sio katika matukio ya ki-tarekhe yaliyopokelewa kutoka kwao na sio katika vitabu vilivyo tungwa juu ya tarekhe zao. Pindi inapofuatwa rai ya Umar katika tukio, hufuatwa kwa sifa yake kama hukmu ya Sheria iliochukuliwa na Umar na akaitabakisha, kama inavyofuatwa hukmu iliochukuliwa na Abu Hanifa na Shafii na Ja'far na mithali yao wala haifuatwi kwa sifa yake kama tuko la ki-tarekhe. Kwa hilo tarekhe haina athari yeyote katika kuchukuliwa nidhamu wala kujulikana kwake, na kujulikana kama nidhamu imetabikishwa au la pia haichukuliwi kutoka tarekhe bali huchukuliwa kutoka fiqhi kwa sababu zama zote katika zama zilikuweco na matatizo yake, na yalikuwa matatizo haya yakitatuliwa na nidhamu. Ili kujuwa ni nidhamu gani iliyokuwa ikitatua matatizo, haturegelei matukio ya ki-tarekhe kwa sababu tarekhe hutunukulia habari tu. Bali inatupasa turudi katika nidhamu iliyokuwa ikitabikishwa nayo ni fiqhi ya Kiislamu. Kwa kuirudia tutakuta kuwa Waislamu hawakuchukua nidhamu kutoka wengine na wala

Waislamu hawakuji chagulia nidhamu kutokana na nafsi zao, bali tutakuta zote ni ahkamu za ki-Sheria zilizochukuliwa kutokamana na dalili za ki-Sheria. Na Waislamu walikuwa na hamu kubwa katika kuisafisha fiqhi kutokamana na misemo dhaifu yaani zilizochukuliwa kidhaifu mpaka wakakataza kutenda (kwa mujibu ya) kauli dhaifu hata ikitokamana na mujtahid mutlaq.

Kwa hivyo haipatikani hata dalili moja ya ki-Sheria isiyotokamana na fiqhi ya Kiislamu katika ulimwengu wote wa Kiislamu, bali kilichoko ni fiqhi ya Kiislamu pekee. Na kuwepo dalili za ki-fiqhi pekee katika Umma bila kuwepo dalili nyengine ni dalili ya kuwa Umma haukutumia katika Sheria yake tofauti na dalili hizi.

Ikiwa yajuzu kuangalia tarekhe, huangaliwa jinsi ilivyo tabikishwa. Humkinika kutaja tarekhe matukio ya kisiasa na utaona ndani yake jinsi ilivyo tabikishwa. Isipokuwa kuwa hino pia haijuzu kuichukuwa ila baada ya kuihakikisha kwa makini kutoka kwa Waislamu. Tarekhe (historia) ina machimbuko matatu. Ya kwanza ni vitabu vya tarekhe, na ya pili ni athari na ya tatu ni riwaya. Amma vitabu haijuzu kuchukuliwa kattu kama chimbuko, hilo ni kwa sababu katika zama zote zimeathiriwa na dhurufi za kisiasa na zilikuweco zikijazwa na urongo imma kumuunga mkono yule aliyeandikwa katika uhai wake au imeandikwa dhidi ya yule aliyeandikwa katika wakati wa wengine. Dalili ya karibu ni juu ya tarekhe ya familia ya Alawiyya katika Masri. Kabla ya mwaka 1952 ilikuweco na sura ya kun'gara na baada ya mwaka 1952 ilibadilika tarekhe hiyo kuwa sura mbaya kinyume na ile iliyokuwa kabla. Na mithali ya hilo ni tarekhe ya matukio ya kisiasa katika zama zetu na kable yake. Kwa hivyo haijuzu kuchukuwa vitabu vya tarekhe chimbuko la tarekhe, hata kama ni vitabu vya maisha binafsi walioziandika wenyewe.

Amma athari za kale, uhakika wake ni kuwa pindi inaposomwa kwa usafi wake hutoa uhakika wa tarekhe juu ya kitu hata kama haileti mfululizo wa tarekhe, lakini hujulisha kwa kutukia baadhi ya matukio. Na atakaye fuatilia athari za kale za Waislamu katika biladi zao sawa sawa ziwe katika majengo yao au vifaa vyao au kitu chochote kinacho chukuliwa kama athari ya kale ya ki-tarekhe hujulisha kwa dalili ya yakini kuwa hakuna kitu kilichokuweco katika ulimwengu wote wa Kiislamu ila Uislamu na nidhamu ya Kiislamu na hukmu za Kiislamu. Na yalikuwa maisha ya Waislamu, uhai wao na miondoko yao yote si mengine ila ni ya Kiislamu.

Amma chimbuko la tatu nayo ni upokezi (*riwaya*), nayo ni miongoni mwa ma-chimbuko sahihi ambayo hutegemewa ikiwa upokezi ni sahihi na ikifuatwa katika upokezi njia inayotumiwa katika upokezi wa hadithi. Na kwa mbinu hii huandikwa tarekhe. Kwa hivyo utakuta Waislamu pindi walipoanza kuandika vitabu walifuata njia ya upokezi. Kwa haya tutakuta vitabu vya tarekhe ya kale kama tarekhe ya At-Tabari, sera ya ibn Hisham na mifano yake zimetungwa juu ya mbinu hii. Na juu ya haya haijuzu kwa Waislamu kuwafundisha watoto wao tarekhe kutokamana na vitabu vilivyotungwa ambavyo machimbuko yao ni vitabu venzake. Hivyo hivyo haijuzu kulinganiza utabikishaji wa nidhamu ya Kiislamu kutoka tarekhe kama hii. Kwa hilo hubainika kuwa Uislamu ndio pekee uliotabikishwa juu ya Umma wa Kiislamu na wala hakuna jengine lililotabikishwa katika zama zote.

Isipokuwa tangu vilipokwisha vita vikuu vya kwanza vya ulimwengu na kushinda muungano wa kimagharibi, na akatangaza bwana Allenby—kiongozi wa uvamizi—pindi alipoteka Bait Al-Maqdis: ‘Leo yamekwisha vita vya

msalaba', kutoka wakati huo mpaka leo makafiri mabepari wametabikisha juu yetu nidhamu ya ki-rasilimali katika mambo yote maishani ili ushindi waliopata juu yetu ubakie milele. Kwa hivyo hakuna budi ila kuibadilisha nidhamu hii fisidifu iliooza ambayo kupitia kwake wameweza mabepari kumakinika katika biladi zetu, na hakuna budi ili kuin'goa kutoka mizizi yake kikamilifu kijumla na kivipande mpaka tuweze kurudisha maisha ya Kiislamu.

Ni katika fikra duni kuweka nidhamu aina yeyote badili ya nidhamu hii na miongoni mwa fikra finyo ni kudhani kuwa Umma unapotabikisa nidhamu pekee yake bila aqeeda yake itaiokoa, bali hakuna budi mwanzo kwa Umma kukubali aqda kisha kutabikisha nidhamu inayotokamana na aqeeda hio. Wakatu huo huwa utabikishaji wa nidhamu na kukubali aqeeda huwa yenye kuokoa. Hii huhusu Umma uliosimama juu ya mfumo na ambayo serikali yake imesimama juu ya msingi huu. Amma kuhusu watu na umma nyenginezo, si dharura kuiamini mfumo unao tabikishwa juu yake bali ni juu ya Umma unaokubali mfumo na kuubeba kuutabikisha juu ya watu na uumma wowote hata kama hawajauamini mfumo kwa sababu litawaendeleza pia na litawavutia kuiamini. Kuuamini mfumo sio sharti juu ya yule anayetabikishwa juu yake mfumo bali kuamini mfumo ni sharti ya kimsingi kwa yule anayetabikisha.

Miongoni mwa hatari ni kuchukua uzalendo na nidhamu ya ki-komunisti kwa sababu haichukuliwi ikitenganishwa na fikra yake ya ki-mada kwa sababu haitozaa natija yeyote na athari yoyote. Na wala haichukuliwi kijumla na fikra yake ya ki-mada kwa sababu ni fikra ya ki-makosa inayogongana na umbile la mwanadamu na hulazimisha Umma wa Kiislamu kuwacha aqeeda ya Kiislamu. Wala haijuzu kuchukuwa ujamaa na kuhifadhi upande wa ki-roho wa Kiislamu kwa sababu ya mgongano wao na upungufu katika

uchukuaji wake. Wala haijuzu kuchukua nidhamu ya Kiislamu na kuwacha aqeeda yake iliozaa nidhamu yake kwa sababu tutakuwa tumechukua nidhamu iliokufa isiyokuwa na roho ndani yake. Bali hakuna budi ila tuchukuwa Uislamu kikamilifu kwa aqeeda yake na nidhamu yake, na tubebe uongozi wake wa kifikra pindi tunapobeba ulinganizi wake.

Njia ya mwamko wetu ni njia moja, nayo ni kurudisha maisha ya Kiislamu na hakuna njia ya kurudisha maisha ya Kiislamu ila kupitia serikali ya Kiislamu. Na hakuna njia ya kufikia hilo ila tukichukuwa Uislamu kwa ukamilifu—tuichukue kama aqeeda inayotatua tatizo kubwa na unaolekeza mtazamo maishani, na nidhamu iliyozaliwa na aqeeda hino. Msingi wake ni kitabu cha Allah na Sunna ya Mtume, na utajiri wa thiqafa yake ni thiqafa ya Kiislamu na kilichomo ndani yake miongoni mwa fiqhi, hadithi, tafsiri, lugha na nyenginezo. Na wala hakuna njia ya kufikia hilo ila katika kuubeba fikra kiongozi ya Kiislamu ubebaji kamili kwa ulinganizi kwa Uislamu. Na kurudisha Uislamu kikamilifu kila mahali mpaka itakapo gura ubebaji wa fikra kiongozi kwa Umma kwa ujumla wake na kwa serikali ya Kiislamu, kisha tusimame kubeba fikra kiongozi kwa ulimwengu.

Hii ndio njia ya kipekee ya mwamko—kubeba fikra kiongozi ya Kiislamu kwa Waislamu ili kurudisha maisha ya Kiislamu, kisha kuubeba kwa watu wote kupitia njia ya serikali ya Kiislamu.

NAMNA YA KUBEBA ULINGANIZI WA KIISLAMU.

Hawakurudi nyuma Waislamu katika kuongoza ulimwengu kwa sababu ya kushikamana na dini yao. Bali ulianza kurudi kwao nyuma siku walipoacha mshikamano na wakaudharau, na wakaruhusu hadhara geni kuingia majumbani mwao na

ufahamu wa ki-magharibi ukaingia akili zao. Siku walipo wachana na uongozi wa ki-fikra wa Uislamu pindi walipolemaa katika ulinganizi wake na kutabikisha ki-makosa hukmu zake. Basi hakuna budi ila kurudisha maisha ya Kiislamu ili wapate fursa ya kuwa na mwamko. Na hayatarudi maisha haya ya Kiislamu ila watakapo beba ulinganizi wa Kiislamu kwa kuubeba uongozi wa ki-fikra wa Kiislamu na kwa ulinganizi huo wabuni serikali ya Kiislamu itakayobeba uongozi wa ki-fikra kwa kubeba ulinganizi (*da'wa*) wa Kiislamu.

Yapasa iwe wazi kwetu kuwa kubeba uongozi wa ki-fikra kwa kubeba ulinganizi wa Kiislamu ni kwa sababu ya kuwainua Waislamu, kwa sababu Uislamu ndio pekee utatakao tengeneza ulimwengu. Na kwa sababu mwamko wa kikweli haupatikani ili kupitia kwake sawa sawa iwe kwa Waislamu au kwa wengineyo. Na juu ya msingi huu yapasa kubebwa ulinganizi wa Kiislamu.

Yapasa kuwa ni uangalifu katika kubeba ulinganizi huu kama uongozi wa ki-fikra kwa ulimwengu inayozaa kutokamana nayo nidhamu. Na juu ya uongozi huu wa ki-fikra hujengwa fikra zote, na kutoka na fikra hizi hutokamana ufahamu wote unao athiri mtazamo maishani bila kubagua (chochote).

Unabebwa ulinganiza wa Kiislamu leo kama ulivyo bebwa zamana, na utakwenda mwenendo ya kuigizwa Mtume wa Allah (SAW) katika ukamilifu wake na vigawanyo vyake bila kwenda upande hata kwa kadiri ya unywele katika njia hiyo, na bila kujali ikhtilafu za zama. Hii ni kwa sababu kilicho tofautika ni mbinu (*waseela*) na sura lakini asili/msingi na maana hiyo haitofautiki wala haiwezi kabisa kutofautika pindi zinapopishana zama na kutofautika watu na biladi.

Kwa hivyo kubeba ulinganizi wa Kiislamu hulazimisha uwazi, ushujaa, nguvu na fikra, na hupambana na kila inayokhalifu fikra na twarika na kuipiga vitu ili kudhihirisha ubatili wake bila kujali natija na hali itakayo tokea.

Kubeba ulinganizi wa Kiislamu hulazimisha kuwa ubwana wote uwe ni kwa mfumo wa Kiislamu bila kujali kama huwafikiana na jumla ya watu au huwakhali, au hufuatana na ada zao au hugongana nazo au watu watakubaliana nawo au watakataa na kuupinga. Mbebaji ulingani hata wapumbaza watu au kuwapaka mafuta, wala hatojipendekeza kwa walio na uongozi wala hatowasifu. Wala hatoshughulika na ada za watu na mila zao, na wala hajali kama watu watamkubali au kumpinga bali anashikamana na mfumo peke yake na anautangaza mfumo peke yake bila kuingiza katika mipango yake chochote kisicho kuwa mfumo. Na wala hawaambiwi wenye mifumo mengine, ‘Shikeni na mifumo yenu’ bali hulinganiwa bila kulazimishwa kwa mfumo ili wauamini. Hii ni kwa sababu ulinganizi hulazimisha isiwe nyengine na uwe ubwana ni kwa mfumo pekee.

{ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ }

“Yeye ndiye aliyemtumiliza Mtume wake na uongofu na dini ya haki ili idhihirike juu ya dini zote hata kama washirika wanachukizwa” [TMQ 9:33].

Mtume wa Allah (SAW) alikuja ulimwenguni na ujumbe wake akipambana na akini ni mwazi, mwenye kuamini yale anayo yalingania na akipambana na dunia nzima, akitangaza vita dhidi ya mwekundu na mweusi katika watu, bila kujali ada na mila au dini au aqeeda au watawala au wanaotawaliwa. Wala hakuangalia kitu chochote ila ujumbe wa Uislamu. Alianza na makureshi kwa kutaja miungu yao

na kuwaaibisha, na akapambana nawo katika itikadi zao na kuzisafihi, ilhali yeye ni mpweke aliyotengwa pasina uweza wala msaidizi wala silaha isipokuwa imani thabiti kwa Uislamu anaulingania. Wala hakushughulika na ada na mila za waarabu wala dini zao na itikadi zao wala hakuwapamba juu yake wala hakuzichungia kwa chochote.

Hivyo hivyo huwa mbebaji ulinganizi wa Kiislamu ni mwenye kupambana wazi wazi na kila kitu—hupambana na ada na mitindo na fikra gonjwa na ufahamu za ki-makosa. Hupambana na rai ya aghlabu ya watu ikiwa ni ya ki-makosa hata wakiipinga na kupambana nayo, hupambana na aqeeda na dini hata akikumbwa na ushupavu wa waumini wake na uadui wa waliokita kwa upotevu wake.

Ubebaji ulinganizi wa Uislamu hulazimisha pupa katika kutekeleza hukmu za Kiislamu utekelezaji uliokamilika na kuwacha dharau juu ya kutu chochote namna kitakavyo kuwa kidogo. Mbebaji ulinganizi hakubali kuzuia mapambano wala dharau wali hakubali upungufu wala kuakhirisha bali ywachukua mambo kikamilifu na ywafanya haraka kufika malengo na wala hakubali juu ya haki mwombezi (*shafi'*). Mtume wa Allah (SAAW) alikataa matakwa ya ujumbe wa Thaqif kuwabakishia bila kuvunja sanamu wao Allat kwa miaka mitatu na awasamehe kutoka kuswali kama masharti ya kusilimu kwao. Wala hakukubali kuwacha sanamu Allat miaka miwili au miezi kama walivyo omba bali alikataa kata kata. Na ulikuwa kukataa kwake thabiti bila kurudi nyuma na kuwa na huruma kwa sababu mwanadamu ni imma muumini au si muumini na kwa kuwa malipo ni imma pepo au moto. Lakini yeye (SAAW) aliwakubalia wasivunje wao sanamu la Allat na akawa wakilisha Abu Sufyan na Mughira bin Shu'ba kuivunja. Ndio hakukubali ila aqeeda ilio kamilika na utekelezaji unao ambatana nao. Amma mbinu na sura aliyakubali kwa sababu

hayo hayahusiki na hakika ya aqeeda. Kwa hivyo hakuna budi kwa ulinganizi wa Uislamu kuwa na pupa na utendaji ulio kamilika bila kupuuza fikra au twarika wala haidhuru kutumia mbinu inayohitajika.

Ni wajibu kwa mbebaji ulinganizi wa Kiislamu kuwa kile kitendo miongoni mwa vitendo vyake kuwa kwa lengo maalumu na yampasa mbebaji ulinganizi daima kulenga lengo hilo na daima kufanya bidii kulifikia na hapumziki na huhangaika juu chini ili kulihakikisha lengo. Kwa hivyo utamkuta kuwa haridhiki kwa fikra pekee bila vitendo na yuwaiona kama falsafa inayowazwa wala haridhiki kwa fikra na vitendo bila lengo na huziona kama harakati za parafujo zitakazo malizika kwa kuganda (*jumud*) na kukata tamaa bali hudumu katika kuunganisha fikra na kitendo. Na katika kujaalia fikra na kitendo pamoja kwa ajili ya lengo litakalo hakikishwa kivitendo na kudhihirishwa kutokea kwake. Mtume (SAAW) alibeba uongozi wa fikra Makka mpaka alipokuta mujtama wa Makka hautohakikisha kuufanya Uislamu kama nidhamu ya mujtama kutendwa, alitayarisha mujtama wa Madina kisha akabuni serikali, akatabikisha Uislamu na kubeba ujumbe wake. Na akatayaraisha Umma kuubeba baada yake na kwenda katika nijia aliyowachorea. Kwa hivyo hakuna budi kuwa ubebaji da'wa ya Uislamu katika hali ya kukosekana Khalifa wa Waislamu wote kuwa ulinganizi kwa Uislamu na kuregesha maisha ya Kiislamu kwa kutenda kusimamisha serikali ya Kiislamu itakayo tabikisha Uislamu na kubeba ujumbe wake kwa ulimwengu. Itagura kutoka ulinganizi wa kuregesha maisha ya Kiislamu katika Umma mpaka serikali ibebe da'wa kwa ulimwengu, na kutoka da'wa ya ki-mahali katika ulimwengu wa Kiislamu mpaka ulinganizi wa ki- ulimwengu.

Ulinganizi kwa Uislamu hauna budi ila kudhihirika ndani yake aqeeda sahihi na kutilia nguvu mafungamano kwa Allah na kuwabainishia watu tatu la matatizo yao mpaka ipatikane katika ulinganizi huu uhai katika kila pembe ya maisha. Mtume (SAW) alikuwa akiwasomea watu Makka:

{ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ }

“*Yame angamia mikono ya Abu Lahab*” [TMQ 111:1] Na akiwasomea wakati huo huo:

{ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ - وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ }

“*Kwa hakika hii ni kauli iliyoletwa na Mjumbe mwenye heshima. Wala si kauli ya mshairi. Ni machache mnayoamini*” [TMQ 69:40-41]. Na akawasomea Makka:

{ وَيَلِّ لِلْمُطَفِّفِينَ - الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ - وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ }

“*Maangimizo yatawa thubutukia wapunjao wenziwao. Ambao wanapo jipimia kwa watu hupokea kipimo kamili. Lakini wanapo wapimia kwa vibaba au mizani hupunguza*” [TMQ 83:1-3] Na akawasomea:

{ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ }

“*Hakika wale walioamini na kutenda vitendo vyema bila shaka watapata mabustani yenye mito ipitayo mbele yake. Huku ndio kufuzu kukubwa*” [TMQ 85:11]. Na akawasomea Madina:

{ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ }

“*Simamisheni swala na toeni zaka*” [TMQ 2:110]. Pia aliwasomea:

{ انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ }

“*Nendeni (vitani) mukiwa wepesi au wazito na piganeni na mali zenu na nafsi zenu katika njia ya Allah*” [TMQ 9:41].

Na akawasomea:

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ }

“*Enyi mliaoamini, mnapo kopesha deni kwa muda uliyotajwa iandikeni*” [TMQ 2:282]. Na akawasomea:

{ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ }
“*Hawawi sawa watu wa motoni na watu wa peponi Watu wa peponi ndio wenye kufuzu*”[TMQ 59:20].

Kwa hivyo hakuna budi kwa ulinganizi wa Kiislamu kuwabebea watu nidhamu ambazo zitakzo tatua matatizo yao maishani kwa sababu siri ya kufualu ulinganizi wa Kiislamu huwa katika uhai wake katika kutatua matatizo ya mwanadamu kama mwanadamu na kuleta ndani yake mapinduzi wa kijumla.

Wala haiwezekani kwa wabebaji da’wa hino kutekeleza majukumu na kusimamia kazi ila itakapo pandwa katika nafsi zao msukumo kwa ukamilifu. Na wawe daima wakitafuta uhakika na kurudia daima yote wanayo yajua mpaka wasafishe yote yanayo ambatana nayo yalio mageni nayo, na waweke mbale na wao kila (kigeni) ambacho wakikurubiana nacho kuna uwezekano kushikana na yeye. Mpaka ziwe fikra walizo zibeba ni wazi na safi. Usafi wa fikra na uwazi wake ndio dhamana ya kipekee ya kufaulu na kuendelea kufualu.

Kisha ni juu ya wabebaji da’wa kutekeleza wajibu wao kama wajibu walio wajibishwa nawo na Allah, na wauitikie ilhali wafurahi na wakiwa na bishara ya radhi za Allah. Na wasitaraji malipo kutoka vitendo vyao wala shukrani kutoka watu wala wasiojue ili kutafuta radhi za Allah.

HADHARA YA KIISLAMU.

Kuna tofauti baina ya hadhara na madaniyya. Hadhara ni mkusanyiko wa ufahamu juu ya maisha, na madaniyya ni umbo la kimada la vitu vinavyoshikika ambavyo hutumiwa katika mambo ya maisha. Hadhara huwa ni maalum kwa mujibu wa mtazamo maishani na huwa madaniyya ni maalum na jumla. Umbo la ki-madaniyya liliozaliwa na

hadhara kama masanamu ni hadhara maalum, na umbo la ki-madaniyya liliozaliwa na elimu na kuendelea kwake, na usanii na kutangulizwa kwake ni madaniyya jumla wala haihusiki na umma wowote miongoni mwa umma bali huwa ni ya ki-ulimwengu kama usanii na elimu.

Tofauti hii baina ya hadhara na madaniyya ni lazima daima izingatiwe. Pia ni lazima izingatiwe tofauti baina ya umbo la ki-madaniyya linalotokamana na hadhara na baina ya umbo la ki-madaniyya linalotokamana na elimu na usanii. Hilo huzingatiwa wakati wa kuchukuwa madaniyya tofauti katika umbo lake, na kuitofautisha baina yake na baina ya hadhara. Amma madaniyya ya ki-magharibi inayotokamana na elimu na usanii, hakuna kinachozuia kuchukuliwa kwake. Amma madaniyya ya ki-magharibi inayotokamana na hadhara ya ki-magharibi, haijuzu kuchukuliwa kwa hali yeyote kwa sababu haijuzu kuchukuwa hadhara ya ki-magharibi kwa ajili ya mgongano wake na hadhara ya Kiislamu katika msingi uliosimama juu yake na mtazamo juu ya maisha duniani na katika maana ya kunali mafanikio na furaha (*sa'ada*) kwa mwanadamu.

Amma hadhara ya ki-magharibi, imesimama juu ya msingi wakutenganisha dini na maisha, na kukanusha kuwa dini ina athari maishani. Natija ya hilo ni fikra ya kutenganisha dini na serikali kwa sababu huwa ni kawaida kwa yule anayetenganisha dini na maisha na kukanusha kuwepo dini maishani. Na juu ya msingi huu husimamishwa maisha na kusimama nidhamu ya kimaisha. Amma mtazamo wa maisha, hiyo ni manufaa kwa sababu hilo ndilo kipimo cha vitendo. Kwa hivyo imekuwa manufaa ndio uliosimama juu yake nidhamu na kusimama juu yake hadhara. Ndipo kutoka haya manufaa huwa ufahamu unaodhirika wazi katika nidhamu kwa sababu huyaona maisha kuwa ni manufaa. Kwa hivyo huwa kunali furaha kwao (*sa'ada*) ni kumpa

mwanadamu kiasi kikubwa cha starehe za kimwili na kuzidisha sababu zake kwake. Kwa haya umekuwa hadhara ya ki-magharibi ni hadhara ya ki-manufaa wazi wazi na haiipi uzito wowote kwa kitu chochote kisichokuwa manufaa wala haitambui ila manufaa na huifanya ndio kipimo cha vitendo. Amma upande wa kiroho, huu ni wa kibinafsi wala hakihusu jamii, na hufungika katika kanisa na watu wa kanisa. Kwa hivyo haipatikani katika hadhara ya ki-magharibi thamani ya ki-akhlaqi au uroho au utu; kinachopatikana ni thamani ya ki-mada na manufaa pekee. Juu ya msingi huu imefanya vitendo vya ki-utu kutekelezwa na vyama vilivyotengwa na serikali kama shirika la msalaba mwekundu na mishenari, na imetengwa na maisha kila thamani ila thamani ya mada nayo ni faida. Umekuwa hadhara ya ki-magharibi ndio mkusanyiko huu wa ufahamu juu ya maisha.

Amma hadhara ya Kiislamu, uhakika wake umesimama juu ya msingi ulio kinyume na msingi wa hadhara ya ki-magharibi, mtazamo wake maishani sio mtazamo wa hadhara ya ki-magharibi juu yake, na maana yake ya furaha hukhtalifiana na maana yake katika hadhara ya ki-magharibi ikhtilafu ya kijumla. Hadhara ya Kiislamu imesimama juu ya msingi wa imani kwa Allah, na kuwa yeye ndiye aliyeijaalia ulimwengu, mwanadamu na uhai nidhamu inayotembea kwa mujibu wake, na kuwa yeye ndiye aliyemtumiliza bwana Muhammad (SAAW) na dini ya Uislamu. Maana yake ni kuwa hadhara ya Kiislamu husimama juu ya msingi wa aqeeda ya Kiislamu nayo ni imani kwa Allah, malaika wake, vitabu vyake, mitume wake, Siku ya Mwisho na *al-qadha wa al-qadr* kheri yake na shari yake hutokamana na Allah Ta'ala. Imekuwa aqeeda ndio msingi wa hadhara nayo imesimama juu ya msingi wa kiroho.

Amma mtazamo wa maisha katika hadhara ya Kiislamu, humathilika katika falsafa ya Uislamu ambayo imechimbuka kutoka aqeeda ya Kiislamu, na ambayo husimama juu yake maisha na vitendo vya mwanadamu maishani. Falsafa hii ambayo huunganisha mada na roho, yaani hufanya vitendo vipelekwe kwa mujibu ya maamrishi na makatazo ya Allah, ndio msingi wa mtazamo maishani. Vitendo vya mwanadamu ni mada na kutambu kwa mwanadamu fungamano lake na Allah pindi anapotenda vitenda—kwa jinsi kuwa kitendo ni halali au haramu—ni roho. Hupatikana kwa hilo kuunganika mada na roho. Basi juu ya hayo huwa kinacho peleka vitendo vya Mwislamu ni maamrishi ya Allah na makatazo yake. Na lengo la kupeleka vitendo kwa mujibu wa maamrishi na makatazo ya Allah ni radhi za Allah Ta'ala na sio manufaa kata kata. Amma shabaha ya kutenda nafsi ya kitendo, nayo ni thamani anayotarajia kuipata pindi anapotenda vitendo. Thamani hii hukhtalifiana kwa vitendo tofauti tofauti. Huenda ikawa thamani ya ki-mada kwa anayefanya biashara kwa shabaha ya kupata faida kwa sababu biashara yake ni kitendo cha ki-mada na hupeleka biashara hii akitambua fungamano lake na Allah kwa mujibu ya maamrishi na makatazo yake akitafuta radhi za Allah. Na shabaha anayotarajia kupata katika kutenda kitendo hicho ni faida nayo ni thamani ya ki-mada.

Na huenda ikawa thamani ya ki-roho kama swala, zaka, saumu na hijja. Na huenda ikawa thamani ya ki-akhlaqi kama kusema kweli, uaminifu na kutekeleza ahadi. Na huenda ikawa thamani ya ki-utu kama kuokoa aliozama na kumsaidia aliye na shida. Thamani hizi hutafutwa na mwanadamu pindi anapotenda kitendo ali aihakikishe lakini sicho kinacho peleka vitendo na sio mfano wa juu unaolengwa bali ni thamani ya kitendo na hutofautiana kwa kutofautika aina yake.

Amma furaha, hiyo ni kunali radhi za Allah na sio kushibisha ndaa za mwanadamu kwa sababu kushibisha njaa zote za mwanadamu, kutoka ndaa za mahitaji ya kiviungo na ndaa za ki-ghariza, ni jambo la lazima kuhifadhi dhati ya mwanadamu lakini si lazima kuwa kupatikana kwake kuwa na furaha. Huu ndio mtazamo wa maisha, na huu ndio msingi ambao husimama juu yake mtazamo huu, na ndio msingi wa hadhara ya Kiislamu. Na uhakika wake hugongana mgongano wa kijumla na hadhara ya ki-magharibi. Hivyo hivyo umbo la ki-madaniyya linalotokamana nayo hugongana na umbo la ki-madaniyya linalotokamana na hadhara ya ki-magharibi. Mfana: Picha ni umbo la ki-madaniyya na hadhara ya ki-magharibi huchukulia picha ya mwanamke aliye uchi inayodhihirika fitna zake zote kuwa ni umbo la ki-madaniyya inayowafikiana na ufahamu wake maishani juu ya mwanamke. Kwa hivyo mmagharibi huitambua kama kipande cha sanaa anachojifakhiri nacho kama umbo la ki-madaniyya na kama kipande cha sanaa kitakapo timiza shuruti za usanii. Lakini umbo hili hugongana na hadhara ya Kiislamu na hukhtalifiana na ufahamu wake juu ya mwanamke ambaye ana heshima ambayo ni wajibu kuhifadhiwa. Kwa hivyo hukataza picha hino kwa sababu huchanganisha ghariza ya kuendeleza kizazi na hilo hupeleka kwa kueneza mchafuko katika akhlaqi. Na mfano wa hilo pia ni pale pindi anapotaka Mwislamu kujenga nyumba nayo ni umbo la ki-madaniyya, yeye huchunga katika nyumba hiyo asikashifike mwanamke aliyevaa nguo khafifu kwa aliye nje ya nyumba, basi hujenga pambizoni mwake ukuta. Kinyume na mmagharibi, yeye hajali hayo kwa sababu ya hadhara yake. Hivyo hivyo vyote vinavyo zaliwa katika umbo la ki-madaniyya yanayotokamana na hadhara ya ki-magharibi kama masanamu na mfano wake. Na pia mavazi ikiwa ni khasa kwa makafiri kama makafiri haijuzu kwa Waislamu kuzivaa kwa sababu hubeba

mtazamo maalumu. Na ikiwa si hivyo kwa kuwa haitambulishi kama makafiri bali wanazichukuwa kwa haja au mapambo basi wakati huo huwa ni umbo la ki-madaniyya jumla na yajuzu kuzitumia.

Amma umbo la ki-madaniyya linalopatikana natija ya ki-elimu au usanii kama vyombo vya (*mukhtabarat*) na vifaa vya matibabu na usanii na vyombo zinazo shabihiyana navyo vyote ni ma-umbo ya ki-madaniyya ya ki-ulimwengu haikatazwi kuchukua chochote kati yake kwa sababu haitokamani na hadhara maalumu wala haina fungamano nalo.

Mtazamo wa haraka kwa hadhara ya ki-magharibi ambao leo umetawala ulimwengu imetuonyesha kuwa hadhara ya ki-magharibi haiwezi humdhaminia mwanadamu utulivu bali imekuwa kinyume cha hilo. Imesababisha taabu ambao ulimwengu waumia kwa miba yake na kuteketea kwa moto wake. Na hadhara ambao umefanya msingi wake ni kutenganisha dini na maisha kinyume na maumbile ya mwanadamu na wala haipimi upande wa kiroho uzito wowote katika maisha kwa ujumla na huutizama maisha kuwa ni ya manufaa pekee na hufanya fungamano baina ya mwanadamu na mwanadamu mwengine maishani ni la ki-manufaa; hadhara hii haileti ila taabu na hofu ya daima. Madamu manufaa ni msingi basi kuozozania ni jambo la kawaida na ugomvi juu yake ni jambo la kawaida na kutegemea nguvu katika kusimamisha mafungamano ya watu ni jambo la kawaida, kwa hivyo huwa ubepari ni kawaida kwa watu wa hadhara hino. Na huwa akhlaqi zinaregarega kwa sababu manufa pekee ndio msingi maishani. Na kwa haya ni jambo la kawaida kutenganisha akhlaqi njema na maisha kama ilivyotengwa thamani ya kiroho. Na husimama maisha juu ya msingi wa kuzozana, ugomvi, uadui na ubepari. Na hayo ndio hali ya ulimwengu

leo. Kuwepo pia mzozo wa ki-roho katika miyoyo ya watu, na hofu ya kudumu na shari iliyoenena, hayo ni dalili bora ya mazao ya hadhara hii ya ki-magharibi kwani ndivyo inayotawala ulimwengu. Ndio sababu iliosababisha mazao ya hatari na kuwahatarisha wanadamu.

Na tukitizama hadhara ya Kiislamu iliyotawala ulimwengu tangu karne ya saba miladiyya mpaka mwisho wa karne ya kumi na nane miladiyya, imetuonyesha kuwa haikuwa ni ubepari wala si katika maumbile yake ubepari kwa sababu haikutofautisha baina ya Waislamu na wengineo ikidhamini uadilifu kwa watu wote walionyenyeka chini yake muda wote wa utawala wake. Kwa sababu hadhara yake imesimama juu ya msingi wa ki-roho ambao huhakikisha thamani zake za ki-mada, kiroho, akhlaqi na utu. Na imeweka uzito wake maishani juu ya aqeeda. Na hutizama maisha kuwa ni yenye kupelekwa kwa mujibu ya maamrishi ya Allah na makatazo yake, na ikafanya maana ya kufaulu (*sa'ada*) ni kuwa ni radhi za Allah. Na wakati itakapo tawala hadhara ya Kiislamu kama ilivyotawala siku za nyuma basi yatosha kutatua mizozo yote ulimwenguni na itadhamini maendeleo ya wanadamu wote.

NIDHAMU YA KIISLAMU.

Uislamu ndio dini ambayo aliyoishukisha Allah kwa bwana Muhammad rehema na amani zimfikia ili kupanga mahusiano ya mwanadamu na muumba wake, na nafsi yake na wengineo miongoni mwa wanadamu. Na mahusiano ya mwanadamu na muumba wake hujumuisha aqeeda ya ibadati, na mahusiano yake na nafsi yake hujumuisha akhlaqi, vilaji, vinywaji na mavazi, na mahusiano yake na wengineo miongoni mwa wanadamu hujumuisha muamalati na nidhamu za kuadhibu wahalifu. Uislamu ni mfumo wa mambo yote maishani na sio dini ya kiroho pekee wala haina ukasisi na hakika yake huupiga vita kuwepo tabaka la

kidini la kibaguzi. Hakuna katika Uislamu watu wanoitwa watu wa dini na watu wanaoitwa wa dunia. Bali wote wanaoukubali Uislamu huitwa Waislamu na wate ni sawa mbele ya dini. Hakuna katika Uislamu watu wa kiroho na watu wa kileo. Na upande wa kiroho katika Uislamu ni kuwa vitu vimeumbwa na muumba na vinapelekwa kwa amri ya muumba huyu. Kwa sababu mtazamo wa kindani juu ya ulimwengu, mwanadamu na uhai na yaliyoyazunguka na yanayoambatana nayo na kuzitumia hizo kama dalili huona mwanadamu upungufu, kushindwa na kuhitajia inayoshuhudiwa katika vitu hivi vyote inayoonyesha kwa dalili iliyo wazi kuwa vimeumba na muumba na kupelekwa kwa amri yake. Na kuwa mwanadamu anapoenda katika maisha hapana budi kwake yeye kuwa na nidhamu ya kumpangia ghariza zake na mahitaji yake ya kiviungo. Wala haitoka nidhamu hii kwa mwanadamu kwa sababu ya kushindwa kwake na kukosa katika utambuzi wake. Na kwa kuwa ufahamu wake wa mpangilio huu huathiriwa na tofauti, ikhtilafu na mgongano inayozaa nidhamu inayogongana inayomsababisha mwanadamu taabu. Kwa hivyo ni lazima itoke nidhamu kutoka kwa Allah ta'ala na kwa haya ni lazima kwa mwanadamu kupeleka mambo yake kwa mujibu ya nidhamu inayotokamana kutoka kwa Allah. Lakini ikiwa hufuatwa nidhamu kwa sababu iliyojengwa juu ya manufaa ya nidhamu hii si kwa sababu iliyojengwa kwa kuwa yatoka kutoka kwa Allah, haiwi ndani yake upande wa kiroho. Bali hakuna budi kwa mwanadamu kupanga vitendo vyake maishani kwa mujibu ya maamrishi na makatazo ya Allah. Ikiujengwa juu ya kutambua mafungamano yake na Allah na kujengwa juu ya kudiriki kwake mafungamano yake na Allah, hupeleka maamrishi ya Allah na makatazo yake mpaka ipatikane roho pindi anapotenda vitendo vyake. Roho ni kudiriki mwanadamu mafungamano yake na Allah. Maana ya kuiunganisha na mada ni kuwepo kudirikiwa mafungamano na Allah pindi kunapotendwa vitendo; basi

hupeleka vitendo kwa mujibu ya maamrishi ya Allah na makatazo yake iliyojengwa juu ya kudiriki mafungamano haya na Allah. Kitendo ni mada, na kudiriki fungamano na Allah pindi vinapotendwa ni roho. Huwa kupelekwa vitendo ni kwa mujibu ya maamrishi ya Allah na makatazo yake yaliyojengwa juu ya udirikaji wa fungamano ndio kuunganisha mada na roho. Kufikia hapa haiwi upelekaji wa asiyekuwa Mwislamu vitendo vyake kwa mujibu ya hukmu za ki-Sheria zinazotokamana na Qur'ani na Sunna ni upelekaji wa kiroho wala haihakikishi ndani yake maana ya kuunganisha mada na roho kwa sababu yeye haiamini Uislamu basi hadiriki fungamano na Allah. Bali amezichukua humu za ki-Sheria kama nidhamu zilizomvutia akazitumia kupanga vitendo vyake. Kinyume na Mwislamu ambaye hutenda vitendo vyake kwa mujibu ya maamrishi ya Allah na makatazo yake akijengea juu ya kudiriki kwake kwa mafungamano yake na Allah, na ikawa lengo katika kupeleka vitendo vyake kwa mujibu ya maamrishi ya Allah na makatazo yake ni radhi za Allah sio kunufaika na nidhamu pekee. Kwa sababu ya hilo hakuna budi ila kuwepo upande wa kiroho katika vitu na hakuna budi kuwepo roho pindi kunapotendwa vitendo. Ni lazima iwe wazi daima kwa watu wote kuwa upande wa kiroho humaanisha kuwa vitu ni viumbe vilivyoumbwa na muumba yaani ni fungamano la kiumbe na muumba, na roho ni kudiriki fungamano hilo yaani kudiriki kwa mwanadamu kwa fungamano lake na Allah Ta'ala. Huu ndio upande wa kiroho na hiyo ndio roho. Hii ndio ufahamu pekee uliyo sahihi na tofauti nayo ni ufahamu wa makosa bila shaka.

Baadhi ya dini zilionga kuwa kuna katika ulimwengu kuna za kuhisika na zakufichika (vya ghaibu), na mwanadamu ana usafi wa roho na matamano ya kimwili na kuwa uhai una upande wa ki-mada na upande wa kiroho. Na kinachohisika hugongona na kinachofichika, na usafi wa roho hakiungani

na matamano ya kimwili, na kuwa mada iko kando na roho. Kwa hivyo vyote hivyo kwao wao ni pande mbili tofauti kwa sababu ya kugongana baina yao ni jambo la msingi katika maumbile yao wala haziimkiniki kuunganishwa. Na kuzidi uzito kwa mmoja wao katika mizani ni kupungua uzito kwa mwingine. Kwa hivyo ni lazima kwa kila mwenye kutaka Akhera kuzidisha katika upande wa kiroho. Kwa haya umesimama katika ukristo utawala aina mbili: Utawala wa kiroho na utawala wa ki-dunia ('Mpe kaisari cha kaisari na mpe mungu cha mungu'). Wakawa watu wa utawala wa kiroho ni watu wa dini na ukasisi, na wakawa wakijaribu kutia mikononi mwao utawala wa ki-dunia ili watawale juu yake na utawala wa kiroho. Kwa haya yalizuka mvutano baina utawala wa ki-dunia na utawala wa kiroho, na mwishowe ikawa watu wa dini wanapwekeshewa na utawala wa kiroho wala hawaingilii utawala wa ki-dunia. Ikatenganishwa dini na maisha kwa sababu ya uroho, na kutenganishwa baina dini na maisha ndio aqeeda ya mfumo wa kirasilmali na ndio msingi wa hadhara ya kimagharibi na ndio uongozi wa ki-fikra unaobebwa na mabepari wamagharibi kwa ulimwengu na kulinganiwa kwayo. Huifanya msingi wa hadhara yake na hutingishwa kwa msingi huo aqeeda ya Waislamu juu ya Uislamu kwa sababu huupima Uislamu kwa ukristo kwa njia ya kipimo cha kijumla. Kina anayebeba ulinganizi huu—'kutenganishwa dina na maisha'—au kutenganisha dini na serikali au na siasa, ni mfuasi na ni mwenye kuelekea na mwelekeo wa uongozi wa kifikra wa kigeni, na ni kibaraka—awe na niyya nzuri au mbaya—miongoni mwa vibaraka wa mabepari. Naye amma ni mjinga katika Uislamu au adui wake.

Amma Uislamu, huona kuwa vitu vinavyo dirikiwa na hisia ni vitu vya ki-mada na upande wake wa kirohi ni kuwa kuwa ni viumbe vilivyoubwa na muumba, na roho ni kule kudiriki mwanadamu kwa fungamano lake na Allah. Kwa

haya haukupatikana upande wa kiroho kando na upande wa ki-mada, na wala haupatikani katika mwanadamu (usafi) wa ki-roho na matamano ya ki-mwili bali mwanadamu ana mahitaji ya ki-viungo na ghariza ambazo hana budi ula kuzishibisha. Na miongoni mwa ghariza ni ghariza ya kuabudu ambayo ni kule kumhitajia muumba anayeendesha aliyesalimika na udhaifu wa ki-maumbile yanayopatikana kwa mwanadamu, na kushibisha ghariza hizi haziitwi upande wa kiroho wala upande wa ki-mada bali huwa ni kushibisha ghariza pekee. Isipokuwa mahitaji haya ya kiviungo na ghariza zinaposhibishwa kwa nidhamu inayotoka kwa Allah iliyojengwa juu ya kudiriki fungamano kwa Allah huwa umepelekwa na roho, na ikiwa imeshibishwa bila nidhamu au kwa nidhamu inayotokamana na mwengine asiyekuwa Allah huwa ni kushiba ki-mada kavu kavu hali inayomtia mwanadamu ttabuni. Ghariza ya kuendeleza kizazi inayoshibishwa bila nidhamu au kwa nidhamu inayotoka kwa mwengine asiyekuwa Allah hilo humsababisha mwanadamu kuwa taabuni na ikiwa imeshibishwa kwa nidhamu ya ndoa inayotoka kutoka kwa Allah kuambatana na hukmu za Kiislamu hupatikana ndoa inayoleta utulivu. Na ghariza ya kuabudu ikishibishwa bila nidhamu au kwa nidhamu inayotoka kwa mwengine asiyekuwa Allah kwa kuabudu masanamu au kumuabudu mwanadamu hilo huwa ni ushirikina na ukafiri, na ikishibishwa kwa hukmu za Kiislamu hilo huwa ni ibada. Kwa hivyo ni lazima kuchunga upande wa kiroho katika vitu na kupeleka mambo yote kwa mujibu ya maamrishi ya Allah na makatazo yake ikijengwa juu ya kudiriki mwanadamu fungamano lake na Allah. Hio ndio maana ya kupeleka na roho. Kwa hivyo haitikani katika kitendo kimoja vitu viwili bali kinachopatikana ni kitu kimoja nayo ni kitenda. Na amma kusifiwa kwake kuwa ni mada tu au ni yenye kupelekwa na roho, hilo halitokamani na kitu chenyewe bali hutokamana na jinsi inavyopelekwa na

hukmu za Kiislamu au kutopelekwa nazo. Mwislamu kumuua adui wake katika vita huchukuliwa ni jihadi na hupewa thawabu juu yake kwa sababu ametenda kwa mujibu ya hukmu za Kiislamu. Na Mwislamu kuua nafsi iliyohifadhiwa (Mwislamu au sio Mwislamu) bila haki huchukuliwa ni kosa linaloadhibiwa juu yake kwa sababu ni kitendo kinachokhalifiana na maamrisha ya Allah na makatazo yake. Na vitendo vyote viwili ni kitu kimoja nayo ni mauaji kinachotokamana na mwanadamu. Kuua huwa ni ibada ikiwa imetendwa kwa mujibu ya roho na huwa ni kosa isipotendwa kwa mujibu ya roho. Na kuunganisha mada na roho si jambo linalomkinika tu bali ni jambo ambalo ni wajibu wala haijuzu kutenganishwa mada na roho. Maana yake kitendo chochote hupelekwa kwa mujibu ya maamrisha ya Allah na makatazo yake ikijengwa juu ya kudiriki fungamano na Allah. Kwa hivyo ni lazima kuondoa kila kinacho wakilisha upande wa kiroho inayotenganishwa na upande wa ki-mada. Hakuna cha watu wa dini katika Uislamu wala hakuna katika Uislamu utawala wa kidini kwa maana ya kikasisi. Na wala hakuna utawala wa kidunia uliotenganishwa na dini bali Uislamu ni dini na serikali hutokamana kwake nayo ni humu za ki-Sheria kama ilivyo hukmu za sala, nayo ni twarika ya kutekelezwa hukmu za Kiislamu na kubeba da'wa. Ni lazima kuondolewa kila kinacho leta hisia ya kuhusisha dini na maana ya kiroho na kuitenganisha na utawala na siasa basi huondolewa mashirika yanayosimamia upande wa kiroho. Huondolewa idara ya miskiti na itakuwa idara yake hufuata idara ya elimu, na huondolewa mahakama ya ki-Sheria na mahakama za kikanuni na hufanywa ukadhi kuwa ni mmoja usihukumu ila na Uislamu. Na utawala wa Kiislamu ni utawala mmoja.

Uislamu ni aqeeda na nidhamu. Amma aqeeda hiyo ni imani kwa Allah, malaika wake, vitabu vyake, mitume wake, Siku ya Mwisho na *al-qadha wa al-qadr* kheri yake na shari yake

hutokamana na Allah Ta'ala. Umejenga Uislamu aqeeda yake juu ya akili kwa yale yanayodirikiwa na akili kama kumuamini Allah, utume wa Muhammad (SAW) na Al-Qur'an Al-Kareem. Na ikaijenga juu ya mambo ya kufichika (*ghayb*) yaani yale yasiyowezezana kudirikiwa na akili kama Siku ya Qiyama, malaika, pepo na moto kwa kusalimu amri kwa shari ya kuwa chimbuko lake limethubutu ki-akili nayo ni Al-Qur'an Al-Kareem na hadith *mutawatir*. Na Uislamu umefanya akili ndio inayoangukiwa (*manta*) na taklifu ya ki-Sheria.

Amma nidhamu nazo ni hukumu za ki-Sheria zinazopanga mambo ya mwanadamu. Nidhamu ya Kiislamu imejumuisha mambo haya yote lakini imezijumuisha kwa maana za kijumla na kuwacha ufafanuzi wake utolewe kutokamana na maana jumla pindi inapotokea utabikishaji. Imekuja Al-Qur'an Al-Kareem na hadithi sharifu ilhali imebeba hatua pana yaani maana jumla kutatua matatizo ya mwanadamu kwa jinsi yake kuwa mwanadamu, na na ikawaachia mujtahidina wote kutoka hizi maana jumla hukmu za kiviipande kwa matatizo yanayotokea katika zama na mahali tofauti tofauti.

Uislamu una njia moja ya kutatua matatizo nayo ni kwa kumlingania mutjahid asome tatizo lililo tukia mpaka alifahamu kisha asome dalili za ki-Sheria zinazoambatana na tatizo hilo kisha atoe suluhisho la tatizo hilo kutokamana na dalili yaabu atowe hukmu ya ki-Sheria kwa suala hilo kutokamana na dalili za ki-Sheria wala hafuati njia nyengine kattu. Na pindi anaposoma tatizo hilo, hulisoma kama tatizo la ki-binadamu na sio jengine wali haichukui tatizo kama tatizo la ki-uchumi au la ki-itjimai au la k-utawala au lolote lengine bali hulichukua kama suala linalohitaji hukmu ya ki-Sheria mpaka aijue hukumu ya Allah juu yake.

HUKMU YA SHERIA.

Ni khutuba ya mtungaji Sheria (*Ash-Shari'*) yanayoambatana na vitendo vya waja, nayo imma imethubutu kwa kukatikiwa (*qat'iyy ath-thubut*) kama Al-Qur'an Al-Kareem na hadith *mutawatir* au imethubutu ki-dhana (*dhaniyy ath-thubut*) kama hadithi zisizokuwa za *tawatur*. Ikiwa imethubutu kwa kukatikiwa huangaliwa; ikiwa na maana ya kukatikiwa (*qat'iyy ad-dalalah*) basi hukmu inayobeba ni ya kukata kama rakaa katika swala zote za faradhi kwa swababu zimepokewa kupitia hadithi *mutawatir*. Na kama uharamu wa riba, kukata mkono wa mwivi na kumpiga viboko mzinifu ambazo ni hukmu zilizokatikiwa. Usawa ndani yake imelazimishwa na hakuna ndani yake ila rai mmoja ya kukatikiwa.

Ikiwa khutuba ya *Ash-Shari'* ni *qat'iyy ath-thubut* na *dhaniyy ad-dalalah*, basi hukmu inayoibeba huwa ni ya ki-dhana kwa mfano aya ya jizya ambayo ni *qat'iyy ath-thubut* lakini *dhaniyy ad-dalalah* katika ufafanuzi. Ma-Hanafiyya wanashurutisha kwamba iitwe jizya na kwamba idhihirishwe udhalilifu kwa mwenye kuitoa pindi inapotolewa. Na Ma-Shafi'iyya hawashurutishi iitwe jizya bali ni sahihi ichukuliwe kwa jina la zakaa ya mara mbili wala si dharura kudhihirishwa udhalilifu bali hutosha unyenyekevu kwa hukmu za Kiislamu.

Amma ikiwa khutuba ya *Ash-Shari'* ni *dhaniyya ath-thubut* kama hadithi isiyokuwa *mutawatir* basi hukmu inayoibeba ni ya ki-dhana sawa sawa iwe maana yake *qat'iyy ad-dalalah* kama saumu ya siku sita katika Shawali au ni *dhaniyy ad-dalalah* kama kukataza kukodisha ardhi ambayo imethubutu kupitia Sunna.

Khutuba ya *Ash-Shari'* hufahamika kutokamana nayo hukmu ya ki-sheria kupitia ijthadi iliyo sahihi kwa hivyo

huwa ijtihadi ya mujtahidina ndio inayodhihirisha hukmu ya ki-Sheria. Kwa hilo hukmu ya Allah iliyo juu ya shingo la mujtahid ni ile inayomfikishia ijtihadi yake na kumkinaisha zaidi madhania yake.

Mukallaf pindi anapotimiza uwezo wa kufanya ijtihadi katika swala miongoni mwa mas'ala, akifanya ijtihadi ndani yake ili ijtihadi yake imfikishe kwa hukmu ndani yake basi wote wamewafikiana wote kuwa haijuzu kwake kufanya *taqleed* kwa mwengine miongoni mwa mujtahidina kinyume na rai alilazimishwa na madhania yake, wala haijuzu kwake kuiwacha rai yake isipokua tu katika hali nne:-

Ya kwanza: - Inapombainikia yeye kua dalili ambayo ametegemea katika ijtihadi yake ni dhaifu, na dalili ya mujtahid mwengine ni yenye nguvu zaidi kuliko dalili yake. Hivyo basi katika hali hiyo ni wajibu juu yake kuiwacha papo hapo hukmu ambayo ameifikia kupitia ijtihadi yake na kuchukua hukmu ilio na dalili yenye nguvu zaidi

Ya pili: - Inapombainikia yeye kua mujtahid mwengine ni mweza zaidi kuliko yeye juu ya kufungamanisha au ni muelewa zaidi wa waqiah na ni mwenye kuzifahamu zaidi dalili au ni muelewa zaidi wa daliliza kusikia, hapo basi inafaa kwake katika hali hiyo kuiwacha hukmu ambayo ameifikia kupitia ijtihadi yake, na kumfuata mujtahid huyu ambae amemuamini kwa ijtihadi yake kuliko kuiamini nafsi yake kwa ijtihadi yake.

Ya tatu: - Kue kuna rai inaokusudiwa kuunganisha neno la waislamu juu yake kwa ajili ya masilahi ya waislamu, hapo basi katika hali hiyo inafaa kwa mujtahid huyo kuiwacha alichokifikia kwa ijtihadi yake na kuchukua hukmu ambayo inakusudiwa kuunganisha waislamu juu yake na hili

lilipatikanwa kwa Athman (raa) wakati wa kubayiishwa kwake.

Ya nne: - Pindi khalifa anapotabanni hukmu ya kisharia inaogongana na hukmu ambayo ameifikia kupitia ijthadi yake, kwani hali hiyo ni wajibu juu yake kuwacha kuitendea kazi kile alichokifikia kwa ijthadi yake na kuifanyia kazi hukmu ambayo aliyoitabanni khalifa, kwa sababu ijmaa ya maswahaba wamekubaliana juu ya (amri ya khalifa huondosha ikhtilafu) na kua amri yake ni yenye kutekelezwa na waislamu wote.

Amma ikiwa hajafanya ijthadi yule aliye na uweza wa ijthadi basi yajuzu kwake kufanya *taqleed* kwa mwengine miongoni mwa mujtahidina, kwa sababu ijma ya masahaba imewafikiana ya kuwa yajuzu kwa mujtahid kuwacha ijthadi yake na kufuata ijthadi ya mwengine miongo mwa mujtahidina.

Amma yule ambaye hana uwezo wa ijthadi naye ni *muqallid*, nawo ni aina mbili *mutabi* na *'ammi. Mutabi*' ni yule ambaye amekusanya baadhi ya taaluma inayotegemewa katika ijthadi, basi yeye humfuata mujtahid baada amejua dalili yake. Wakati huo huwa hukmu ya Allah juu ya *muttabi*' ni kauli ya mujtahid aliyoifuata. Amma *'ammi* yeye si mwenye kukusanya baadhi ya taaluma inayotegemewa katika ijthadi lakini yeye humfuata mujtahid bila kujua dalili aliyoitegemea. Huyu *'ammi* hulazimika kufuata kauli ya mujtahidina na kuichukuwa hukmu aliyoivua, na huwa hukmu ya ki-Sheria kwake ni ile iliyovuliwa na mujtahid anayemfuata. Kwa haya hukmu ya ki-Sheria ni ile iliyovuliwa na mujtahid aliyotimiza shuruti za ijthadi na huwa ndio hukmu ya Allah na haijuzu kata kata kuikhalifu na kufuata nyenginezo na hivyo hivyo ni lazima kwa

muqallid anayefuata hukmu ya Allah haijuzu kwake yeye kuikhalifu.

Muqallid anapofuata baadhi ya mujtahidina katika hukmu juu ya tukio miongoni mwa matukio na akatenda kwa kauli yake juu yake, basi hana ruhusa kata kata kurudi nyuma juu ya hukmu hiyo baada hapo na kufuata nyengine. Amma kuhusu *taqleed* kumfuata mujtahid mwengine katika hukmu nyengine, hiyo yajuzu kwake kwa sababu ya ijma ya masahaba iliyotukea juu ya ruhusa ya kuchukua fatwa kutoka kila mjuzi juu ya mas'ala. Amma akiwa *muqallid* amejifunga na madhabu mmoja kama mfano madhab ya Shafi' na akasema mimi nafuata madhabu hino na hulazimika nayo, hino ni ufafanuzi juu yake. Nayo ni: Kila mas'ala kutoka madhabu anayoifuata inayofungamana na kitendo aliyoikitenda juu yake basi haijuzu kata kata kuchukua rai ya mwengine. Na kisicho fungamana na kitendo alichokitenda basi hakuna kinachomzuia kufuata rai ya mwengine. Amma mujtahid anapofikia ijtihadi yake katika hukmu ya mas'ala basi yajuzu kwake yeye kuwacha kilichofikiwa na ijtihadi yake na kufuata mwengine ikiwa hili ni kuwajumuisha Waislamu juu ya rai moja kama ilivyotokea na Uthmani katika bay'ah yake.

AINA ZA HUKMU ZA KI-SHERIA.

Hukmu za Sheria ni faradhi, haramu, mandub, makruh na mubah. Na hukmu ya ki-Sheria huwa imma ni khutuba inayoomba kutenda kitenda au ni khutuba ya kuomba kuwacha (kutenda). Ikiwa khutuba ya kuomba kutenda kitendo basi ikiambatana na maombi ya lazima ya kutenda kitendo, huwa ni faradhi na wajibu yote mawili yana maana moja. Ikiwa yameambatana na maombi yasiyokuwa na kutendwa kwa lazima, huwa ni mandubu. Na yakiambatana na khutuba ya kuwacha (kutenda) basi ikiwa yameambatana na maombi ya ulazima ya kuwacha huwa ni haramu na

mahdhur yote mawili kwa maana moja. Na yakiambatana na maombi yasiyokuwa ya lazima ya kuwacha basi huwa ni makruh. Na kwa hayo faradhi na wajibu ni yale ambaye husifiwa nayo mtendaji na hukemewa asiyoyatenda au ni yale anayestahiki adhabu mwenye kuwacha kuitenda. Haramu huwa yale anayokemewa mtendaji na kusifiwa asiyoitenda au hustahili adhabu anayoyatenda. Na mandub ni yale husifiwa mtendaji na hakemwi asiyeyatenda au hupata thawabu mtendajina haadhibiwi asiyeyatenda. Na makruh ni yale anayesifiwa asiyoyatenda au kuepukana nayo ni bora kuliko kuyatenda. Na mubah ni yale yaliyodokezwa na dalili zilizosikika kutoka khutuba ya *Ash-Shari'* kwa kukhiyarishwa baina kutenda na kutotenda.

SUNNA.

Sunna katika lugha ni njia. Amma katika Sheria huenda kutumiwa juu ya yale *nafila* iliyonukuliwa kutoka kwa Mtume (saaw) kama rakaa za sunna huitwa sunna inayokabiliana na faradhi. Wala sio maana yake kuitwa sunna kuwa inatokamana na Mtume (saaw) na faradhi ni kutoka kwa Allah. Bali sunna na faradhi hutoka kwa Allah, na Mtume ni mbalighishaji yaliyotoka kutoka kwa Allah kwa sababu yeye hazungumzi kwa matamaniao ya nafsi yake isipokuwa ni wahyi anayoteremshiwa. Basi hata kama ni sunna iliyonukuliwa kutoka kwa Mtume (SAW) lakini imenukuliwa *nafila* basi huitwa sunna kama inavyonukuliwa faradhi kama faradhi na huitwa faradhi. Rakaa mbili za alfajiri ni faradhi zilizonukuliwa kutoka Mtume (saaw) kwa njia ya *tawatur* huwa ni faradhi. Na rakaa mbili za alfajiri za Sunna kadhalika zimenukuliwa kwa Mtume (SAW) kwa njia ya *tawatur* ni *nafila*. Zote mbili zatoka kutoka kwa Allah ta'ala na hazitoki kutoka kwa Mtume kibinafsi. Amri ni faradhi na *nafila* katika ibada, na faradhi na mandub kwengineko. *Nafila* ndio hiyo mandub imeitwa *nafila* na ikaitwa sunna.

Na hivyo hivyo kuitwa sunna kula kinchotokamana na Mtume katika dalili za ki-Sheria zisizokuwa Qur’ani. Na huingia katika hayo maneno ya Mtume, vitendo vyake na kukiri kwake kunyamaza kwake.

KUIGIZA VITENDO VYA MTUME (SAAW).

Vitendo vinavyotokamana na Mtume (saaw) hugawanyika vigawanyo viwili. Katika hayo ni vitendo vya ki-maumbile na nyenginezo ni zile zisizokuwa hayo. Amma vitendo vya vya ki-maumbile kama kusimama, kukaa, kula, kunywa na mfano wake, hakuna ubishi kuwa hizo ni *mubah* kwake yeye na kwa Ummah wake. Kwa hivyo haziingii katika *mandub*.

Amma vitendo visivyo kuwa vya ki-maumbile navyo imma huwa zimethubutu kuwa ni makhsusi yake bila kushirikiana katika hayo na yeyote au si katika vilivyo khasa na yeye. Ikiwa miongoni ya Yale yaliyothubutu kuwa Ni katika makhsusi yake (saaw), nayo Ni kama kukhusiwa kwake kwa kuruhusiwa kuunganisha katika saumu (*wisal*) yaani kuunganisha mchana na usiku katika saumu, kama kuzidisha katika ndoa zaidi ya wake wane na yasiyokuwa hayo katika khususiya zake, basi haijuzu kwetu kushirikiana naye katika hayo. Imethubutu Kwa ijmaa kuwa ni katika khususiya yake kwa hivyo haijuzu kumuigiza katika hayo.

Amma kinachojulikana Kama kitendo chake kilichokuwa kutubainishia, hiyo ni dalili bila ikhtilafu. Nayo ni imma kupitia maneno yake wazi kama msemu wake (SAW): **“Swalini kama munavyo nioni nikiswali”** na **“Chukueni kutoka kwangu mimi vitendo vyenu vya Haji (*manasiki*)”**, hino ni dalili ya kuwa kitendo chake ni kwa ajili ya kutubainisha sisi ili tumuigize. Na imma kupitia dalili za dhurufu (*qarain al-ahwal*) nayo ni kama kukata

kwake mkono wa wizi kwa kitengele kutubainishia msemu wa aliyetukuka:

{ فَأَقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا }

“Wakateni mikono yao” [TMQ 5:38]

Hino ufunuzi (*bayan*) katika kitendo chake kupitia msemu au *qarain al-ahwal* hufuata kinachobainishwa katika kuwa wajib au *mandub* au *mubah* kwa mujibu inavyodokeza dalili.

Amma vitendo ambavo havikuambatishwa Na kinachodokeza kuwa ni za kubainisha, si kwa kukataza au kuthibitisha, huwa imma hudhihirika ndani yake shabaha ya kujikurubisha na imma haidhihirishi. Ikihihirisha ndani yake shabaha ya kujikurubisha basi huingia katika *mandub*; mja hupata thawabu akilitenda wala haadhibiwi kwa kuliwacha mfano wa sunna ya *Adh-Dhuha*. Ikiwa haidhihiriki ndani yake shabaha ya kujikurubisha, huingia katika *mubah*.

KUTABANNI HUKMU ZA KISHERIA.

Walikuwa Waislamu katika zama za masahaba wakizichukua hukmu za ki-Sheria wenyewe binafsi kutoka Kitabu na Sunna. Na walikuwa ma-Kadhi pindi wanapoamua husuma baina ya watu huvua (*istinbat*) hukmu ya Sheria wao wenyewe katika kila tukio wanalokumbana nalo. Na walikuwa watawala kutoka Amir al-Mumineen mpaka mawali na wengineo wakivua wenyewe hukmu za ki-Sheria ili kutatua kila tatizo katika matatizo wanaokumbana nao wakati wa utawala wao. Abu Musa Al-Ash'ari na Shurayh wote wawili walikuwa ni ma-Kadhi na walikuwa wakivua hukmu na wakihukumu kwa ijthadi zao. Na alikuwa Muadh bin Jabal ni wali katika zama za Mtume, na alikuwa akivua hukmu na akihukumu katika wilaya yake kwa ijthadi yake. Na walikuwa Abubakar na Umar katika Khilafa zao wakivua hukmu wenyewe na kila mmoja wao alihukumu juu

ya watu kwa kila alichokivua mwenyewe. Na walikuwa Muawiya na Amru bin Al-As ni ma-wali, na walikuwa kila mmoja wao akivua hukmu mwenyewe na kuhukumu watu katika wilaya zao. Pamoja na ijtihadi hii kwa ma-wali na ma-Kadhi, alikuwa Khalifa akitabanni hukmu khasa maalum ya ki-Sheria na kuamuru watu kuifanyia kazi. Na walikuwa watu wakijifunga nazo kwa kuzifanyia kazi na kuwacha rai zao na ijtihadi zao kwa sababu hukmu ya ki-Sheria ni ‘Amri ya Imamu inatekelezwa kwa dhahiri na kwa siri.’ Na katika hayo Abubakar alitabanni kutoa talaka tatu (wakati moja) ni moja, na kugawanya mali Waislamu kwa usawa bila kuangalia aliyetangulia mwanzo kusilimu au kwa lolote jengine, na wakamfuata Waislamu juu ya hayo na wakazifanyia kazi ma-Kadhi na ma-wali. Alipokuja Umar akatabanni rai katika mambo hayo mawili tofauti na rai ya Abubakar. Akalazimisha talaka tatu zichukuliwa kama tatu na akagawanya kwa mujibu ya kutangulia (kusilimu) na kwa mwenye haja kwa kufadhili si kwa usawa; Waislamu wakamfuata juu ya hayo na wakahukumu nayo ma-Kadhi na ma-wali. Kisha akatabanni Umar ardhi zinazotekwa ngawira (*ghanima*) katika vita ni ngawira za Bait al-Mal na yabakie katika mikono ya wenyewe wala zisigawanywe kwa wapiganaji wala Waislamu, na Waislamu wakamfuata juu ya hilo na ma-wali na ma-Kadhi wakahukumu kwa mujibu yake. Ilikuwa ijmaa (Ijma As-Sahabah) iliokatikiwa kuwa ni juu ya Imamu kutabanni hukmu maalumu na kuamuru kutendewa kazi juu yake, na ni juu ya Waislamu kumtwii hata kama itakhtalifiana na ijtihadi zao. Na qaida za ki-Sheria zilizo mashuhuri ni: ‘*Sultani ana haki ya kutabanni kwa kadiri ya kutatua matatizo*’ na: ‘*Amri ya Imamu humaliza mizozo*’ na: ‘*Amri ya Imamu hutekelezwa kwa dhahiri na kwa siri.*’ Kwa hivyo walikuwa ma-Khalifa baada hapo wakitabanni hukmu maalumu. Alitabanni Harun Ar-Rashid kitabu ‘*Al-Kharaj*’ katiba upande wa ki-uchumi na

kulazimisha watu kufanyia kazi kwa mujibu ya hukmu zilizo ndani yake.

KATIBA NA KANUNI.

Neno la ‘kanuni’ ni istilahi ya kigeni na maana yake kwao ni amri itokayo kwa Sultani ili watu wajipeleke kwa mujibu yake. Na imejulikana kanuni kuwa ni ‘mkusanyiko wa qaida (*qawaid*) anazowalazimisha Sultani watu kuzifuata katika mahusioano yao.’ Na imeitwa kanuni msingi ya kila serikali tamko la ‘katiba’, na ile kanuni linolotokamana kutoka ile nidhamu iliyotajwa na katiba imeitwa tamko la ‘kanuni.’ Imejulikana katiba kuwa ‘kanuni inayofafanua umbo la serikali na nidhamu ya utawala yake, na hubainisha mipaka na kazi ya kila mamlaka ndani yake’ au ‘kanuni inayopanga nidhamu ya utawala jumla nayo ni serikali na huweka mipaka ya mahusiano yake na watu na hubainisha haki za serikali na majukumu yake kwao na hazi za watu na majukumu yao kwake.’ Katika zina machimbuko tofauti, miongoni mwake ni zile zilizo chimbuka kwa sura za kikanuni na zipo zilizochimbuka kutokana na mila na desturi katika katiba ya kiingereza na zipo zilizowekwa na kamati iliobuniwa na bunge la kitaifa liliokuwa na uweza katika umma wakatu hui basi ikaweka katiba na ikabainisha jinsi ya kuirekebisha kisha kamati hio ikajiuzulu na kusimama mahala pake utawala uliowekwa na katiba kama ilivyo tokea ufaransa na Amerika. Katiba na kanuni zina machimbuko zilizochukuliwa kutokamana nazo, nazo ni vigawanyo viwili: ya kwanza inayokusudiwa ni chimbuko liliochimbuka kutokamana nayo katiba na kanuni moja kwa moja kama mila, dini, rai za wanavyuoni wa fiqhi, hukmu za mahkama, misingi ya uadilifu na usawa. Hizi huitwa machimbuko ya kisheria mfano katiba za baadhi za serikali za kimagharibi kama uingereza na Amerika. Ya pili iliyokusudiwa ni kilichozaliwa nacho au ambacho kilichonukuliwa kutoka kwake katiba au kanuni, mfano

katiba ya ufaransa na katiba ya baadhi ya vijinchi zinazosimama katika ulimwengu wa Kiislamu kama uturuki, misri, Iraq, Syria. Hizi huitwa chimbuko la ki-tarekhe.

Huu ni mukhtasari wa istilahi inayobebwa na vilma viwili vya katiba na kanuni, nayo katika mukhtasari yake humaanisha kuwa serikali huchukua kutoka machimbuko tofauti tofauti sawa sawa ziwe ni machimbuko ya kisheria au chimbuko la kitarekhe hukmu maalumu ambayo huzitabanni na kuamrisha zitendwe kazi, na huwa hukmu hizi baada ku-tabanniwa na serikali huwa ni katiba ikiwa ni hukmu jumla na huwa ni kanuni ikiwa katika hukmu khasa.

Suali linalomkabili Mwislamu leo ni: Je, yajuzu kutumia istilahi hii au haijuzu? Na jawabu ya hilo ni kuwa matamko ya kigeni ambayo hubeba maana ya ki-istilahi maalumu ikiwa istilahi yake hukhalifu istilahi ya Waislamu basi haijuzu kuitumia mfano tamkola 'uadilifu wa kijamii' inayo maanisha nidhamu maalum ambayo kwa ufupi ni kudhamini elimu na matibabu kwa mafukara na kudhamini haki za wenye vibaruwa na wafanyi kazi. Istilahi hii hukhalifu istilahi ya Waislamu kwa sababu uadilifu kwa Waislamu ni kinyume na dhulma. Amma kudhamini elimu na matibabu hayo ni kwa watu wote, matajiri na mafukara, na kudhamini haki ya mhitajifu na mdhaifu ni haki kwa watu wote wanaobeba uraiya wa serikali ya Kiislamu sawa sawa ni wafanyi kazi au la, au wawe ni vibaruwa au wakulima au wasiokuwa hawo. Amma ikiwa tamko humaanisha istilahi inayopatikana maana yake kwa Waislamu basi yajuzu kuitumia mfano tamko la kodi ambayo humaanisha mali ambayo huchuliwa kutoka kwa watu ili kuendesha idara ya serikali na hupatikana kwa Waislamu mali inayochukuliwa na serikali ili kuendesha serikali kwa hivyo ni sahihi kwetu kutumia tamko la kodi. Na hivyo hivyo tamko la katiba na kanuni ambayo humaanisha kutabanni serikali hukmu

maalumu zinazozitangazia watu na kuwalazimisha kuzitendea kazi na huwa hukumu kwa mujibu wake. Maana hino hupatikana kwa Waislamu kwa hivyo hakuna kinachotuzuia kujuzu kutumia vilma viwili vya katiba na kanuni, na inakusudiwa nazo ni hukmu anazozitabanni Khalifa katika hukmu za ki-Sheria. Isipokuwa kuna tofauti baina katiba na kanuni za Kiislamu, na katiba nyenginezo. Machimbuko ya nyenginezo katika katiba na kanuni ni ada, hukumu za mahkama na kadhalika na zilizaliwa na kamati ya taasisi za kutunga katikba na bunge lililochaguliwa na watu kutunga kanuni kwa sababu kwao watu ndio asli ya utawala na ubwana (*as-siyadah*) ni kwa watu. Amma katiba ya Kiislamu na kanuni za Kiislamu, chimbuko lake ni Kitabu na Sunna si nyengine, na huzaliwa kwa ijthadi za mujtahidina anazozitabanni Khalifa kati zake hukmu maalumu anazoziamuru nazo na kulazimisha watu kuzitendea kazi, kwa sababu ubwana ni wa Sheria. Na ijthadi za kuvua hukmu za ki-Sheria ni haki ya Waislamu wote na fardhi kifaya juu yao, na ni haki ya Khalifa peke yake ku-tabanni hukmu za ki-Sheria.

Huu ni upande wa kujuzu utumiaji wa vilma viwili vya katiba na kanuni. Amma upande wa kuwepo dharura ya ku-tabanni hukmu: Lile ambalo Waislamu wamekuwa wakifuata tangu siku za Abubakar mpaka Khalifa wamwisho Mwislamu ni dharura ya ku-tabanni hukmu maalumu na kuamrisha Waislamu kuzitendea kazi. Lakini ku-tabanni huko ilikuwa kwa hukmu khasa wala haukuwa ku-tabanni kijumla kwa kila hukmu inayohukumu nayo serikali. Serikali haiku-tabanni kijumla ilakatika baadhi ya zama; wali-tabanni Al-Ayyubin madhabu ya Ash-Shafi na serikali ya Uthmaniyya ili-tabanni madhabu ya Al-Hanafiyya.

Suali la kuulizwa ni: Je, ni katika maslahi ya Waislamu kuweka katika jumla na kanuni jumla kwao au la? Jawabu la

hilo ni kuwepo katiba jumla na kanuni jumla kwa hukmu zote haisaidii katika uvumbuzi na ijtihadi. Kwa hilo Waislamu karne za mwanzo, karne za masahaba na tabiina na tabii tabiina walijiepusha na ku-tabanni hukmu zote kutoka kwa Khalifa bali walitosheka na ku-tabanni hukmu katika ahkamu maalumu zisizozokuwa na budi kuzitabanni kwa ajili ya kuhifadhi umoja wa hukmu (utawala) na Sheria an idara. Kwa hivyo ni bora ili kuwepo uvumbuzi na ijtihadi kukosekana katiba jumla ya serikali juu ya hukmu zote. Bali kuwa na katiba inayojumuisha hukmu jumla zinazoweka umbo la serikali na kudhamini kuhifadhiwa umoja wake na kuwaachia ma-wali na ma-Kadhi kufanya ijtihadi na istinbati. Isipokuwa haya hutokea ikiwa ijtihadi imesahalishwa na ikiwa watu ni mujtahidina kama ilivyokuwa hali katika zama za masahaba na tabiina na tabii tabiina. Amma ikiwa watu wote ni muqallidina wala hawapatikani baina yao mujtahidina ila kwa uhaba, basi huwa ni jambo la lazima kwa serikali ku-tabanni hukmu ambazo itahukumu wato nazo sawa sawa iwe ni Khalifa, ma-wali au ma-Kadhi kwa sababu ni vigumu kuhukumu na yale aliyoyateremsha Allah kwa upande wa ma-wali na ma-Kadhi kwa kukosekana ijtihadi zao isipokuwa kuwepo taqleed tofauti tofauti zinazogongana na tabanni hupatikana baada ya kuchunguza na kufahamu tukio na kuijuwa dalili. Juu ya hayo, kuwachwa ma-wali na ma-Kadhi kuhukumu kwa wanayoyafahamu itafikia kukhtalifiana kwa hukmu na kugongana kwao katika serikali moja bali katika biladi moja, bali huenda kufikia kuhukumu kwa tofauti na yale yaliyoteremshwa na Allah. Kwa hivyo huwa ni lazima kwa serikali ya Kiislamu, katika hali ya ujinga katika kufahamu Uislamu kama ilivyo hali leo, ku-tabanni hukmu maalumu na kuwa tabanni hii ni jumla kwa hukmu zote mpaka serikali idhibiti mambo na kupeleka mambo yote ya Waislamu kwa mujibu wa hukmu za Allah. Ni juu ya serikali, pindi inapotabanni hukmu na kuweka katiba na kanuni, ni wajibu

ijifunge na hukmu za ki-Sheria peke yake wala isichukuwe chochote chengine bali isitafiti chochote chengine. Isichukuwe zisizokuwa hukmu za ki-Sheria kwa chochote, bila kuangalia kama yawafikiana na Uislamu au hukhalifiana nayo. Haichukui kwa mfano utaifiaji (*ta'meem*) bali huweka hukmu ya umilikaji amma. Kwa hivyo ni wajibu kujifunga na hukmu za ki-Sheria katika kila kinacho ambatana na fikra na njia (*tareeqa*). Amma kanuni na nidhamu zisizoambatana na fikra na njia, na ambazo hazidhihirishi mtazamo maalum kama kanuni za ki-idara na kuziratibisha idara na yanayofanana na hayo huhisabiwa miongoni mwa vyombo na mbinu. Nayo ni kama elimu, viwanda na usanii; huzichukua serikali na kuzutimia katika kupanga mambo yake kama alivyofanya Umar bin Al-Khattab pindi alipoweka usajili (*diwan*); yeye alizichukua kutoka wafursi. Na vitu hivi vya ki-idara za kisanaa sio katika katiba wala sio katika kanuni za ki-Sheria wala haziwekwi katika katiba. Kwa hivyo ni wajibu kwa serikali ya Kiislamu kuwa katiba yake ni ahkamu za ki-Sheria; hii humaanisha kuwa katiba yake ni ya Kiislamu na kanuni yake kuwa za Kiislamu. Pindi inayopo-tabanni hukmu ni wajibu kwake ku-tabanni juu ya msingi wa nguvu ya dalili ya ki-Sheria pamoja na ufahamu sahihi kwa tatizo linalolikabili. Kwa hivyo ni lazima kwake kucunguza tatizo, mwanzo kwa kufahamu kwa sababu kufahamu tatizo ni jambo la dharura sana kisha kufahamu hukmu ya ki-Sheria inayo-ambatana na tatizo hilo kisha kuchunguza dalili ya hukmu ya ki-Sheria kisha ku-tabanni hukmu hiyo juu ya msingi wa nguvu ya dalili. Ni lazima kuchukuliwa hukmu hizi za ki-Sheria imma kutoka rai ya mujtahid baada ya kuichunguza dalili na kuwa na utulivu na nguvu yake, au imma kutoka Kitabu, Sunna, ijma au qiyas lakini kwa ijthadi ya ki-Sheria hata kama ni ijthadi kivipande nayo ni ijthadi ya ki-mas'ala. Ikitaka ku-tabanni rai ya kukataza bima juu ya vitu kwa mfano, ni juu yake kwanza

kuchunguza ni nini bima juu ya vitu na kuijua kisha kuchunguza mbinu na kumilika kisha kutabikisha hukmu ya Allah katika umilikaji juu ya bima na ku-tabanni hukmu ya ki-Sheria juu ya hilo. Kwa haya haakuna budi ila kuwepo kwa katiba na kila kanuni utangulizi katika kubainisha kwa uwazi madhabu iliyofuatwa katika kuchukua kila kifungo chake na dalili iliyotegemewa juu yake au kubainisha dalili ambayo imevuliwa kutoka kwake kifungo ikiwa kuvuliwa kwake imepitia ijthadi sahihi, mpaka Waislamu wajue hukmu ambayo serikali ime-tabanni katika katiba na kanuni nazo ni hukmu za ki-Sheria zilizovuliwa kwa ijthadi iliyo sahihi. Hii ni kwa sababu Waislamu hawalazimiki kuitwii serikali katika yale inayohukumu ila ikiwa ni hukmu ya ki-Sheria iliyo-tabanniwa na serikali. Na juu ya msingi huu hu-tabanni serikali hukmu za ki-Sheria ili ziwe ni katiba na kanuni ili izihukumie nazo watu wanaobeba uraia yake.

Kwa njia ya mfano, tunaweka mbele ya Waislamu mfano wa katiba ya serikali ya Kiislamu katika ulimwengu wa Kiislamu mpaka waisome Waislamu ilhali wao wanafanya kazi kusimamisha serikali ya Kiislamu inayobeba ulinganizi wa Kiislamu kwa ulimwengu. Hapana budi itambuliwe kuwa katiba hii si makhsusi kwa eneo fulani bali ni ya serikali ya Kiislamu katika ulimwengu wa Kiislamu; wala haikusudiwi serikali maalum au biladi maalum.

AKHLAQI KATIKA UISLAMU.

Umejulikana Uislamu kuwa ni dini ambayo aliyoiteremsha Allah kwa bwana wetu Muhammad (saaw) ili kupanga fungamano/mhusiano la mwanadamu na muumba wake, na nafsi yake na wengine kati ya wanadamu. Fungamano la mwanadamu na muumba wake hujumuisha itikadi na ibadati, na fungamano la mwanadamu na nafsi yake hujumuisha akhlaqi na vilaji na mavazi, na fungamano lake

na wengineo kati ya wanadamu hujumuisha maingiliano (*mu'amalat*) na nidhamu ya kuadhibu wakhalifu.

Uislamu hutatua matatizo yote ya mwanadamu na humuangalia mwanadamu kikamilifu asiyegawanyika. Kwa hivyo hutatua matatizo yake kwa njia moja, na imebuniwa nidhamu yake juu ya msingi wa kiroho nayo ni aqeeda, na ikawa upande wa kiroho ndio msingi wa hadhara yake, na ndio msingi wa serikali na ndio msingi wa Sheria yake.

Pamoja na kuwa Sheria ya Kiislamu imepambanua nidhamu zake kwa upambanuzi wa kinaganaga kama nidhamu za ki-ibadati na maingiliano na nidhamu ya kuadhibu wahalifu, pamoja na yote hayo haikuiwekea akhlaqi nidhamu fafanuzi bali ikazifanya ahkamu za ki-akhlaqi kama maamrishi na makatazo kutoka kwa Allah bila kuangalia kuzipambanua kuwa akhlaqi zapasa kupewa upande maalumu wa uangalizi unaotofautiana na nyengineo. Bali akhlaqi katika upande wa ufafanuzi wa ki-ahkamu ni chache kuliko nyengineo wala haikuwekewa katika fiqhi mlango maalumu. Vitabu vya ki-fiqhi vinavyokusanya ahkamu za ki-Sheria hazina malongo maalumu inayoitwa 'mlango wa akhlaqi.' Wala mafuqahaa na mujtahidina hawakuweka katika mambo ya ahkamu za ki-akhlaqi uchunguzi au kuchukua (*istinbat*).

Akhlaqi haiathiri katika kujenga mujtama kabisa kwa sababu mujtama hujengwa juu ya nidhamu ya ki-maisha na huathirika na hisia na fikra. Amma akhlaqi haiathiri katika kujenga mujtama si katika kuinyanyua au kuididimia kwake; bali chenye kuathiri ni hadhara ya kijumla inayotokamana na nidhamu juu ya maisha, na chenye kupeleka mujtama si akhlaqi bali ni nidhamu zinazotabikishwa ndani yake na fikra na hisia zinazobebwa na watu. Akhlaqi zenyewe hutokamana na fikra na hisia, na ni natija ya nidhamu inayotabikishwa.

Kwa hayo haijuzu kubeba ulinganizi wa akhlaqi kwa mujtama kwa sababu akhlaqi ni natija ya maamrishi ya Allah nayo hutoka kutoka ulinganizi wa aqeeda na kwa kutabikishwa Uislamu kikamilifu. Na kwa sababu ulinganizi kwa akhlaqi huugeuza ufahamu wa Kiislamu juu ya maisha na huwaweka watu mbali na ufahamu wa ki-hakika juu ya mujtama na nguzo zake, na huwapa matumaini ya kironjo juu ya uwema wa kibinafsi inayowapeleka kughafilika na mbinu za kihakika kuendeleza maisha.

Na kwa haya huwa ni hatari kuufanya ulinganizi wa Kiislamu kuwa ni ulinganizi kwa akhlaqi kwa sababu hutoa picha ya kironjo kuwa ulinganizi wa Kiislamu ni ulinganizi wa ki-akhlaqi, kufuta sura ya ki-fikra ya Kiislamu, kuwa ni kizuizi kinachozuia watu kuufahamu Uislamu na kuwatowa kutoka twarika ya kipekee inayofikisha katika kutabikishwa kwake nayo ni kusimamishwa serikali ya Kiislamu. Sheria ya Kiislamu pindi inapotatua fungamano la mwanadamu na nafsi yake kwa hukmu za ki-Sheria zinazoambatana na sifa za ki-akhlaqi, haikuwekea hilo nidhamu kama ibadati na maingiliano bali imechungu ndani yake kupatikana thamani maalumu aliyoiamrisha Allah kama ukweli, uaminifu, kutokuwa na udanganyifu (*ghush*), uhasidi; hizo hupatikana kutokamana na kitu kimoja nayo ni amri kutokamana na Allah Ta'ala tuwe na thamani ya ki-akhlaqi kama ukarimu na uwema (*fadhail*). Uaminifu ni akhlaqi aliyoiamrisha Allah na ni wajibu kuchunga thamani yake ya ki-akhlaqi pindi linapotendwa; kwa hivyo hupatikana kwayo thamani ya ki-akhlaqi na huitwa akhlaqi. Amma kupatikana sifa hizi kama natija ya vitendo kama stara inayotokamana na swala au kupatikana kwake kutoka uwajibu ya kuichunga pindi inapotendwa maingiliano kama ukweli katika biashara, haipatikani ndani yake thamani ya ki-akhlaqi kwa sababu halikuwa ni lengo la kutendwa kitendo bali lilikuwa ni sifa

iliopatikana kama natija ya vitendo, na kutoka uwajibu ya kuchunga, sifa za ki-akhlaqi kwa muumini pindi anapomuabudu Allah na pinda anapotenda maingiliano. Muumini hulihakikisha shabaha ya kwanza, thamani ya kiroho, kutokamana swala na huhakikisha shabaha ya pili, thamani ya ki-mada, kutokamana na biashara na kusifika wakati huo huo kwa sifa za ki-akhlaqi.

Sheria imebainisha sifa ambazo kusifika nazo ni kuwa na akhlaqi njema na zipi ambazo kusifika nazo ni kuwa na akhlaqi mbaya; ikahimiza kwa akhlaqi njema miongoni mwao na kukataza akhlaqi mbaya. Ikahimiza ukweli, uaminifu, uchangamfu wa sura, haya, kutendea weza wazazi, kuunganisha kizazi, kutendea wema wazazi, kuunganisha kizazi, kusaidia katika shida, na kumpendelea mwenziwe lili alipendalo mwenyewe. Na ikazifanya zote hizo na mithali yake kushajiisha kufuata maamrishi ya Allah. Na ikakataza yaliyo kinyume nayo kama urongo, khiyana, uhasidi, uovu na mithali yake, na ikazihisabu hizi na mithali yake kama makatazo aliyoyakataza Allah nayo.

Akhlaqi ni sehemu ya Sheria hino na gawanyo miongoni mwa maamrishi ya Allah na makatazo yake, na hakuna budi kwa Mwislamu ila kuzihakikisha katika nafsi yake ili zitimike amali zake na Uislamu na kukamilika kutenda kwake maamrishi ya Allah. Isipokuwa kuzifikia katika mujtama mzima ni kwa njia ya kuwekwa hisia za Kiislamu na fikra za Kiislamu, na kwa kupatikana kwake katika mujtama ni kupatikana kwa watu binafsi kwa dharura. Ni wazi kuwa kuzifikika haziwi kwa ulinganizi kwa akhlaqi bali kwa njia iliyoashiriwa ni kuwekwa hisia na fikra. Isipokuwa ni lazima mwanzo kuandaliwa kikundi na Uislamu kikamilifu, watakuwa watu binafsi wake kama sehemu katika jamii sio kama watu binafsi wahuru, ili wabebe ulinganizi wa Kiislamu kwa jumla kwa mujtama ili

waunde hisia za Kiislamu na fikra za Kiislamu ili watu waingie katika Uislamu makundi makundi moja kwa moja kufuata kuingia kwao katika Uislamu makundi makundi. Ni lazima ifahimike kwa uwazi kuwa huu msemu wetu hufanya akhlaqi huwa ni jambo la lazima lililolazimishwa ki-lazima na maamrishi ya Allah na kutabikishwa Uislamu, na huhakikisha dharura ya Mwislamu kujisifu na akhlaqi njema.

Amekwisha bainisha Allah Ta'ala katika Sura nyingi katika Al-Qur'an Al-Kareem sifa ambazo ni lazima kwa mwanadamu kusifika nazo, na ni lazima aziendee mbio. Sifa hizo ni itikadi, ibadati, maingiliano na akhlaqi na hakuna budi kuwa hizi sifa nne zijumuike. Asema Allah Ta'ala katika Sura Luqman:

{وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ - وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ - وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ - وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا - وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ - يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُنْ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ حَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ - يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ - وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ - وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنْ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ }

“Na (wakumbushe) Luqman alipomwambia mwanawe hali ya kuwa anampa nasiha: Ewe mwanangu! Usimshirikisha Allah maana kumshirikisha ndiyo dhulma kubwa. ---Na tumemuusia mwanadamu (kuwafanyia ihsani) wazazi wake. Mama yake amechukuwa mimba yake kwa udhaifu juu ya udhaifu, na kumwachisha kunyonya katika miaka miwili--ya kwamba anishukuru Mimi na wazazi wako. Meregeo yenu ni kwangu.--Na wakikushurutisha kunishirikisha Mimi na yale ambayo huna elimu nayo, usiwatwii lakini kaa nawo kwa

wema hapa duniani, na shika njia ya wale wanaoelekea kwangu kisha. Maregeo yenu ni kwangu kisha nitakuambieni mliyokuwa mkiyatenda.--Ewe mwanangu! Kwa hakika jambo lolote ijapokuwa na uzito wa chembe ya hardali likwa ndani ya jabali au mbinguni au katika ardhi, Allah atalileta bila shaka. Allah ni mjuzi wa mambo yaliyofichika na mjuzi wa mambo yaliyo dhahir.-Ewe mwanangu! Simamisha swala naamrisha mema na kanya maovu, na usubiri juu ya yale yatakayo kusibu. Hakika hayo ni katika mambo yanayostahiki kuazimiwa.-Wale usiwatizame watu kwa upande mmoja wa uso (kwa ujeuri) wala usende katika nchi kwa mringo. Hakika Allah hampendi kila ajivunae mwenye kujifakhiri.-Na ushike mwendo wa kati na kati na uteremshe sauti yake. Bila shaka sauti ya punda ni mbaya kuliko sauti zote.”[TMQ Luqman: 13-19]

Na asema Allah ta’ala katika Sura Al-Furqan:

{ وَعِبَادَ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا - وَالَّذِينَ يَبِيئُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيْلًا - وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا - إِنَّهَا سَاعَةٌ مُّقْتَرًا وَقَالُوا لَآ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوْلًا - وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَلَا يَفْعَلُونَ ذَلِكَ يَلْقَى أَثَامًا - يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهْلًا - إِلَّا تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا - وَتَابَ وَآمَنَ وَصَالِحًا فَآتَاهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ تَابًا - وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا رُؤُوا بِاللُّغُوبِ رُؤُوا كِرْرًا - وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا - وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمْرًا - أُولَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا - خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنْتَ مُّقْتَرًا وَقَالُوا }

“Na waja wa Ar-Rahman ni wale wanaokwenda ulimwengunikwa unyenyekevu. Na wajinga wakisema nawo huwajibu: Salama--Na wale wanaopitisha baadhi ya saa za usiku kwa ajili ya Mola wao kwa kusujudu na kusimama.-- Na wala wanaosema: Mola wetu tuondolee adhabu ya jahannamu. Bila shaka adhabu yake ni yenye kuodolea.-- Hakika hiyo ni kituo kibaya na mahali (pabaya kabisa) pa

kukaa.--Na wale ambao wanapotumia hawatumii kwa fujo(kwa haramu) wala hawafaniy ubahili (kwa wajibu) bali wanasimama baina hayo.--Na wale wasiomuomba mungu pamoja na Allah wala hawauwi nafsi aliyoiharamisha Allah ila kwa haki wala hawazini na atakayefanya hayo atapata madhara.--Na atazidishiwa adhabu Siku ya Qiyama na atakaa humo kwa kufedheheka milele--. Ila yule atakayetubia na kuamini na kutenda mema basi hawo ndio Allah atawabadilishia maovu yao kuwa mema. Na Allah ni mwingi wa kusamehe na mwingi wa kurehemu. --Na aliyetubia na kufanya wema basi kwa hakika yeye anatubu kweli kweli kwa Allah.--Na wale ambao hawashuhudii shahada za uwongo na wanapopita penye upuzi hupita kwa heshima yao.--Na wale ambao wanapo kumbushwa aya za Mola wao hawaziangukii kwa uziwi na upofu.--Na wale wanaosema: ‘Mola wetu, tupe katika wake zetu na watoto wetu yaburudishayo macho yetu na tujaalie waongozi kwa wamchao Mungu.--Hawo ndio watakaolipwa gorofa (za peponi) kwa kusubiri kwao na watakuta humo heshima na amani.---Wakae humo milele; kituo kizuri na mahali pazuri kabisa pa kukaa.” [TMQ Al-Furqan: 63-76]Na asema Allah Ta’ala katika Sura Al-Isra:

{ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا آفٌ وَلَا تُنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا - وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا - رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلأَوَّابِينَ غَفُورًا - وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا - إِنْ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا - وَإِمَّا تَعْرِضْ عَنْهُمْ ابْتَغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا - وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا - إِنْ رَبُّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا - وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنْ قَتَلْتُمْهُمْ كَانَ خَطِيئًا كَبِيرًا - وَلَا تَقْرَبُوا الزَّوْجَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا - وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا - وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

- وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا -
 وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ
 مَسْئُولًا - وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ
 طُولًا - كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا {

“Na Mola wako amehukumu msimuabudu yeyote ila Yeye tu na kuwafanyia wema wazazi. Kama mmoja wao au wote wawili akifikisha uzee pamoja nawe basi usiwaambie hata ‘Uff’ wala usiwakemee. Na usema nawo kwa msemu wa heshima kabisa.--Na uwainamishie bawa la unyenyekevu kwa huruma na useme: ‘Mola wangu warehemu kama walivyonilea katika utoto.’--Mola wenu anajua sana yaliyo nyoyoni mwenu na kama mkiwa wema Yeye ni mwenye kuwaghafiria wenye kuregea kwake.--Na umpe jamaa yako haki yake na maskini na msafiri aliyeharibikiwa wala usitawanye mali yako kwa ubadhirifu.--Hakika watumiao kwa ubadhirifu ni ndugu na mashetani. Na Shetani ni mwenye kumkufur Mola wake.--Na kama unajiepusha nawo (kwa kukosa cha kuwapa) ilhali unatafuta rehema ya Mola wako (riziki) unayoitumaini basi sema nawo maneno laini.--Wala usifanye mkono wako (kama) uliofungwa shingoni mwako, wala usiukunje ovyo ovyo au utakuwa ni mwenye kulaumiwa na kufilisika.-- Hakika Mola wako humkunjulia riziki amtakaye na humdhikishia (amtakaye). Hakika Yeye kwa waja wake ni mwenye kuwajua na kuwaona.--Wala msiwauwe watoto wenu kwa kuogopa umasikini. Sisi ndio tunaowaruzuku wao na nyinyi. Kwa yakini kuwaua ni khatia kubwa--Wala msikurubie zina. Hakika hiyo ni uchafu na njia mbaya.--Wala msiuwe nafsi nafsi ambayo Allah ameiharamisha isipokuwa kwa haki. Na mwenye kuuwawa kwa dhulma basi tumempa nguvu mrithi wake basi asifanye fujo katika kuuwa. Hakika yeye atasaidiwa.--Wala msikurubie mali ya yatima isipokuwa kwa njia iliyo bora mpaka afiki kubalighi. Na timizeni ahadi; kwa hakika ahadi itaulizwa (Siku ya Qiyama).--Wala usifuate usiyo na elimu nayo. Hakika masikio na macho na moyo; hivyo vyote

vitaulizwa. Wala usitembee katika ardhi kwa maringo. Hakika wewe huwezi kuipasua ardhi wala huwezi kufikia urefu wa milima.--Haya yote ubaya wake ni wenye kuchukiza mbele ya Mola wako.” [TMQ Al-Isra: 23-38]

Aya hizi katika Sura hizi tatu, kila mojawapo kamili imekusanya sifa tofauti tofauti. Hutoa picha ya Mwislamu na kubainisha shakhsiya ya Kiislamu kwa dhati yake ya ki-pekee tofauti na nyenginezo. Na hudhihirisha ndani yake kuwa ni maamrishi na makatazo ya Allah Ta’ala. Miongoni mwake ni hukmu zinazo ambatana na aqeeda, kama ilivyo kati yake hukmu zinazo ambatana na maingiliano na hukmu zinazo ambatana na akhlaqi. Na imedhihirika kuwa haelezi tu sifa za ki-akhlaqi bali imejumuisha aqeeda, ibadati, maingiliano kama ilivyo kusanya akhlaqi nazo ni safia zilizoko katika shakhsiya ya Kiislamu. Na kuwepo tu akhlaqi hakupatikana mtu kamili wala shakhsiya ya Kiislamu; na ili lihakikishike lengo ambao kwa sababu zimewekwa hakuna budi ila iwe imejengwa juu ya msingi wa kiroho nayo ni aqeeda ya Kiislamu. Na iwe kusifika kwake kuwa kumejengwa juu ya aqeeda hi, na kwa huwa Mwislamu hasifika kwa ukweli kwa ajili ya ukweli bali husifika nayo kwa sababu Allah ametuamrisha nayo hata kama huchunga ahakikishe thamani ya ki-akhlaqi pindi anaposema ukweli. Akhlaqi hasifiki nayo kwa ajili ya dhati yake bali kwa sababu Allah ametuamrisha nazo.

Kwa haya hakuna budi kwa Mwislamu ila kusifika kwa sifa zake na kuzitekeleza kwa twaa na kunyenyekea kwa sababu ni katika yanayo mfikisha katika uchaji mungu. Na kwa kuwa hupatikana kama natija ya ibada:

{ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ }

“*Hakika swala hukataza machafu na maovu*” [TMQ 29:45]

Na ni katika yale ambayo ni lazima kuchunga katika maingiliano: “**Dini ni maingiliano (mu’amalat).**” Na juu ya yote hayo ni kuwa ni maamrishi na makatazo maalumu; hilo hulimakinisha katika nafsi ya Mwislamu na kulifanya ni jambo la lazima. Na kwa hayo imekuwa kuunganisha akhlaqi na yaliyobaki katika nidhamu maishani--pamoja na kuwa sifa pekee—hutosheleza kwa kumuandaa Mwislamu maandalizi mema khasa khasa kusifika na akhlaqi ni kuitikia maamrishi ya Allah na kuepukana na makatazo yake si kwa sababu ya kuwa akhlaqi hunufaisha au kudhuru maishani. Haya ndiyo yanayofanya kusifika na akhlaqi njema ni daima na thabiti maadamu Mwislamu anathibitika katika kutekeleza utabikishaji wa Uislamu, wala haizunguki inavyozunguka manufaa, kwa sababu manufaa sio katika makusudio yake bali ni lazima kujiepusha nayo kwa sababu shabaha yake ni thamani ya ki-akhlaqi pekee sio thamani ya ki-mada au ki-utu au kiroho. Bali haijuzu kutiwa thamani hizi ndani yake ili kusipatikane mgongano katika kuzitekeleza au kusifika nazo. Katika yale ambayo ni lazima kuzinduka nazo ni kuwa ni wajibu kuwekwa mbali thamani ya ki-mada na akhlaqi. Na kuwekwa mbali lake katika kutekeleza kwa sababu ya manufaa na faida kwa sababu hilo ni hatari kwake.

Kwa ufupi, akhlaqi sio katika nguzo za mujtama bali ni katika mambo ya ki-binafsi. Kwa hivyo mujtama hautengenei kwa sababu ya akhlaqi bali hutengenea kwa sababu ya fikra za Kiislamu, hisia za Kiislamu na kwa kutabikishwa nidhamu za Kiislamu. Na pamoja ya kuwa akhlaqi ni katika mambo ya ki-binafsi lakini sio peke yake wala haijuzu kuwa peke yake bali hakuna budi ila iwe pamoja nayo aqeeda, ibadati, maingiliano na akhlaqi. Kwa hivyo hatambuliki yule ambaye akhlaqi zake ni njema na aqeeda yake sio ya Kiislamu kwa sababu yeye huwa wakati ule ni kafiri na hakuna dhambi kubwa kushinda ukafiri. Na

hivyo hivyo yule ambaye akhlaqi zake ni njema lakini yeye hatekelezi ibadati au hapeleki maingiliano zake kwa mujibu ya hukmu za Kiislamu. Kufikia hapa ni lazima kuchunga katika kujengi mtu binafsi kuwepo aqeeda, ibadati, maingiliano na akhlaqi. Wala haijuzu ki-Sheria kuangalia akhlaqi peke yake na kuwacha sifa neengine, bali haijuzu kuangaliwa chochote kabla ya utulivu wa aqeeda. Na jambo la msingi katika akhlaqi ni kuwa ni lazima ijengwe juu ya aqeeda ya Kislamu, na kusifika nazo muumini kama maamrishi ya makatazo ya Allah Taala.